

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE**  
**PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

**Katedra psychologie**



**RIGORÓZNÍ PRÁCE**

Rodina v procesu porozvodové adaptace v kontextu OSPOD:  
případová studie, poradenská práce z pohledu psychologa

**Praha 2013**

**Mgr. Veronika Buriánová**

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně a pouze s využitím literatury, kterou cituji a uvádím v seznamu.

V Praze dne 25.11.2013

Veronika Buriánová

Chtěla bych velmi poděkovat PhDr. Ireně Smetáčkové, Ph.D. za věnovaný čas. Její cenné impulsy a podnětné otázky mi pomohly uvažovat v širších souvislostech a neulpívat na dílčích empirických poznatcích.

## **Abstrakt**

Téma porozvodové adaptace rodin, zejména v souvislosti s potenciálními následky rozvodu pro psychický vývoj dětí, je stále velmi aktuální. Rigorózní práce analyzuje formou případové studie průběh porozvodové adaptace u konkrétních rodin a poradenské intervence, které poskytl OSPOD, součástí jehož týmu je také psycholožka.

Teoretická část popisuje proces porozvodové adaptace u dětí i rodičů a analyzuje jejich vzájemný vztah. Obsahuje také úvahy o českém diskurzu porozvodové péče o děti, který se zrcadlí mj. v diskuzích na téma střídavé výchovy a syndromu zavrženého rodiče. Praktická část kazuisticky zpracovává případy, na kterých jsem se v rámci poradenské práce na OSPOD podílela. Analýza kazuistického materiálu je provedena ve třech fázích s cílem postupného zobecňování poznatků o porozvodové adaptaci a poradenských intervencích. Struktura analýz kopíruje strukturu teoretické části, tj. reflektuje optiku dětí, rodičů i celkovou dynamiku rodinných vztahů.

Rigorózní práce ukázala, že podporu dětí v procesu porozvodové adaptace není možné oddělit od podpory rodičů. Primárním faktorem dobré adaptace dětí je přístup rodičů, konkrétně jejich schopnost vnímat potřeby dětí a oddělovat roli ex-partnera od role rodiče. Snížená schopnost rodičů na tomto poli plyne z emoční náročnosti rozchodu, která může rodiče pohltit tak, že nejsou schopni zabývat se jinými než svými potřebami.

Co se týče poskytování podpory rodinám, má v rámci systému péče o ohrožené děti velmi důležitou roli OSPOD. Pokud OSPOD disponuje dostatečnými nástroji, mezi které patří, podle mého názoru, psychologické poradenství, může svou roli lépe využít ve prospěch klientů, tj. rodin ohrožených problematickým průběhem procesu porozvodové adaptace.

## **Abstract**

Post-divorce adaptation is still very current topic, especially in connection with potential impacts of divorce on children's psychological development. This thesis analyses, in the case study form, post-divorce adaptation course at particularly families and consultancy interventions provided by Child Protect and Safeguarding Department with a psychologist in the team.

The theoretical part describes post-divorce adaptation process in both children and parents and analyses their relation. It contains also considerations about the discourse of Czech children after divorce care, which is reflected, beside others, in discussions about alternate care and parental alienation syndrome. The practical part processes the cases in which I participated in the framework of my consultancy work at Child Protect and Safeguarding Department. The analysis of case material is executed in three phases, aimed at sequential generalization of post-divorce adaptation and consultancy intervention knowledge. The analysis structure copies the theoretical part structure; i.e. reflects children's and parents' points of view and general family-relationship's dynamics.

The thesis showed that the support of children in a post-divorce adaptation process is not possible to separate from the support of parents. The primary factor of children's good adaptation is a parents' approach, particularly their ability to perceive children's needs and ability to separate the ex-partner's role from the parent's role. Lower ability of parents in this area follows from breakup emotional demands, which can cause that parents are not able to engage in any other needs but their own.

Regarding the support for families, Child Protect and Safeguarding Department has a very important role in the children at risk care system. If the Department has enough tools available, which could include psychological consultancy, in my opinion, it can use its role better for the benefit of its clients, i.e. families at risk of a problematic post-divorce adaptation course.

# Obsah

## Teoretická část

Úvod.....	1
<b>1. Děti a rozvod – úvod do problematiky.....</b>	<b>2</b>
1.1 Rodina, základní psychické potřeby a rozvod.....	2
1.2 Porozvodová adaptace dětí jako výzkumné téma.....	3
1.3 Co děti prožívají? .....	5
1.3.1 Obavy .....	5
1.3.2 Úkoly spojené s rozvodem .....	6
1.3.3 Prožívání dětí v závislosti na věku.....	7
<b>2. Faktory ovlivňující proces porozvodové adaptace u dětí.....</b>	<b>9</b>
2.1 Rodiče jako zásadní faktor.....	10
2.1.1 Vztah s rodiči a míra opory v rodině.....	10
2.1.2 Jednání rodičů .....	11
2.1.3 Osobnost rodičů.....	13
2.2 Další faktory .....	14
2.2.1 Pohlaví dětí.....	15
2.2.2 Inteligence dítěte .....	15
2.2.3 Sociální opory a podpůrné programy .....	16
2.3 Důsledky problematické porozvodové adaptace.....	16
2.3.1 Výpovědní hodnota krátkodobých vs. dlouhodobých důsledků .....	16
2.3.2 Krátkodobé důsledky.....	17
2.3.3 Dlouhodobé důsledky.....	19
2.4 Vztah porozvodové adaptace dětí a porozvodové adaptace rodičů.....	20
<b>3. Dospělí a rozvod – úvod do problematiky .....</b>	<b>21</b>
Úvodem .....	21
3.1 Rozvod jako četný fenomén .....	21
3.2 Rozvod jako zátěž .....	23
3.3 Rozvod jako proces .....	24
<b>4. Porozvodová adaptace rodičů.....</b>	<b>25</b>
4.1 Fáze a úkoly psychosociálního rozvodu .....	26
4.2 Emoce: co rodiče prožívají? .....	27
4.3 Porozvodová adaptace rodičů jako výzkumné téma v ČR.....	29
4.4 Oblasti porozvodové adaptace .....	31
4.4.1 Celková adaptace na rozvod u mužů a žen.....	32
4.4.2 Vztah k bývalému partnerovi .....	33
4.4.3 Péče o děti .....	34
4.4.3.1 Otcové a styk dětí s nimi .....	35
4.4.3.2 Matky a styk dětí s otci.....	36
4.4.3.3 Styk dětí s otci – otázka interpretace dat.....	36

4.4.4 Vztah s dětmi, výchova dětí a vliv druhého rodiče (otce) na jejich život.....	37
4.4.4.1 Matky po rozvodu .....	37
4.4.4.2 Otcové po rozvodu .....	38
4.4.5 Nové partnerské vztahy .....	40
4.4.6 Životní úroveň .....	41
4.4.7 Zaměstnání .....	41
4.4.8 Vztahy k příbuzným a přátelům .....	42
4.4.9 Duševní a tělesné zdraví.....	43
<b>4.5 Vztah mezi adaptací dětí a adaptací rodičů .....</b>	<b>43</b>
<b>5. Diskurz porozvodové péče o děti v ČR .....</b>	<b>45</b>
<b>5.1 Typy porozvodového uspořádání .....</b>	<b>45</b>
5.1.1 Svěření do výchovy jednoho z rodičů .....	45
5.1.2 Společná výchova.....	46
5.1.3 Střídavá výchova .....	47
<b>5.2 Syndrom zavrženého rodiče.....</b>	<b>49</b>
<b>5.3 Úvahy nad charakteristikami českého diskurzu porozvodové péče o děti .....</b>	<b>53</b>
<b>6. Instituce a disciplíny intervenující v procesu rozvodu.....</b>	<b>56</b>

## Praktická část

<b>7. Výzkumný cíl a metodologie výzkumu .....</b>	<b>58</b>
<b>7.1 Výzkumný cíl a otázky.....</b>	<b>59</b>
<b>7.2 Poradenství poskytované OSPOD .....</b>	<b>59</b>
7.2.1 Psychologické poradenství.....	59
7.2.2 Sociální práce .....	60
<b>7.3 Pozice psychologa na OSPOD.....</b>	<b>61</b>
<b>7.4 Metodologie výzkumu.....</b>	<b>62</b>
7.4.1 Výběr případů a zdroje pro jejich kazuistické zpracování .....	62
7.4.2 Etika výzkumu.....	64
7.4.3 Analýza kazuistik .....	64
7.4.4 Struktura kazuistik.....	65
<b>8. Kazuistiky a jejich dílčí analýza.....</b>	<b>66</b>
<b>8.1 Kazuistika 1 .....</b>	<b>66</b>
<b>8.2 Kazuistika 2 .....</b>	<b>71</b>
<b>8.3 Kazuistika 3 .....</b>	<b>77</b>
<b>8.4 Kazuistika 4 .....</b>	<b>85</b>
<b>8.5 Kazuistika 5 .....</b>	<b>93</b>
<b>8.6 Kazuistika 6 .....</b>	<b>103</b>
<b>8.7 Kazuistika 7 .....</b>	<b>108</b>
<b>8.8 Kazuistika 8 .....</b>	<b>119</b>
<b>9. Souhrnná analýza kazuistik.....</b>	<b>127</b>
<b>9.1 Proces porozvodové adaptace .....</b>	<b>127</b>
9.1.1 Porozvodová adaptace dětí.....	128
9.1.2 Porozvodová adaptace rodičů.....	132

9.1.3 Vztah adaptace dětí a adaptace rodičů .....	138
<b>9.2 Použité intervence .....</b>	<b>139</b>
9.2.1 Poradenská práce s rodiči .....	140
9.2.2 Poradenská práce s dětmi .....	147
<b>9.3 Přínos poradenství poskytovaného OSPODem.....</b>	<b>148</b>
<b>9.4 Role intervenujících subjektů .....</b>	<b>151</b>
9.4.1 Význam spolupráce .....	152
<b>10. Diskuze .....</b>	<b>154</b>
<b>11. Závěr .....</b>	<b>158</b>
<b>Seznam použité literatury .....</b>	<b>161</b>

## **Přílohy**

<b>Příloha 1: Rozvody podle počtu nezletilých dětí z manželství (ČSÚ) .....</b>	<b>166</b>
<b>Příloha 2: Vybrané demografické údaje v České republice 1989 – 2010 (ČSÚ).....</b>	<b>167</b>
<b>Příloha 3: První sňatky podle věku ženicha a nevěsty (ČSÚ).....</b>	<b>169</b>
<b>Příloha 4: Přehled o délce soudního řízení ode dne nápadu do dne právní moci podle předmětu a výsledku: Okresní soudy – počet věcí (spisů) .....</b>	<b>170</b>
<b>Příloha 5: Konceptualizace vztahů dětí a rodičů podle Kellyové a Johnstonové .....</b>	<b>171</b>
<b>Příloha 6: Průměrná délka řízení v měsících .....</b>	<b>172</b>
<b>Příloha 7: Poučení pro rodiče v rozvodovém řízení .....</b>	<b>173</b>



## Úvod

„Rozvod“ je bezpochyby téma, které vyžaduje zvláštní pozornost, zejména týká-li se dětí. Riziko psychických následků pro děti v případě, že rodiče rozvod pojmu jako boj, je všeobecně známým faktem. Nicméně až práce na pozici psychologa na OSPOD mi umožnila nahlédnout, o jak destruktivní proces se může v některých případech jednat – destruktivní nikoli pouze pro dítě, ale také pro rodiče. Setkávala jsem se však, a to nezřídka, i s rodinami, kde rozvod ohrožení psychického vývoje dětí neznamenal, tj. rodiče jej zvládli bez boje a patologické dynamiky vzájemného vztahu. Během roku a čtvrt poradenské práce s rodinami v procesu rozvodu či po něm jsem zaznamenala mnohé momenty, které se opakovaly. Rozhodla jsem se proto svou zkušenost s poradenskou prací s rodinami v procesu porozvodové adaptace zpracovat výzkumně s cílem lépe porozumět, co, jak a proč rodiny prožívají, a strukturovat dosavadní poradenské zkušenosti.

Cílem rigorózní práce je na základě případových studií popsat proces porozvodové adaptace u konkrétních rodin a z pohledu psychologa definovat konkrétní intervence v rámci psychologického poradenství. Práce se dále zabývá otázkou přínosu psychologického poradenství a významem spolupráce odborníků, kteří se na podpoře rodiny podílejí. Je standardně rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část popisuje proces porozvodové adaptace u dětí i rodičů a analyzuje jejich vzájemný vztah. Obsahuje také úvahy o českém diskurzu porozvodové péče o děti, který se zrcadlí mj. v diskuzích na téma střídavé výchovy a syndromu zavrženého rodiče. Praktická část kazuisticky zpracovává případy, na kterých jsem se v rámci poradenské práce na OSPOD podílela. Analýza kazuistického materiálu je provedena ve třech fázích s cílem postupného zobecňování poznatků. Struktura analýz kopíruje strukturu teoretické části, tj. reflektuje pohled dětí, rodičů i celkovou dynamiku rodinných vztahů. Závěry jsou shrnuty v samostatné kapitole.

## 1. Děti a rozvod – úvod do problematiky

Funkční rodina, tj. saturující psychické potřeby, je základním předpokladem zdravého psychického vývoje dětí. Pokud tedy rodina z nějakého důvodu psychické potřeby nesaturuje, vzniká riziko narušení vývoje a psychického zdraví dětí.

### 1.1 Rodina, základní psychické potřeby a rozvod

Dunovský (1986) zdůrazňuje zásadní úlohu rodiny pro rozvoj a socializaci dítěte, protože v rodině se realizují procesy začleňování jedince do života společnosti. Porucha rodiny má tedy na rozvoj dítěte i jeho socializaci negativní vliv. Může se jednat o následující poruchy:

1. Porucha biologicko-reprodukční funkce
2. Porucha ekonomicko-zabezpečovací funkce
3. Porucha emocionální funkce
4. Porucha socializačně-výchovné funkce
  - a) rodiče se nemohou starat o dítě (přírodní katastrofy, války, velký počet dětí, smrt jednoho nebo obou rodičů, chronické onemocnění, invalidita apod.)
  - b) rodiče se nedovedou starat o dítě (mladí, nezralí rodiče, nevyrovnání se s narozením handicapovaného dítěte apod.)
  - c) rodiče se nechtějí starat o dítě (porucha osobnosti rodičů, dítě je z různých důvodů v hierarchii hodnot rodičů na vzdálenějších místech)

Porucha emocionální funkce rodiny podle Dunovského (1986) ohrožuje klidnou rodinnou atmosféru (rodinný rozvrat, rozchod rodičů, nedostatečný zájem rodičů, týrání a zneužívání), čímž poznamenává socializační proces v souvislosti se ztrátou citového zázemí, pocitu bezpečí a jistoty. Porucha socializačně-výchovné funkce znamená nedostatečné uspokojování potřeb dítěte, což opět negativně ovlivňuje jeho vývoj. Pokud se rodiče o dítě z různých důvodů starat nechtějí, je jeho vývoj vážně ohrožován až poškozován.

Porucha rodiny je spojena s problémy se saturací **základních psychických potřeb**, mezi které Matějček a kol. (1997) řadí:

- množství a proměnlivost vnějších podnětů (umožňuje naladit organismus na žádoucí úroveň aktivity)
- stálost, řád a smysl v podnětech (umožňuje vytvořit z podnětů zkušenosti, poznatky a

pracovní strategie, čili základní podmínky pro jakékoli učení)

- prvotní emocionální a sociální vztahy (přináší pocit životní jistoty a je podmínkou pro vnitřní integraci osobnosti)
- společenské uplatnění a společenskou hodnotu (umožňuje uvědomění si vlastního já, což je podmínkou pro osvojení společenských rolí a hodnotných cílů)
- otevřenou budoucnost nebo životní perspektivu (dává životu časové rozpětí a podněcuje a udržuje v člověku životní aktivitu)

To, co dítě potřebuje úplně nejvíce, je podle Matějčka (2003) **jistota ve vztazích**, což dokazuje výsledky čtyř velkých výzkumných projektů, jichž se zúčastnil. Sledovaly se čtyři skupiny dětí: z prokazatelně nechtěného těhotenství, z rodin otců-alkoholiků, nemanželské děti a děti z rozvedených rodin pět let po rozvodu. Každému dítěti byl vypočítán skór maladaptace (nepřizpůsobivosti), tzn. skór, který vypovídá o tom, v čem a jak se dítě odchyluje od běžné společenské normy. Všechny čtyři skupiny vykazovaly subdeprivaci, přičemž ale skupina dětí z rozvedených rodin pět let po rozvodu měla výrazně lepší výsledky než ostatní tři skupiny a skór maladaptace tvořily jiné položky. Ořesy, traumata a frustrace spojené s rozvodem zasáhly tyto děti až později, tj. vyrůstaly v prostředí citového zájmu a nechyběl jim tedy pocit jistoty a bezpečí (na rozdíl od ostatních tří skupin).

Rozvod pro dítě představuje vždy narušení jeho základní existenční jistoty a vyvolává v něm pocity ohrožení (Špatenková a kol., 2004). Naštěstí díky výzkumům prof. Matějčka víme, že děti nejsou ohroženy ve smyslu psychické deprivace, resp. subdeprivace.

Je také potřeba zdůraznit, že **problémy dětí způsobuje nikoliv rozvod samotný, ale způsob, jakým rodiče reagují na chování dětí, a kvalita rodičovství** (Teyber, 2007). Problém není změna struktury rodiny, ale konflikty, které ji doprovázejí (Amato, 1991). Více o tomto tématu viz druhá kapitola.

## 1.2 Porozvodová adaptace dětí jako výzkumné téma

Téma dětí v rozvodovém procesu je velmi závažné a důležité. Desítky let se jím zabývá mnoho autorů u nás i v zahraničí. Pro přehlednost zde vypisuji výzkumy, na které v první a druhé kapitole odkazuji, a jejichž výsledky v jednotlivých podkapitolách popisuji. Jedná se o krátkodobé i dlouhodobé výzkumy, meta analýzu a přehledy dosud realizovaných výzkumů. Jednotlivé výzkumy byly publikovány od 70. let do současnosti, vycházejí z různě početných skupin dětí a pracují s různými daty.

Jednou z prvních a nejvšestrannějších studií je podle Trnky (1974) práce švýcarského psychiatra Hafftera „Kinder aus geschiedenen Ehen“. Autor zpracoval osudy 100 dětí z rozvedených manželství náhodně vybraných ze soudních rozvodových aktů z let 1920 – 1944. Výrazně nepříznivé následky rozvodu popisuje u 3/5 dětí (školské výchovné potíže, poruchy sexuálního vývoje, poruchy vlastního rodinného života).

Trnka (1974) realizoval rozsáhlý a propracovaný výzkum o adaptovanosti dětí postižených rodinným rozvratem. První jeho část zkoumala děti z rozvedených manželství v porovnání s kontrolní skupinou dětí z nenarušených rodin a byla provedena na základní osmileté škole ve školním roce 1959/1960, výzkumný soubor tvořilo 118 dvojic dětí. Na výzkumu spolupracovali také jejich učitelé – vyplňování dotazníků, pohovor s třídním učitelem. Děti byly individuálně vyšetřeny (90 – 150 minut na dvojici), pro informace o zařazenosti do kolektivu byla použita metoda vzájemného hodnocení dětí celým kolektivem (3 otázky po kladných a 7 po záporných vlastnostech). Druhá část výzkumu se zabývala dětmi z rozvedených manželství, které byly poslány v letech 1958 – 1965 na Oddělení výchovné léčby I. dětské kliniky. Výzkumný soubor tvořilo 150 dětí hospitalizovaných a 50 dětí v ambulantní péči. Všechny byly individuálně vyšetřeny. Cílem bylo popsat faktory dobré a špatné adaptace.

Peterson a Zill (1986) zpracovali data z longitudinální studie dětí v USA, National Surveys of Children, ve dvou vlnách. V první vlně (podzim a zima na přelomu let 1976/1977) nashromáždili data o 2 301 dětech ve věku 7 – 11 (interview s dětmi, rodičem – většinou matkou, dotazníky pro učitele). V druhé vlně (jaro a léto 1981) zpracovali data o 1 423 dětech z původního vzorku (ve věku od 12 do 16 let). 76 % dětí žilo během druhé vlny průzkumu s oběma rodiči, nebo s jedním, ale s druhým bylo v kontaktu v posledních 5 letech – těmito 76 % se studie zabývá.

Dytrych a kol. (1986) řešili výzkumný úkol rámci Výzkumného ústavu psychiatrického s cílem zjistit, jak se s rozvodem vyrovnávají děti i dospělí. Autoři vycházeli ze dvou výzkumných projektů. První z nich zachycoval všechny děti v Praze, jejichž rodiče podali žádost o rozvod v roce 1976 – celkem 1124 dětí všech věkových kategorií. Jejich matkám byly předloženy dotazníky. Šetření trvalo tři roky. Druhý projekt byl zaměřen na děti středního školního věku (8 – 12 let, N = 164), protože první výzkum ukázal, že právě tento věk je, co se týče kritických období vývoje, spojen s nejvíce obtížemi. O dětech byl sebrán rozsáhlý materiál ze zdravotnické a školské dokumentace a všechny byly také individuálně vyšetřeny obsáhlým souborem psychologických zkoušek.

Amato a Keith (1991) zpracovali meta-analýzu zahrnující 92 studií (data o více než 13 000 dětech) porovnávajících děti z rozvedených rodin žijící s jedním rodičem s dětmi v intaktních rodinách skrze zjišťování úrovně „well-being“ v oblastech: výkon ve škole, chování, psychická přizpůsobivost, koncept sebe sama, sociální přizpůsobivost, vztah matky s dítětem, vztah otce s dítětem.

Amato (2000) zpracoval přehled výzkumů realizovaných v 90. letech zaměřených na následky rozvodu pro dospělé a děti. Plaňava (2000) vedl výzkumy zabývající se odlišnostmi struktury mezi funkčními a nefunkčními manželskými páry. Pavlát (2012) zpracoval přehled souhrn našich a anglofonních prací s tematikou dětí po rozvodu rodičů.

Za cca 75 let, kdy je téma rozvodu výzkumným tématem, lze detekovat postupné propracovávání celé problematiky. Cílem nebyl **prostý popis lineární kauzality** „rozvod znamená problém pro dítě“, ale snaha definovat **dílní faktory podílející se na adaptaci** (české prostředí) či úrovni well-being (Spojené státy). Americké studie, na rozdíl od těch českých, nabízejí také dílní témata související s rozvodem. Českých studií je obecně velmi málo (v porovnání se zahraničními, kterých databáze nabízejí stovky), v novodobé historii již nebyla realizována prakticky žádná. Postupem času se (v zahraničí) začali do fokusu zájmu dostávat také rodiče, a to nikoli pouze ve vztahu k adaptaci dětí (viz kapitola 4).

Vlivem rozvodu rodičů na vývoj dětí se tedy odborníci zabývají téměř tři čtvrtě století, což vypovídá o závažnosti tématu. Vzhledem k cenným poznatkům plynoucím z práce českých autorů vycházím především z nich, dílní témata doplňuji poznatky autorů zahraničních.

### **1.3 Co děti prožívají?**

Abychom mohli lépe porozumět problematice vlivu rozvodu rodičů na psychický vývoj dětí, musíme porozumět prožívání dětí při rozvodu (rozchodu) rodičů.

#### **1.3.1 Obavy**

Teyber (2007) popisuje tři hlavní obavy dětí v rozvodové fázi: strach z odloučení, představy o opětovném sjednocení rodičů a pocit odpovědnosti.

### ***Strach z odloučení***

Řada dětí se obává, že přijde o oba rodiče. Mladší děti se bojí fyzického opuštění rodiči, starší mívají strach, že nebudou mít k dispozici rodičovskou lásku, až ji budou potřebovat. Z pohledu dítěte je jeho strach oprávněný. Náhle totiž vidí, jak se jeden rodič, obvykle otec, odstěhuje. Tohoto rodiče poté vídá poměrně zřídka, či zcela nepravidelně. Získá tedy zkušenost, že nejdůležitější lidé v jeho životě mohou odejít, čímž jsou ohrožena doposud bezpečná citová pouta – dítě prožívá velkou **úzkost**, která se může projevit např. enurézou, strachem ze tmy, nočními můrami či nadměrnou citovou závislostí (Teyber, 2007).

### ***Snahy dětí sblížit rozcházející se rodiče***

Mnohé děti se drží touhy obnovit původní úplnou rodinu, a to i celé roky po rozvodu (viz např. ilustrační dětské kresby v Matějček, Dytrych, 2002, s. 40 – 42). Představy o opětovném sjednocení nejsou jen neškodným dětským přáním, často působí závažné problémy. Zabraňují dítěti vyrovnat se s realitou současného života a úspěšně postupovat dále ve vývoji. Fantazie, že se rozvedení rodiče k sobě zase vrátí, platí zvláště pro děti, které byly v době rozvodu velmi malé. Starší děti se přání usmíření vzdávají snadněji. Pokud rodiče dítěti rozvod nevysvětlí způsobem, který představy o usmíření ukončí (tj. nevysvětlí mu definitivnost rozvodu), fantazie dítěte se často přesunou do podvědomí a mohou mu působit problémy i řadu dalších let (Teyber, 2007).

Někdy se však naopak stává, že si **děti přejí, aby se rodiče rozvedli**. Jedná se o případy, kdy je vztah rodičů dlouhodobě konfliktní, či je dítě v rodině vystaveno nějaké formě násilí atd. (Teyber, 2007).

### ***Prožívání odpovědnosti za rozvod***

Většina dětí do 10, 12 let se cítí za rozvod rodičů odpovědných a kladou si jej za **vinu**. Menší děti trpívají obavou, že rozpad manželství zapříčinily ony, konkrétně něco, co udělaly, případně neudělaly, ale měly (Teyber, 2007). Vina dítě ubíjí, je více smutné, nespokojeno samo se sebou, není spokojeno mezi kamarády (Špaňhelová, 2010).

#### ***1.3.2 Úkoly spojené s rozvodem***

Rozvod je spojen s nároky na psychiku dětí. Musí řešit něco, co by za jiných okolností řešit vůbec nemusely. Wallersteinová (1990) formulovala šest úkolů, které pro dítě znamená rozvod rodičů (v mnohém shodně s Teyberem, 2007):

- řešit sebeobviňování a porozumět faktorům, které způsobily rozdělení rodiny
- překonat pocit ztráty
- smířit se s trvalostí faktu rozvodu
- překonat hněv
- vrátit se k běžným vývojovým úkolům ve škole a mezi vrstevníky
- získat naději a důvěru v budoucnost

Úkoly spojené s rozvodem tedy vyplývají z náročných emocí, které děti zažívají (pocit viny a hněv), a z ohrožení naplňování psychických potřeb (jistota a otevřená budoucnost).

### ***1.3.3 Prožívání dětí v závislosti na věku***

**Neexistuje věk, kdy by dítě rodinným rozvratem netrpělo.** Reakce dětí v jednotlivých vývojových obdobích jsou různá v závislosti na věku a pohlaví (Matějček, Dytrych, 2002).

#### ***Novorozenec a kojeneček (do 1 roku)***

Již děti v novorozeneckém a kojeneckém věku jsou vnímavé k rodinné atmosféře, kterou vnímají především přes chování rodičů – zda je rodič spokojený, nebo zda je naplněn úzkostí či pláče (Matějček, Dytrych, 2002). Pokud dítě vnímá napětí a nesoulad, bývá více plačtivé, neklidné, častěji se budí (Špaňhelová, 2010).

#### ***Batole (1 až 3 roky)***

Batole již vnímá obsah slov, chápe jednotlivé souvislosti, roste jeho fantazie (hry na „jako“). V případě konfliktu rodičů se mohou starosti a obavy dítěte přenést do hry (je proto dobré hru sledovat), dítě bývá více vztekklé, podrážděné, neklidné při spánku, objevují se noční můry. Slovně se vyjádřit nedokáže (Špaňhelová, 2010).

#### ***Předškolní věk (3 až 5 let)***

Děti v předškolním věku obvykle na rozvod svých rodičů reagují **hněvem a smutkem**. Chlapci mívají sklon k větší hlučnosti, vzteklosti a podrážděnosti. Méně si hrají s kamarády a častěji posedávají sami. Podobně reaguje i řada dívek, ačkoli se u nich velmi často můžeme setkat i se snahou zastat dospělou roli. Tyto „vzorné“ holčičky mají nadměrnou starost, aby byly perfektně upravené a poslušné. Obecně však chlapci i dívky v tomto věku trpívají smutkem, častěji pláčou a vyžadují značnou pozornost druhých (Teyber, 2007).

Může se objevit také regresní chování (např. cucání palce, vyžadování dudlíku či pomoci s jídlem). Děti jsou v tomto období značně nejisté, mohou nastat potíže s usínáním, noční děsy, noční pomočování, strach z odloučení od rodiče (Teyber, 2007).

Děti v předškolním věku jsou navíc velmi sugestibilní, mohou tedy všechno, co se v rodině děje (odchody rodiče z domova apod.), přijímat jako jasnou danost otcovského a mateřského chování. To jim samozřejmě může velmi zkomplikovat budoucí život (Matějček, Dytrych, 2002).

### ***Mladší školní věk (6, 7 až 11, 12 let)***

Primární reakcí v tomto věku je **smutek** doprovázený nápadnou plačtivostí. Děti touží po rodiči, který odešel, chlapci často silně postrádají otce. Odchod rodiče si vykládají jako jejich odmítnutí, což má za následek mj. sníženou sebeúctu a zhoršení školního prospěchu (Teyber, 2007).

Matějček a Dytrych (2002) vydělují v rámci školního věku tzv. **střední školní věk**, který u děvčat začíná kolem osmi, u chlapců kolem devíti let a končí kolem třinácti let. Výzkumy autorů přesvědčivě ukazují, že **děti v tomto věku snášejí rodinný nesoulad nejhůře**.

### ***Starší školní věk (11, 12 až 15, 16 let)***

Primární reakcí v tomto věku je **vztek a hněv**. Děti se zlobí především na toho, kdo dal k rozvodu podnět, což má za následek např. odmítání kontaktu s rodičem, který je opustil (Teyber, 2007). Dítě staršího školního věku již totiž není pouze zaujatým pozorovatelem, ale také hodnotitelem skrze svá morální hlediska, byť zatím nepevná a ne zcela reálná (Matějček, Dytrych, 2002).

Děti ale prožívají také smutek, cítí se osamělé, zažívají pocit bezmoci (nedokážou ovlivnit změny, které se odehrávají). Může se jim zhoršovat školní prospěch, mohou narůstat konflikty s vrstevníky, objevují se psychosomatické symptomy (Teyber, 2007).

### ***Adolescence (17 až 19, 20 let)***

Reakce dospívajících se obvykle velmi liší. Na jedné straně se někteří adolescenti s rozpadem rodiny vyrovnávají lépe než menší děti. Pracují totiž na **osamostatnění** a vymaňují se z rodinných vztahů, proto nepotřebují tolik vedení a péče. Někteří se s rozvodem úspěšně vyrovnávají distancováním od napětí ve vztahu rodičů a více se věnují svým vlastním cílům a plánům do budoucna. U těchto dospívajících představuje největší obavu vlastní budoucnost – že selhání rodičů ovlivní jejich schopnost mít dobré



manželství. Obávají se také, zda dokážou v budoucnosti navázat důvěrné vztahy a zda budou někdy šťastní (Teyber, 2007).

Kolem 30 % dospívajících se snaží hněvem vymanit z rodiny. Vyhýbají se starostem o domácnost a komunikaci s rodinou. Pokud je rodiče nekontrolují, dochází k závažným problémům v chování (vč. abúzu drog a předčasně zahájeného sexuálního života). Jiní mohou upadat do deprese, ztratit plány do budoucna (Teyber, 2007).

Plaňava (2000) referuje o čtyřech výzkumných šetřeních zaměřených na některé aspekty rozvodové a porozvodové problematiky z pohledu adolescentů ve druhé etapě dospívání. Vzorek tvořili probandi z rozvedených i nerozvedených rodin. Děti se zkušeností s rozvodem měly nekompromisní a zřetelně negativnější postoj k rozvodu než ty z nerozvedených rodin. Co se týče názorů na negativní důsledky rozvodu, výsledek byl opačný – děti se zkušeností s rozvodem považují jeho důsledky za méně fatální.

Rozvod pro děti znamená proces, který klade zvýšené nároky na jejich psychiku. Jsou nuceny vypořádat se s náročnými emocemi spojenými s „rozvodovými úkoly“, zejména vztekem a pocity viny.

Byť náročný, jedná se o srozumitelný a přirozený proces vyplývající z narušení základních psychických potřeb jistoty, bezpečí a otevřené budoucnosti. Dítě se potřebuje zadaptovat, tj. přizpůsobit změnám, které pro něj rozvod znamená. Následující kapitola popisuje faktory, které proces adaptace ovlivňují, tj. mohou jej usnadnit, či ztížit.

## **2. Faktory ovlivňující proces porozvodové adaptace u dětí**

Vliv rozvodu na psychický vývoj dětí, resp. jeho možné negativní důsledky pro děti, pokud jej rodiče nezvládnou konstruktivně řešit, je známým faktem. Co konkrétně však tuto skutečnost (tj. problematickou adaptaci na rozvod, ze které plynou psychické problémy dětí) způsobuje? A jakým způsobem? Porozumění této otázce nám umožní nejen lépe porozumět procesu adaptace, ale především zjistit, **kudy směřovat podporu pro rodiny v procesu rozvodu a porozvodové adaptace.**

## 2.1 Rodiče jako zásadní faktor

Výzkumy dokazují, že zásadním faktorem ovlivňujícím porozvodovou adaptaci jsou **rodiče**, tj. jejich vzájemný vztah s dětmi a jejich jednání a chování. Negativní či pozitivní vliv rodičů na porozvodovou adaptaci dětí závisí na tom, čí potřeby jsou upřednostněny – zda potřeby rodičů, nebo dětí.

### 2.1.1 Vztah s rodiči a míra opory v rodině

Mají-li děti silnou citovou podporu rodičů a blízký, bezpečný vztah s nimi, dochází k dobré adaptaci (Teyber, 2007). Trnka (1974) uvádí, že skupina dětí, které byly přítomné hrubým hádkám a násilnostem mezi rodiči, ale byly přitom dobře adaptované, měly silnou oporu a vazbu na někoho v rodině. **Silnou vazbu na některého člena rodiny** považuje autor za **nejúčinnější protektivní faktor**, co se týče vlivu špatných podmínek na dítě. Z tohoto pohledu je smutné, že pětina (!) dětí ve výzkumném souboru neměla opěrný bod vůbec v nikom.

Ke stejnému výsledku dospěl Plaňava (2000), podle kterého kladný vztah dítěte k rodiči, jemuž bylo dítě svěřeno do péče, příp. kladný vztah k nevlastnímu rodiči, pozitivně ovlivňuje porozvodovou adaptaci.

Pokud je vztah dětí a rodičů nějakým způsobem narušený, zvyšuje se riziko horší adaptace. Jaké faktory v souvislosti s rozvodem způsobují komplikace ve vztahu rodičů s dětmi?

### *Konflikty mezi rodiči*

Výsledky výzkumu Petersona a Zilla (1986) ukázaly souvislost mezi vztahem dětí k rodičům a míře konfliktu mezi rodiči. 62 % dětí vyrůstajících v rodinách s nízkou mírou konfliktů má pozitivní vztah k oběma rodičům, v porovnání s 29 % dětmi v rodinách s dlouhodobě vysokou mírou konfliktů. Amato (1991) dodává, že **konflikty mezi nerozvedenými rodiči negativně ovlivňují psychickou přizpůsobivost dětí. Pokud jsou navíc do konfliktů mezi rodiči zatahovány, dochází k negativnímu ovlivnění jejich vztahu k nim.**

Konfliktní vztah s rodičem, se kterým dítě žije, má spoustu negativních důsledků – horší školní výkon, problémy v oblastech sebepojetí a sociálních kompetencí (Amato, 2000)

### ***Citlivost k potřebám dětí***

Amato (2000) shrnuje výsledky studií, které se zabývaly porovnáním přístupů rozvedených rodičů, se kterými děti žijí, s rodiči nerozvedenými. Ukázalo se, že rozvedení rodiče věnují dětem méně času, podpory, nenastavují tolik pravidla, vyžadují tvrdší disciplínu a dostávají se do větších konfliktů s dětmi. Tyto nedostatky jsou pravděpodobně způsobeny stresem z rozpadu manželství a tím, že vychovávají děti sami. Podle Amata (1994) jsou rodiče, u kterých děti žijí, první roky po rozvodu méně citliví k potřebám dětí, mají na ně méně požadavků, méně je kontrolují a jsou méně konzistentní ve výchově.

V praxi se někdy setkávám se záměnou potřeb rodičů za potřeby dětí. Rodiče např. uvádějí, že děti kvitují volnější režim a že jej zcela zvládají, byť z mého pohledu je to přinejmenším diskutabilní a děti mají pocit nedostatečného zájmu rodičů. Rodiče zřejmě vynakládají spoustu energie na zvládnutí rozpadu manželství (viz Amato, 2000), jsou zaměstnání sami sebou, což ovlivňuje vnímání potřeb dětí – **v rámci zpracování vlastní zátěže je vnímají skrze své potřeby.**

### ***2.1.2 Jednání rodičů***

Jak je uvedeno v úvodu první kapitoly, rozvod sám o sobě problémy neimplikuje. Podle Plaňavy (2000) mohou být jeho důsledky reverzibilní i ireverzibilní, což závisí zejména na **jednání a chování rodičů**. Kvalita rodičovského fungování je jedním z nejlepších prediktorů chování dětí a jejich well-being (Amato, 2000).

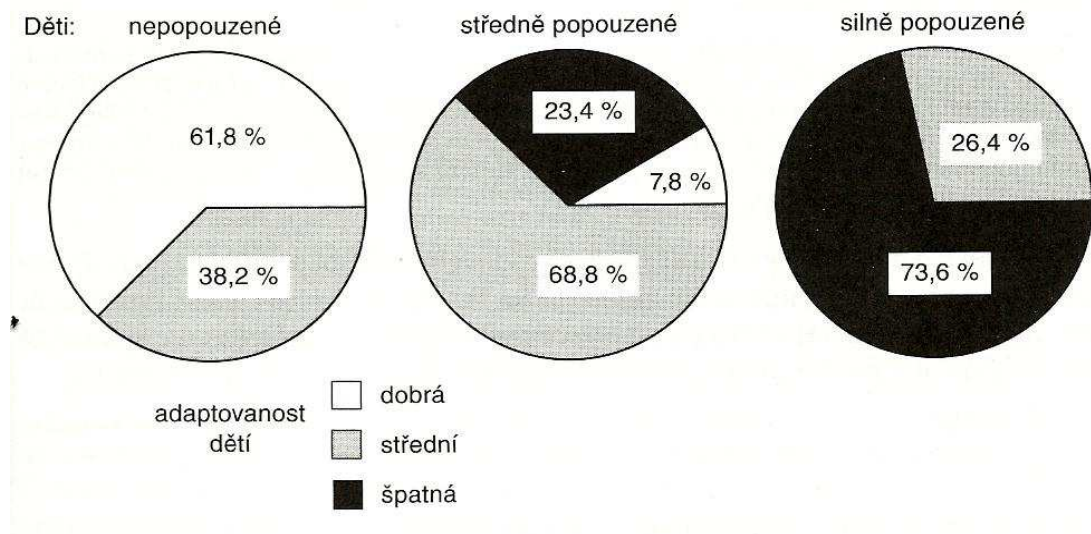
Přístup rodičů je tedy, co se týče potenciálních dopadů rozvodu na děti, tím nejzásadnějším protektivním, příp. přitěžujícím, faktorem. Co konkrétně znamená „přístup rodičů“?

### **Míra zaangažování dětí do rodičovských konfliktů**

#### ***a) Popouzení proti druhému rodiči***

Trnkův výzkum (1974) ukázal, že i když děti nejsou přítomny hlubším rozporům mezi rodiči, fakt popouzení způsobuje jejich špatnou adaptaci. Popouzení zhoršuje adaptaci i u dětí, které mají dobrou vazbu k matce. Děti přítomné hrubým hádkám a násilností mezi rodiči, které ale nebyly popouzeny, ve ¾ případů vykazovaly naopak dobrou adaptaci. Obecně se tedy ukázalo, že popouzené děti se hůře adaptují. Autor proto uvažuje o **popouzení jako primárním faktoru zhoršujícím adaptaci.**

Popouzení proti druhému rodiči a adaptovanost dětí (Trnka, 1974, s. 130); N = 20



### b) Manévrování dětmi

Plaňava (1994) nabízí výčet manévrů, jimiž rodiče zatěžují své děti:

- **Dítě jako pošťák.** Rodiče používají dítě jako komunikační kanál, protože vzájemné komunikace nejsou schopni. Dítě tak přenáší vzkazy obsahující např. výčet chyb druhého rodiče.
- **Dítě jako vrba a udělovatel odpuštění.** Opuštěný rodič se snaží vytvořit s dítětem koalici proti druhému rodiči.
- **Dítě jako laso.** Dítě je používáno jako prostředek k přitažení vzdalujícího se partnera: „Bud’ více doma, naše dítě tě postrádá“.
- **Dítě jako lano na přetahování.** Rodiče se o dítě přetahují – každý k sobě, pryč od toho druhého (schovávání, zapírání, unášení apod.).
- **Konflikt loajality.** Obzvláště nebezpečný manévr. Projeví-li dítě kladný vztah k jednomu rodiči, je druhým potrestáno. Odnáší si tak poselství o nemožnosti mít beztrestně rád jednoho člověka. Teyber (2007) doplňuje, že má-li si dítě vybrat jednoho z rodičů, neobejde se to bez náročného vnitřního konfliktu (dítě touží po obou rodičích).
- **Dítě jako rukojmí.** Dítě je používáno jako prostředek k vydírání. Tento manévr je účinný v případě, že druhý rodič má dítě rád – rodič jej potom může skrze dítě zraňovat, nebo klást požadavky.

### c) Obviňování dětí

Někteří rodiče si myslí, že se rozvedli kvůli dítěti, a otevřeně mu říkají, že ono je viníkem rozvodu. Není třeba rozepisovat, jak destruuující vliv tento postoj rodičů

(spočívající v **přehození jejich zodpovědnosti na dítě**) má. Vzhledem k tendenci dětí brát si odpovědnost za rozvod na sebe jsou tak obavy o jejich vině utvrzeny, po rozvodu se u nich mohou objevit závažné a mnohdy i trvalé problémy – nízká sebeúcta až sebenenávist, deprese (Teyber, 2007).

### **Přítomnost dětí u rodičovských sporů**

Trnkův výzkum (1974) ukázal, že zvýšená intenzita rozporů mezi rodiči, jimž bylo dítě přítomno (a také doba, po jakou dítě v tomto prostředí žilo), výrazně zhoršovala jeho stupeň adaptovanosti.

Zkušenost mé praxe koresponduje s řádky výše. Pokud rodiče fungují a dokážou si své spory a nedorozumění řešit mezi sebou bez angažování dětí, je jejich rozchod pro děti sice náročný, ale nikoli ohrožující. Pokud tomu tak není, děti často odmítají na téma „rodiče“ mluvit – mlčí, odchází k jinému tématu, objevuje se výrazná tenze. Pokud i myšlenky na rodiče a hovor o nich vyvolá tuto reakci, co potom každodenní prožívání reality?

#### **2.1.3 Osobnost rodičů**

Osobnost rodičů může velmi úzce souviset s jejich schopností saturovat emoční potřeby dětí a samozřejmě také s jejich jednáním. Pavlát a Šusta (2008) analyzovali 101 znaleckých posudků nařízených soudem v rozvodových sporech s cílem zmalovat duševní stav dětí a rodičů. U čtvrtiny otců (25,7 %) a více než poloviny matek byla nalezena akcentovaná, anomální či psychopatická osobnost. 26 % žen trpělo v průběhu rozvodu či po něm nějakou duševní poruchou, ve srovnání se 13 % mužů.

K datům výše mám několik otázek. Poněkud zavádějící je podle mého názoru společná kategorie akcentovaná, anomální či psychopatická osobnost – jedná se o velmi odlišné kategorie. Akcentovaná osobnost je osobnost, jejíž některá vlastnost je nápadně vyvinutá, ale v míře nepřilíš vzdálené normě (Zvolský, 2003), anomální osobnost je na hranici mezi akcentací a poruchou osobnosti a psychopatická osobnost je osobnost nemocná.

Stejnou otázku mám k pojmu „duševní porucha“. Lze předpokládat, že autoři jimi myslí diagnózy podle MKN-10 pod kapitolou F – Poruchy duševní a poruchy chování. Stejně jako v předchozím případě, i zde se jedná o široké spektrum poruch, od neurotických po psychotické, tedy s různou mírou závažnosti a důsledků pro roli rodiče.

Dále není jasné, zda jsou psychické problémy vyšetřovaných rodičů **reaktivní**, tj. způsobené náročným procesem, který rozvod znamená, či **rysem** jejich osobnosti. Dytrych a kol. (1986) v této souvislosti uvádějí, že se při práci s rozvádějícími i již rozvedenými rodinami setkávají se širokým spektrem psychických poruch, nejčastěji s určitým stupněm neurotizace – zvýšená podrážděnost, vznětlivost, agresivita, depresivní rozlady, apatie, nespavost. Jedná se o **přírozené důsledky rozvodem způsobené frustrace** dočasně ohrožených či zmařených potřeb. Síla těchto neurotických reakcí může být značná a také dlouhotrvající.

Zjednodušené závěry znamenají riziko spočívající v různých možnostech interpretace. Mohou být např. vnímány jako podpora tendence hodnotit, kdo z rodičů je více nekompetentní, čímž se přistupuje na koncept, že jeden z rodičů je vždy méně kompetentní (v tomto případě mnohem častěji matka). Tento koncept vidím jako málo užitečný a ne příliš konstruktivní, protože podporuje tendenci hledat viníka, nikoli řešení, a především **zbavuje rodiče zodpovědnosti**. Dalším rizikem zjednodušování takto závažných otázek je možnost využití skupinami poněkud nekriticky podporujícími jednu stranu (u nás se jedná zejména o skupiny chránící zájmy otců<sup>1</sup>).

Závěry analýzy znaleckých posudků je ale možné chápat také jako obraz toho, co rodiče během rozvodového procesu prožívají – a je více než zřejmé, že se jedná o emočně náročný proces.

Shrneme-li faktory na straně rodičů, dostaneme jeden zastřešující: **porozvodová adaptace rodičů**. Pokud mají rodiče problémy vyrovnat se s rozvodem, dochází ke zvýšení rizika použití dětí jako nástroje boje, který je vždy při ruce a bývá velmi efektivní. **Adaptaci dětí proto nemůžeme oddělovat od adaptace rodičů**, resp. s některými aspekty jejich adaptace. Dytrych a kol. (1986) v této souvislosti uvádějí, že dobrá adaptace matky a její vnitřní spokojenost je významný činitel ve zvládnutí situace rozvodu dítětem (více viz čtvrtá kapitola).

## 2.2 Další faktory

Kromě faktoru rodičů se na procesu porozvodové adaptace podílejí i **faktory na straně dětí** (inteligence, pohlaví) a **podpora dětí mimo rodinu** – sociální opory a účast na podpůrných programech.

---

<sup>1</sup> Např. webové stránky [www.ospod.info](http://www.ospod.info), které obsahují informace, které OSPODy, soudci a další straní matkám na úkor otců.

### 2.2.1 Pohlaví dětí

Studie zabývající se tímto tématem přinášejí různé výsledky. Podle Amata a Keitha (1991) vycházejí mnohé z nich v **neprospěch chlapců**. Amato (1994) uvažuje nad příčinami. Jednou z nich je **absence otce** v případě, kdy jsou chlapci v péči matky. Teyber (2007) dodává, že problematické chování chlapců (větší problémy v chování doma i ve škole, horší školní výsledky) žijících pouze s matkou bez účasti otce se v porovnání s chlapci vyrůstajícími s oběma rodiči postupem času zvyrazňuje. Chlapci totiž ztrácí vztažnou osobu a přicházejí o zdroj kázně. Amato (1994) popisuje další možné příčiny: chlapci mohou být více vystavováni konfliktům a dostávat méně podpory od rodičů i ostatních, protože rodiče věří, že chlapci jsou silnější než dívky.

Jiné studie ovšem podle Amata a Keitha (1991) ukázaly, že **vztah mezi uspořádáním rodiny a pohlavím dítěte není signifikantní**. Jejich meta-analýza napříč studii podporuje druhé tvrzení. Neukázaly se žádné významné rozdíly mezi pohlavími, s výjimkou sociální přizpůsobivosti, která byla u chlapců z rozvedených rodin problematictější než u dívek. Není jasné, proč tento rozdíl existuje pouze u této proměnné a u ostatních nikoliv. K podobnému závěru dospěl Plaňava (2000), jehož výzkumná šetření neukázala z hlediska porozvodové adaptace mezi chlapci a dívkami v období adolescence významnější rozdíly. Uvádí však, že o něco lepší šanci vyrovnat se s rozvodem mají chlapci, které rozvod potkal v období od 12 let výše.

Finské autorky Huurre, Junkarri a Aro (2006) dospěly ve své longitudinální studii (baterie dotazníků v 16 letech, ta samá s přidáním několika škál ve 32 letech u stejných subjektů<sup>2</sup>) zaměřenou na dlouhodobé důsledky rozvodu v závislosti na pohlaví k jinému závěru. Ženy z rozvedených rodin měly v porovnání se ženami z nerozvedených rodin více psychických problémů (např. vyšší skóre na Beckově škále deprese, více psychosomatických symptomů) a více problémů v interpersonálních vztazích. Následky stresu způsobené rozvodem v dětství tedy podle autorek přetrvaly do dospělosti a **u žen byly mnohem silnější** (ve sledovaných proměnných).

### 2.2.2 Inteligence dítěte

Dytrych a kol. (1986) dospěli k závěru, že míra vyrovnanosti dítěte s rozvodovým procesem je vysoce závislá na inteligenci dítěte. Děti s vyšší inteligencí se jeví jako méně problematické.

---

<sup>2</sup> Cílem bylo zjistit, zda se 32letí dospělí, kteří měli zkušenost s rozvodem rodičů před jejich 16. rokem (n = 317), budou nějak lišit v ukazatelích well-being od těch z nerozvedených rodin (n = 1069).

Je otázka, jak přesně souvisí inteligence s vyrovnáváním dítěte s rozvodovým procesem. Má čistě empirická zkušenost je, že nadanější děti si více uvědomují, co se děje, jsou více vnímavé, více se problémy zabývají. Možná právě to jim umožňuje lépe hledat řešení a rychleji se vyrovnat se změnami.

### **2.2.3 Sociální opory a podpůrné programy**

Amato (2000) shrnuje výsledky výzkumů, které ukazují pozitivní vliv vrstevníků a absolvování podpůrných terapeutických programů na porozvodovou adaptaci dětí.

## **2.3 Důsledky problematické porozvodové adaptace**

Jak vyplývá z předchozích kapitol, pokud rodiče rozvod nezvládnou konstruktivně, zvyšuje se riziko horší adaptace dětí. Kapitola 1.3 popisuje prožívání dětí během rozvodu, naznačuje i některé důsledky pro další vývoj, pokud nemají oporu v rodičích. Fakt, že pro děti znamená rozvodový proces mj. emoční nároky, nelze nijak ovlivnit. **Ovlivnit lze ale způsob, jakým se děti s nároky vypořádají** (viz kapitola 2.2).

Tato kapitola popisuje problémy, které bývají s problematickou adaptací spojené v krátkodobém i dlouhodobém horizontu v případě, že rodiče dětem adaptaci neusnadní, ale naopak ztíží. **Tyto problémy jsou vlastně odrazem prožívání těžkých emocí a vnitřních konfliktů, se kterými si děti neumějí poradit** (min. po nějakou dobu).

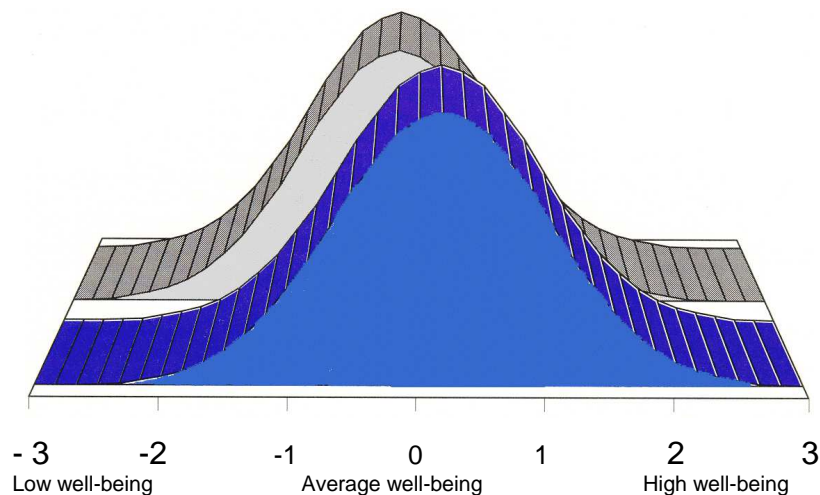
### **2.3.1 Výpovědní hodnota krátkodobých vs. dlouhodobých důsledků**

Amato a Keith (1991) došli k zajímavému závěru ohledně výpovědní hodnoty krátkodobých a dlouhodobých důsledků rozvodu. Pokládám za důležité zmínit se v úvodu kapitoly o jejich závěrech, jelikož nabízejí otázky:

Co je vlastně důsledek rozvodu? Prožívání a z něho vyplývající chování v dětství a dospívání, nebo spokojenost, zdraví a vztahy v dospělosti? Je rozvod opravdu tak náročný stresor, jak si myslíme?

Rozvod rodičů (či faktory s ním spojené) podle autorů sice způsobuje nižší úroveň well-being u dětí (ve všech sledovaných aspektech), nicméně současnější (tj. v porovnání se studiiemi v 60. a 70. letech), metodologicky propracovanější studie, ukazují stále nižší rozdíly mezi skupinami dětí z rozvedených rodin a dětí intaktních. Amato (1994) upřesňuje, že i když rozdíly mezi oběma skupinami dlouhodobě jsou, v mnohém se také překrývají (zadní graf = rozvedené rodiny, přední = intaktní):





Tento fakt může být dle Amata a Keitha (1991) interpretován dvěma způsoby. (1) Rozvod rodičů je sice stresor, ale ve výsledku má relativně zanedbatelný dopad na většinu dětí. (2) Rozvod má na děti závažný dopad, ale existující studie jej nejsou schopny odhalit, a to ze tří důvodů:

- Měření mnoha závislých proměnných je mnohdy velmi nepřesné. Pokud nejsou měření přesná, míra souvislosti mezi rozvodem a well-being dětí se snižuje, což vede k podhodnocení výsledků.
- Studie často zahrnují velké množství výstupů, z nichž některé mají pouze slabé teoretické propojení s rozvodem rodičů.
- Autoři výzkumů hledají důsledky rozvodu ve špatné oblasti. Rozvod a jeho průvodní okolnosti (ztráta rodiče, ekonomické strádání, vystavení konfliktům) může zvyšovat riziko jistých problémů v pozdní adolescenci a rané dospělosti. Sociologické studie ukázaly, že lidé, kteří jako děti zažili rozvod, mají v porovnání s těmi, kteří vyrůstali s oběma rodiči, nižší výsledky ve vzdělání, nižší příjem a jsou častěji závislí na sociálních dávkách. **Z tohoto důvodu mohou longitudinální studie (sledující děti až do dospělosti) přinést serióznější a hodnotnější výsledky než ty krátkodobé.**

### 2.3.2 Krátkodobé důsledky

V souvislosti s předchozí kapitolou si kladu otázku, co vlastně znamenají krátkodobé důsledky. Jedná se o důsledky, které postupem času vymizí, či které se projeví v krátkodobém horizontu? Kdyby se studie Dytrycha a kol. (1986) podobně jako u rodičů zabývala dětmi po šesti letech po rozvodu, byly by její výsledky jiné? Nakolik jsou popsané odlišnosti opravdu důsledkem nízké podpory ze strany rodičů a nakolik se jedná o přirozený průběh adaptace?

### ***Chování dítěte***

Dytrych a kol. (1986) zjišťovali chování dětí skrze posuzování jejich matkami a učitelkami na téže hodnotící škále o 12 položkách. Srovnání výsledků s normami pražských dětí téhož věku ukázalo, že rozvedené matky hodnotí své děti jako méně ctižádostivé a svědomité, ale více citlivé (až přecitlivělé) a podrážděné, méně oblíbené u ostatních dětí. V rysech osobnosti jako tělesná aktivita, poslušnost či smysl pro humor nebyl zaznamenán významný rozdíl. Z klinického hlediska se tak dá hovořit o obrazu dítěte **neurotizovaného a stresovaného** těžko řešitelnými konfliktními zážitky.

Nakolik se do hodnocení dětí matkami mohl promítnout jejich vlastní psychický stav v době rozvodu? V hodnocení učitelek se jako odlišné od normy ukázaly dvě vlastnosti – děti popsaly jako více smutné a citlivé, plačtivější (Dytrych a kol., 1986). Větší **citlivost** tedy zaznamenaly jak matky, tak učitelky.

### ***Postavení dítěte ve třídě***

Výzkum Trnky (1974) se zajímal mj. o sociální zařazení dětí ve třídě. Výsledky neukázaly mezi skupinami dětí z rozvedených a nerozvedených rodin statisticky významný rozdíl co do počtu obdržovaných kladných hodnocení. Zcela opačný byl ale výsledek u záporných hodnocení, kterých děti z rozvedených rodin obdržely významně více.

Dytrych a kol. (1986) realizovali sociometrická šetření ve třídách, kde bylo alespoň jedno dítě ze souboru rozvedených rodin. Nebyly k dispozici žádné normy, se kterými by se mohly výsledky porovnat, nicméně děti ze souboru byly častěji odmítané jako kamarádi než přijímané. U chlapců byl tento rozdíl obzvláště nápadný.

### ***Výkony ve škole***

Dlouhodobý stres a úzkost vede ke **zhoršení koncentrace** a tím i ke zhoršení výsledků ve škole. Dítě je za špatné výsledky trestáno a rodiče je často interpretují jako důsledek nevhodné výchovy toho druhého. Dítě pak ztrácí zájem o školu, protože se stává zdrojem trápení (Matějček, Dytrych, 2002).

Podle mé zkušenosti se naštěstí nejedná o pravidlo. Pokud jsou rodiče citliví k potřebám dětí a nepotřebují hledat důkazy o slabších výchovných kompetencích druhého rodiče, škola se zdrojem trápení stát nemusí. Jako velmi pozitivní vidím **informovanost pedagogů** o problematice rozvodu. Není výjimkou, že horší psychický stav dětí vnímají a zohledňují při hodnocení školního výkonu.

### *Vztahy v širší rodině*

Vztahy v širší rodině zastávají v našich podmínkách důležitější roli než v jiných evropských státech či USA. Rozvodem rodičů se vnitrorodinné vztahy často ruší, dítě pak přichází o osoby, které potřebuje pro svou identifikaci s dospělými, a přichází o zázemí, pocit jistoty a bezpečí (Matějček, Dytrych, 2002).

Myslím, že i zde záleží na přístupu rodičů – k narušení vnitrorodinných vztahů dojít nemusí.

### *Dítě bez viditelných symptomů*

Matějček (1992) varuje: i když se dítě nehroučí, nepláče a nedělá scény, neznamená to, že netrpí. Rodiče v době rozvodu i po něm bývají tak zaujati svými problémy, že jsou k potřebám dětí podstatně méně vnímaví.

### *2.3.3 Dlouhodobé důsledky*

Amato (2000) shrnuje výsledky výzkumů, které ukazují, že rozdíl v ukazatelích well-being mezi potomky z rozvedených a nerozvedených rodin se zvyšuje postupem času. **Rozvod rodičů se jeví jako rizikový faktor pro četné problémy v dospělosti**, které zahrnují nižší ekonomický status, narůstající manželské problémy a vyšší pravděpodobnost rozvodu vlastního manželství.

Výsledky longitudinální studie Huurre, Junkarri a Aro (2006) ukázaly, že dospělí z rozvedených rodin bez ohledu na pohlaví mají v porovnání s těmi z nerozvedených rodin nižší vzdělání, jsou častěji nezaměstnaní, rozvedení, mají za sebou negativní životní události a vykazují rizikové chování, co se týče zdraví.

Vlivem rozvodu rodičů na partnerské vztahy dětí v dospělosti se zabývá také demografická studie Šťastné (2005), jejíž výzkumný soubor tvořilo 1735 žen (z toho 308 z rozvedených rodin). Studie ukázala, že **rozvod rodičů má silný vliv na pravděpodobnost rozpadu vlastního partnerství**, a to více u žen z rozvedených manželství než u žen z manželství, která přetrvala až do dospělosti. Tento vliv je nepřímý, tj. zprostředkovaný věkem začátku prvního partnerství. Stejný princip platí pro pravděpodobnost rozvodu prvního manželství – ženy, jejichž rodiče se rozvedli, uzavíraly sňatek v nižším věku.

## 2.4 Vztah porozvodové adaptace dětí a porozvodové adaptace rodičů

Citované výzkumy se zabývají adaptací z pohledu dětí. Způsob práce s klienty, který pokládám za vysoce užitečný, je celostní, tj. zaměřený **celý rodinný systém**. Rodina neznamena soubor jednotlivých členů, ale celek, vzájemně provázaný systém, kde změna jednoho nějak ovlivní celý systém. Např. Satirová (2007) uvádí, že pokud má některý z členů rodiny problém, který se projevuje symptomy, ostatní členové rodiny na tuto bolest reagují. Partnery považuje za „architektky“ rodiny. Jejich dysfunkční vztah produkuje dysfunkční vzorce rodičovského chování.

Autoři výzkumů od 70. let do současnosti, z Čech i zahraničí, se jednoznačně shodují na **zásadním významu rodičů** v souvislosti s porozvodovou adaptací dětí. Potvrzují tak, že chceme-li podpořit děti v rozvodovém procesu, musíme se zabývat nejen dětmi, ale všemi členy „rozpadlé“ rodiny, tedy také rodiči.

Jak je uvedeno v závěru kapitoly 2.1, shrneme-li faktory ovlivňující adaptaci dětí na straně rodičů, tj. konflikty mezi rodiči, angažování dětí do jejich konfliktů, přítomnost dětí při konfliktech, osobnost rodičů (ve smyslu psychického stavu, ve kterém se nachází v důsledku dlouhodobé zátěže rozvodu), dostaneme vlastně jeden zastřešující: **porozvodová adaptace rodičů**. Pokud tedy podpoříme rodiče v jejich adaptaci, budou schopni být oporou svým dětem, což je základní předpoklad pro adaptaci dětí. Nabízí se také otázka opačného vztahu: může dobrá adaptace dětí podpořit adaptaci rodičů? Vzhledem k řádkům výše ano.

Tématem dětí a rozvodů se zabývají autoři u nás i v zahraničí (zejména v USA) po desetiletí. Je relativně dobře popsáno, co děti prožívají, když se jejich rodiče rozcházejí. Rozvod rodičů není sám o sobě determinantou psychických problémů dětí, tou je především **přístup rodičů**. Díky mnoha výzkumným pracím víme poměrně dost o faktorech, které adaptaci dětí na rozvod ovlivňují, a právě rodiče – jejich citová vazba s dítětem, chování a jednání – jsou tím zásadním.

Vzhledem k důsledkům, které může nezvládnutý rozvod znamenat pro děti, a vzhledem k zásadní úloze rodičů v procesu adaptace dětí, je proto důležité porozumět také tomu, co při rozvodu zažívají rodiče – tím spíše, chápeme-li rodinu, byť „rozpadlou“, jako vzájemně provázaný systém.

### **3. Dospělí a rozvod – úvod do problematiky**

Rozvod je náročným procesem také pro rodiče. Mají i jiné sociální role – jsou to muži, ženy, ex-partneři, ex-partnerky, kteří mají své potřeby a kteří prochází těžkým obdobím. Záměrně proto třetí kapitolu nazývám „dospělí a rozvod“, nikoli „rodiče a rozvod“.

Třetí kapitola se zabývá četností rozvodů, nároky, jaké rozvod pro dospělé znamená, a rozvodem jako procesem.

#### **Úvodem**

„Na rozdíl od obchodních a pracovních vztahů se vztah milostný zaměřuje na nejosobnější a nejintimnější oblast lidského rozvoje, na Já, ze kterého se stane Ty. Chceme mít člověka, který rozumí a přitakává našim nejhlubším možnostem. Člověka, kterému můžeme beze studu odhalit své úzkosti a slabosti, s nímž se cítíme jistě a v bezpečí, beze strachu, že jsme mu vydáni na pospas a že budou naše city zneužity. Člověka, který se o nás s láskou stará a pečuje o nás, když je nám zle, který při nás stojí v neúspěchu a je na nás pyšný, když se nám daří. Chceme společně hledat cestu, překonávat překážky a těžkosti a procházet hlubinami i výšinami života. V milostném vztahu chceme najít člověka, který nás bere takové, jací jsme“ (Willi, 2002, s. 30).

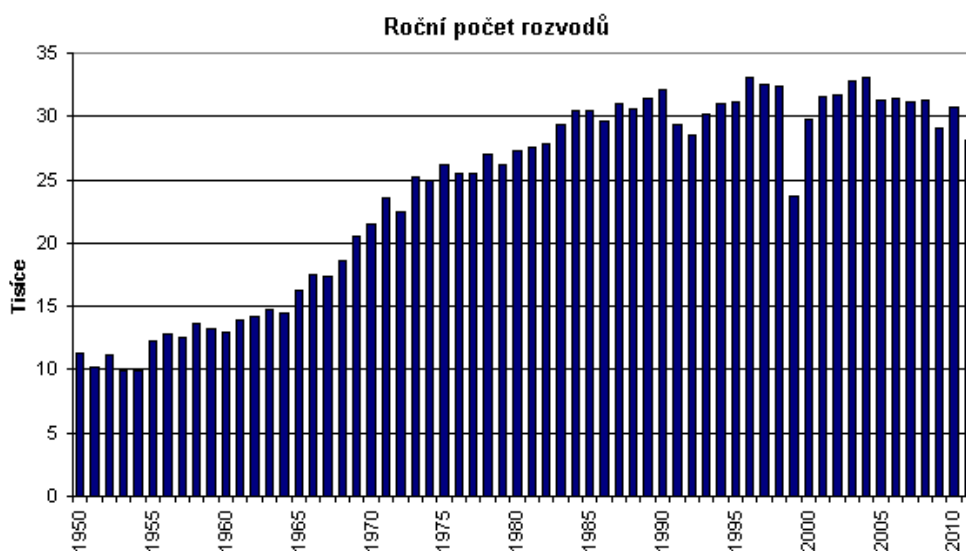
Většina lidí má silnou potřebu být ve vztahu, protože vztah je prostorem pro naplňování mnohých psychických potřeb. Krom toho krásného, popsaného výše, ale znamená také mnohé nároky, jak výstižně definuje Willi (1998): „Manželství není status, nýbrž proces, který vyžaduje od partnerů trvalá přizpůsobování měnícím se vnitřním i vnějším podmínkám“ (s. 33). Ne každý tyto nároky zvládne. Rozpad vztahu je velmi náročným procesem, při kterém lidé mnoho ztrácí a který způsobuje ohrožení základních životních potřeb – pocitu jistoty a bezpečí (Dytrych a kol., 1986).

#### **3.1 Rozvod jako četný fenomén**

Údaje o počtu rozvodů do roku 2011 zpracované ČSÚ<sup>3</sup> ukazují mírně klesající tendenci počtu rozvodů v posledních letech:

---

<sup>3</sup> [online]. [citováno 2013-1-5]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost> >



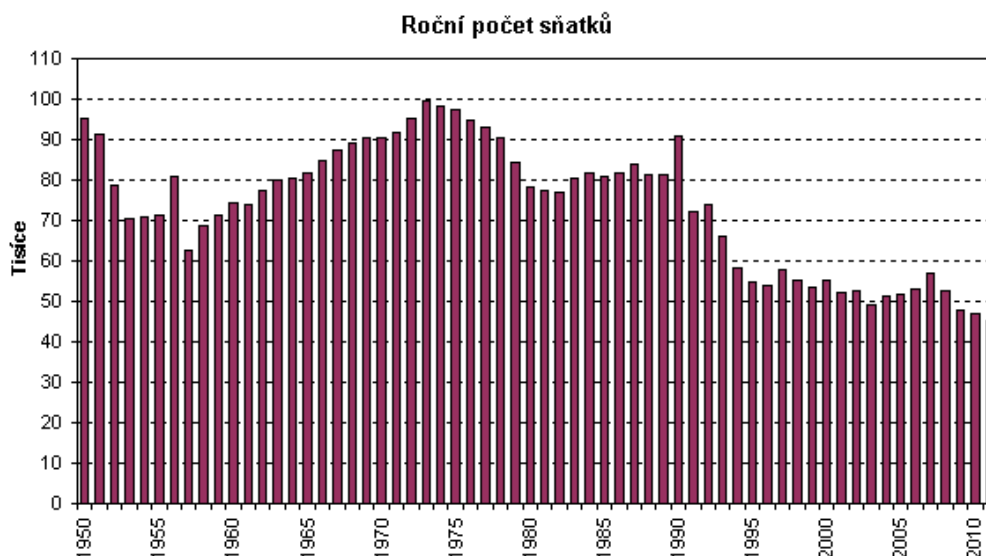
Téměř 81 % rozváděných mužů a žen se rozvádělo poprvé, tedy mezi rozvedenými muži i ženami bylo shodně 19 % těch, kteří se rozvedli opakovaně. V **72 % případů šlo o první rozvod u obou manželů**, u 11 % rozvedených dvojic se jednalo o oboustranně opakovaný rozvod, zbylých 17 % připadá na kombinace, kdy se muž rozváděl poprvé a pro ženu to byl již další rozvod, nebo se muž rozváděl opakovaně a ze strany ženy to byl první rozvod. Zastoupení mužů a žen, kteří se rozvádí opakovaně, se od počátku 90. let 20. století příliš nezměnilo. Návrh na rozvod podává ve dvou třetinách případů žena.

Z úhrnu rozvedených manželství bylo **56 % s nezletilými dětmi**, přičemž před 20 lety byl tento podíl **72 %** (rozvody podle počtu nezletilých dětí z manželství od roku 1980 do roku 2011 viz Příloha 1). Tento pokles nastal mimo jiné v důsledku zákona č. 91/1998 Sb., jímž se upravily i podmínky pro rozvod manželství s nezletilými dětmi<sup>4</sup>. Dále se na snížení podílu rozvedených manželství s nezletilými dětmi podílelo rostoucí zastoupení rozvodů dlouhotrvajících manželství, kdy již společné děti dosáhly zletilosti, a nepochybně se zde odráží také nízká úroveň plodnosti posledních let.

V relaci k počtu sňatků, ze kterých pocházela rozvedená manželství, se v roce 2011 snížila úhrnná rozvodovost, která udává, jaký podíl manželství by skončil rozvodem při zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství v daném roce. **V roce 2011 dosáhla úhrnná rozvodovost 46,2 %, což představuje pokles z rekordní hodnoty 50 % v roce 2010, přičemž ale před 20 lety byla úhrnná rozvodovost na úrovni 34,8 %.**

<sup>4</sup> Bylo odděleno řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí od rozvodového řízení – manželství může být rozvedeno až po nabytí právní moci rozsudku opatrovníckého soudu. Úprava zaručuje, že o dětech bude stále rozhodovat tentýž soud, tj. soud péče o nezletilé. Před novelou docházelo k tomu, že pro dobu před rozvodem rozhodoval o dítěti soud péče o nezletilé, pro dobu po rozvodu rozhodoval soud, který byl příslušný k rozvodu manželství, a po právní moci rozsudku o rozvodu rozhodoval o jeho změnách v souvislosti se změnou poměrů opět soud péče o nezletilé (Krátká, 2009).

V roce 2011 byl podle údajů ČSÚ<sup>5</sup> uzavřen nejnižší **počet sňatků** od roku 1918, počty sňatků uzavřených od poloviny 90. let v porovnání s předchozím obdobím znatelně klesly:



Vzhledem ke snižující se sňatečnosti se tedy nabízí otázka **rozchodů nesezdaných partnerů, kteří mají nezletilé děti**. Ty nelze nijak sledovat. Nicméně víme, že téměř polovina manželství v České republice končí rozvodem a více než polovina rozvedených manželství je s nezletilými dětmi. O kolik by narostl počet po započítání nesezdaných párů?

### 3.2 Rozvod jako zátěž

Rozvod je jednou z nejzátěžovějších situací. V tabulce životních událostí (viz např. Poupětová, 2009, s. 19 – 20) je hned na druhém místě se 73 body, za úmrtím partnera/partnerky (100 bodů).

Zátěž způsobují **ztráty a změny** – čím více změn (denní režim, hospodaření, stěhování), tím větší zátěž (Poupětová, 2009). „Ztrácíme bezpečí ve vztahu, který nám v určité době bezpečí poskytoval, ztrácíme pocit jistoty, protože nevíme, co se bude dít, ztrácíme část sebe, tu část sebe, která byla spojena s druhým, ztrácíme domov jako bezpečné a klidné místo. Ztrácíme ideály o krásném vztahu, ztrácíme naději, že budeme šťastní. Ztrácíme představy o sobě jako o člověku, který se za všech okolností chová korektně, např. poté, co se ve vypjaté situaci necháme vyprovokovat a řekneme věci, za které se stydíme. Ztrácíme ideály o sobě“ (Raus, 2012, s. 206).

<sup>5</sup>[online]. [citováno 2013-1-5]. Dostupné z: < <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost> >

Již mnohokrát citovaný Amato nabízí i v tématu rozvodu jako zátěžového procesu další otázky. Ve své analýze studií v realizovaných v 90. letech (Amato, 2000) uvádí, že dosud není vyřešená důležitá otázka: je rozvod **přechodná krize**, na kterou se většina lidí adaptuje, nebo zdroj **chronické zátěže**, která dlouhodobě přetrvává? Některé studie dospěly k závěrům, že pocit neštěstí, distres, deprese, konzumace alkoholu a zdravotní problémy ustupují dva až tři roky po rozchodu, což podporuje model přechodné krize. Jiné studie ale naopak podporují model chronické zátěže – v době po rozvodu neprokázaly žádné zlepšení, např. u rozvedených otců se pocíťovaná zátěž spíše zvyšovala, než snižovala. Autor shrnuje, že pravdivé mohou být oba modely – pro některé jedince znamená rozvod přechodnou krizi, pro jiné chronickou zátěž.

### 3.3 Rozvod jako proces

Rozvod není událost, nýbrž **proces**. Začíná úvahami manželů o rozvodu jako reálném řešení situace a končí ustálením samostatného životního stylu (Kratochvíl, 2009). Plaňava (2000) rozvodový proces rozdělil na čtyři etapy, které se často prolínají a mohou být reverzibilní. Stává se, že partneři jsou v jednu chvíli v různých etapách:

**1. Protrahovaná manželská krize s narůstajícím rozvodovým potenciálem.** Parciální manželská dysfunkce se mění v dysfunkci totální. Manželé nejsou schopni na ničem spolupracovat, vytrácí se intimita, časté jsou stereotypy destruktivních hádek či nepřátelské mlčení, manželská solidarita je sabotována. Narůstá rozvodový potenciál, čili míra rizika ohrožení manželství rozpadem. Už zde se může objevovat přímé či nepřímé manévrování s dětmi.

**2. Rozvodové rozhodování a rozhodnutí.** Převažuje negativní kognitivně-emoční bilancování manželství, vč. tendence hodnotit dosavadní průběh manželství optikou aktuálních frustrací a obav. Rozvodové rozhodování, hlavní proces v této fázi, probíhá většinou asymetricky, tj. jeden se k rozvodu kloní, ale druhý ho odmítá. Někdy bývá do procesu rozhodování zahrnováno také okolí, a to včetně přímého manévrování dětmi (snaha získat je na svou stranu).

**3. Rozvodové jednání.** Manželé sdělují své rozhodnutí okolí, kontaktují se s advokáty, podávají návrh k soudu. Lze pozorovat různé způsoby zahrnování dětí i nezájem o ně z důvodu pohlcení rodičů sebou samými. Opuštěný partner má tendenci dělat z dítěte nejen spojení, ale také důvěrníka.

**4. Dokončení manželské separace.** Tato etapa spočívá v utváření porozvodového životního stylu.



**Pro toho, který je opouštěn, je celý proces náročnější.** Novák a Průchová (2007) popisují Sedláčkova stadia vyrovnávání se s rozvodem v nesymetrické situaci, tj. u partnera, který je opouštěný a chce rozvodu zabránit:

**1. Protest.** Partner chce rozvodu všemožně zabránit, ale obvykle tak činí kontraproduktivním způsobem. Zdůrazňuje např. svou závislost na dotyčném, nebo naopak svou nezávislost na něm a pohrdání jím.

**2. Zoufalství.** Partner je smutný, obviňuje se za chyby, které se staly. Cítí, že situaci již nezachrání. V rámci zoufalství někdy velmi aktivně hledá slabá místa iniciátora rozvodu a útočí na něj.

**3. Popření.** Partner popírá, že mu na udržení manželství záleží, což může být doprovázeno nenávisť k druhému. Vzniká tak podhoubí pro rozvodový boj.

**4. Vyrovnání a zpracování.** Partner se zbavuje pocitu křivdy, dokáže vnímat a jednat realisticky.

Proces vyrovnávání se s faktem rozvodu u opouštěného partnera pravděpodobně zasahuje druhou a třetí fázi rozvodového procesu. Jeho čtvrtá fáze a čtvrté stadium (vyrovnání a zpracování) souvisí s porozvodovou adaptací – tou se vzhledem k důležitosti tématu (vyplývající z druhé kapitoly) podrobně zabývá samostatná kapitola.

Rozvody v ČR jsou ze statistického hlediska poměrně častým fenoménem. Z psychologického hlediska je rozvod druhá nejzátěžovější životní událost, resp. druhý nejnáročnější životní proces. Je spojen se změnami a ztrátami, probíhá v několika fázích, které, zejména ty počáteční, doprovází silné emoce. V práci s rodinami v procesu rozvodu tedy na rodiče nesmíme zapomínat. Následující kapitola přibližuje, jakou zátěž a jaké emoce rodiče prožívají.

#### **4. Porozvodová adaptace rodičů**

Stejně jako rozvod, také porozvodová adaptace je proces, který netrvá krátce. Schüller, Dytrych a Prokopec (1986) jej popisují jako poměrně dlouhé období psychické zátěže probíhající ve dvou etapách. V první etapě dochází k vyrovnání se se zánikem manželství, což je spojeno s emočními důsledky převážně negativního charakteru. Druhou etapu představuje vytváření nového životního stylu – výchova dětí v neúplné rodině, noví přátelé, změna vztahů v širší rodině. Obě etapy se vzájemně prolínají a

překrývají. Plaňava (1994) definoval pět etap (viz kapitola 4.1), které jsou ve své podstatě užší specifikací dvou etap autorů výše.

Někteří čeští autoři (Plaňava, 2000; Poupětová, 2009) popisují v rámci procesu porozvodové adaptace tzv. **psychosociální rozvod** (psychorozvod), který Plaňava (2000) vymezuje jako sled procesů, kdy se všichni přímo zúčastnění (rodiče, děti, prarodiče) vyrovnávají s rozpadem tak, aby se minimalizovaly ztráty i důsledky rozvodových frustrací.

#### **4.1 Fáze a úkoly psychosociálního rozvodu**

Psychický rozvod se nekryje s tím soudním, minimálně u jednoho z manželů začal dávno před podáním návrhu a pokračuje i po soudním rozhodnutí. Plaňava (1994) definoval jednotlivé fáze psychorozvodu:

- **První fáze** směřuje k oboustrannému přiznání faktu konce manželství, i když si např. jeden z nich konec nepřeje vůbec. Oba manželé musí vnitřně akceptovat, že rozvod je menším zlem.
- **Druhá fáze** je spojena se silnými emocemi a citovými bouřemi, což je reakce na životní ztrátu. Nejprve se objevuje vztek, hořkost, křivda a sebelítost, později smutek.
- **Třetí fázi** nazývá Plaňava obdobím „zvedání svěšených hlav“. Oba manželé se začínají rozhlížet kolem sebe a bilancují, co ztratili, a jaký byl jejich podíl na rozpadu manželství.
- **Čtvrtá fáze** navazuje na předchozí, nedochází ale k pohledu zpět (bilancování), ale pohledu k přítomnosti a do budoucnosti. Začíná rekonstrukce životního stylu.
- **Pátá fáze** je ve znamení otevřenosti směrem k budoucnosti. Pokud bývalí manželé zvládli předchozí fáze, je jejich budoucnost oddělena od zloby a nenávisti.

Plaňava (2000) definoval úkoly spojené psychosociálním rozvodem, které korespondují s etapizací rozvodového procesu (viz kapitola 3.3). Splnění jednoho je předpokladem pro splnění dalšího):

**1. Partnerské odpoutání a distance od manželství.** Úkolem je emoční a kognitivní akceptace rozpadu manželství, což je podstatně náročnější úkol pro toho, kdo se rozvádět nechtěl nebo nechce, a bývá spojen s depresiemi či agresivními tendencemi. **Teprve po prožití těchto emocí je ale možné zpracování kognitivní.**

**2. Oddělení manželství od rodičovství.** Pro tento úkol je nezbytné důsledně přestat propojovat jakékoli nevyřízené účty z manželství s přímým či nepřímým jednáním s dítětem.

**3. Ochrana dětí.** Rozvodem rodičů děti vždy ztrácejí. Jejich strádání může zmírnit např. udržování kontaktů s prarodiči z obou stran, neuvádění dítěte do konfliktu loajality, poskytování přiměřených informací o dění v rodině apod.

**4. Utváření porozvodových perspektiv, porozvodové identity a nového životního stylu.** Patří sem úkoly jako dokončit bytovou separaci, navazovat společenské kontakty, formulovat způsob fungování porozvodového rodičovství, vyjednat majetkové vyrovnání, otevřít se novým vztahům.

Rozvod a vyrovnání se s ním je tedy proces, který má své etapy, fáze a úkoly. Má zkušenost je, že zejména přijetí faktu rozvodu (tím, kdo se rozvádět nechtěl) a oddělení partnerství od rodičovství jsou úkoly velmi náročné, ale zároveň důležité pro dobrou adaptaci dětí i rodičů. Dochází také k jakémusi „zaseknutí“ v určité fázi, tudíž nemůže dojít k vytvoření nových porozvodových perspektiv. Proto považuji za důležité porozumět emocím, které rodiče prožívají. Budeme-li emocím lépe rozumět, dokážeme rodiče lépe podpořit v jejich zpracovávání. Jak uvádí Teyber (2007), mají-li rodiče podporu a cítí-li pochopení od druhých, je pro ně snazší reagovat stejným způsobem i ve vztahu k dětem.

#### **4.2 Emoce: co rodiče prožívají?**

Úspěšný psychorozvod je spojen s **nutností prožít a odžít si silné city** (viz první a druhá fáze psychorozvodu, první úkol). Nemůže trvat krátce a je nutné přistoupit k němu poctivě, protože v sázce je příliš mnoho – další život obou bývalých manželů i dětí (Plaňava, 1994). Pokud se proces psychorozvodu zastaví, projeví se často komplikacemi právního rozvodu, který se může změnit v boj o majetek a děti (Poupětová, 2009).

Pokud tedy partneři emoce nezpracují, není možná dobrá adaptace na rozvod. A pokud nejsou dobře adaptováni rodiče, komplikuje se adaptace dětí. O jaké emoce se jedná?

#### ***Smutek***

Prožití smutku má pro adaptaci důležitý význam: má vést k hlubšímu porozumění a akceptování vlastního podílu na ukončení manželství. Pokud k němu nedojde, bude člověk cítit hořkost a každý **pohled do minulosti bude znamenat bolest** (Willi, 1998).

Neprožité emoce totiž zabraňují hojení ran, které rodiče po rozvodu mají (Poupětová, 2009).

Prožívat smutek, čili truchlit, je tedy nutné a je důležité najít si na něj čas, i když prostor pro truchlení reálně omezuje mj. starost o děti. Jedná se o intenzivní vnitřní proces, který ovlivňuje cítění, myšlení i chování. Může se projevovat nejrůznějšími způsoby: poruchy pozornosti, paměti, sebeobviňování, odmítání reality, nedostatek energie apod. (Poupětová, 2009).

### ***Zlost a nenávist***

Zlost je důležitá emoce, která v průběhu rozvodu pomáhá ex-partnerům oddělit se. Po nějaký čas dodává sílu k řešení rozvodu a porozvodové situace. Nenávist má dobré podmínky pro růst v době, kdy není možné se oddělit (např. společné bydlení po rozvodu) – jedná se o prostor pro nekonečné vzájemné zraňování a konflikty. Někdy ale přetrvává i po oddělení, a to např. byl-li vztah hodně zraňující nebo bylo-li „rozvodové vyúčtování“ (emoční i majetkové) výrazně na úkor jednoho z manželů. Nenávist může vyrůst i ze subjektivního **pocitu nerovnováhy**, kdy má jeden z partnerů pocit, že se kvůli vztahu mnohého zřekl. Silným zdrojem nenávisti je také pocit **ohrožení sebeúcty**. Když sám sebe považuje za neschopného, stačí málo, abych ze slov druhých vyčetl, že si myslí totéž (Poupětová, 2009).

Zlost v průběhu psychorozvodu pomáhá oprostít se od milované osoby, nenávist naopak drží energii, myšlenky a emoce u bývalého partnera a brání jít dál (Poupětová, 2009).

### ***Pocity viny***

Vina bolí a vede k sebetrestání. Často se nerozlišuje mezi odpovědností (reálnou vinou) a tzv. zástupnou vinou (pocity viny zastupují jiné pocity, např. zlost). Zástupné viny se lze zbavit pouze tak, že člověk pochopí, co je pravý pocit, který je pod ní schován. Věščí mají situaci s vinou při rozvodu mnohem složitější (Poupětová, 2009).

### ***Co pomáhá?***

Hojení pomáhá **přijetí rozchodu**, znalost a respektování práv druhého, **pochopení vlastní odpovědnosti**, uvědomění si **vlastní moci** zmírnit utrpení, zahojení vlastního sebepojetí a sebehodnocení. (Poupětová, 2009).

Za hojení vlastních zranění **jsme zodpovědný každý sám**. Je potřeba potkat se s bolestí a učinit kroky vedoucí k hojení. Nikdo je nemůže udělat za nás, můžeme si však

najít dobrého průvodce. Někteří lidé ale nejsou hojivé kroky ochotni udělat. Nevědí, že hojení je jejich odpovědnost, nevědí, jak na to, nebo se odpovědnosti cíleně vyhýbají, protože jim přináší výhody (Poupětová, 2009).

Z náročnosti emocí spojených s procesem rozvodu vyplývá dlouhodobost procesu adaptace. Podle Teybera (2007) bývá nejobtížnější první rok po rozvodu. Mnohým lidem však trvá **2 – 3 roky**, než získají zpět svou sebeúctu a důvěru v mezilidské vztahy.

#### **4.3 Porozvodová adaptace rodičů jako výzkumné téma v ČR**

Tematika vlivu rozvodu na psychické zdraví a vývoj dětí je ve výzkumech zastoupena podstatně čteněji než tematika vlivu na rodiče. V českém prostředí byly realizovány prakticky pouze dvě studie zabývající se porozvodovou adaptací rodičů, a to před více než 30 lety.

Na přelomu 70. a 80. let byl výzkumnou skupinou psychosociálních studií rodiny Výzkumného ústavu psychiatrického vedenou MUDr. Zdeňkem Dytrychem realizován výzkumný úkol s názvem „Faktory psychosociální adaptace a maladaptace jedinců z rozvedených mladých manželství s dětmi“. Studie, o níž se opírají výsledky o rodičích (část o dětech popsána v kapitole 1.2), byla realizována jako intenzivní šetření výběru 145 žen a 80 mužů žijících po dobu 6 let od podání návrhu na rozvod na území hl. m. Prahy, jimž nebylo v době zahájení sporu více než 30 let, a kde děti byly svěřeny do péče matky. Porozvodová adaptace byla zjišťována jako **výsledný stav po šesti letech od rozvodu**, a to v oblastech: životní úroveň, zaměstnání, vztahy k příbuzným a přátelům, vztahy k dětem, citový život, vztah k bývalému partnerovi a duševní a tělesné zdraví. Údaje byly zjišťovány dotazníky osobních údajů (30 otázek) a řízenými strukturovanými rozhovory (60 otázek). Souhrnné výsledky byly publikovány v Dytrych a kol. (1986), dílčí v Prokopec, Schüller, Dytrych (1984), Schüller, Prokopec, Dytrych (1985), Schüller, Dytrych, Prokopec (1986) a Prokopec, Schüller, Dytrych (1986). Jedná se o jedinou českou studii zkoumající rozvod z hlediska adaptace dětí i rodičů. A také jedinou, která se cíleně zabývá adaptací rodičů na rozvod.

Taktéž v 80. letech byla Výzkumným ústavem sociálního rozvoje a práce<sup>6</sup> realizována rozsáhlá studie s názvem Stabilita rodiny, jejímž cílem byla identifikace faktorů podílejících se na stabilizaci a destabilizaci rodinného soužití (publikováno

---

<sup>6</sup> Dnes Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

v Kovařík a kol., 1988). Součástí studie byla analýza rozvodové a porozvodové situace u rozvedených rodin v čele s matkou (N = 374, žena mladší 45 let s min. jedním dítětem školního věku) a úplných rodin vzniklých opakovaným manželstvím (N = 390, žena mladší 45 let s min. jedním dítětem školního věku). Získané výsledky byly následně komparovány s dalšími výzkumy (např. výzkum Plánovaného rodičovství, 1985). Závěry byly publikovány v Kovařík a kol. (1989).

Nabízí se otázka, **nakolik lze výsledky výzkumů realizovaných v 80. letech aplikovat na současnost**. Co se změnilo?

### *Legislativa*

V oblasti legislativy nedošlo k žádné zásadní změně, vyjma již zmiňovaného zákona č. 91/1998 Sb. Nelze ale určit, zda se legislativní změny mohou nějak znatelně projevit na procesu psychické adaptace.

### *Rozvodovost a sňatečnost, věk narození dětí*

Míra rozvodovosti se nijak zásadně neliší, snižuje se sňatečnost. ČSÚ porovnal demografické údaje obyvatelstva ČR od roku 1989 do 2010 (viz Příloha 2). Mezi léty 1989 a 2010 klesl počet sňatků ze 7,8 na 1000 obyvatel (1989) na 4,4 (2010). Průměrný věk svobodných nevěst vzrostl z 21,8 (1989) na 29,4 (2010), ženichů z 24,6 (1989) na 32,2 (2010). Statistická ročenka ČSÚ 2012 uvádí za rok 2011 nejvyšší počet sňatků u svobodných mužů mezi 30 – 34 lety, u svobodných žen mezi 25 – 29 lety (viz Příloha 3).

Úprava výchovy a výživy se týká i nesezdaných párů (v případě, že se nedokážou dohodnout). Snižování sňatečnosti by tedy nemělo mít nějak zásadní vliv – záleží na přístupu rodičů, nikoli formální podobě jejich vztahu.

Věk nevěst a ženichů se zvyšuje, stejně tak věk, ve kterém rodiče mají děti. Možný (2000) uvádí, že počet třicetiletých žen, které dosud neměly dítě, stoupl mezi lety 1990 a 2000 z 6 na 18 %. Může vyšší věk korespondovat s vyšší zralostí rodičů? Např. vzhledem k vyššímu počtu vysokoškoláků, přičemž VŠ znamená oddálení dospělosti, je to přinejmenším diskutabilní.

### *Další faktory*

Zajímavé pro otázku změn oproti 80. letům jsou informace uvedené v samotných pracích. Dytrych a kol. (1986) popisují tehdejší rozšířenou domněnku, že porozvodové **adaptaci dospělých i dětí nejvíce prospívá, když se otec s dítětem vůbec nestýká**. Jejich výzkum ale tento názor nepotvrdil. Autoři nevidí problém ve styku samotném, ale

v míře konfliktů, které ho doprovází, a míře zatahování dětí do těchto konfliktů. S autory lze jen souhlasit, nad tehdejší rozšířenou domněnkou se podívat. Otcové by se tak vlastně po rozvodu dostávali do sekundární role (legálně), což by v případě nevyrovnané matky s potřebou bojovat znamenalo její převahu (legální). Nemají právě zde kořeny aktivity sdružení hájící „práva“ otců (více viz kapitola 5.3)?

Podle Prokopce, Schüllera a Dytrycha (1984) uvedlo 15,2 % žen a 17,9 % mužů, že po třech letech od rozvodu žijí dosud ve **společném bytě**. O tom, kdo má právo bydlet v dosavadním bytě, rozhodoval soud, s přihlédnutím k zájmu dětí. Vzhledem k většinovému svěřování dětí do péče matky připadl byt matce. Podle autorů se mezi dvojicemi, které i po třech letech od rozvodu bydlí společně, vyskytují ti z manželů, kteří mají malou či žádnou motivaci odejít (nechtěli se rozvést, bojí se budoucnosti). Ve své praxi jsem se se společným bydlením rozvedených manželů ještě nesetkala. Je možné, že v 80. letech nebylo tak snadné najít náhradní bydlení. Pokud navíc jeden z rodičů nechtěl odejít, možnost oddělení prakticky nebyla. Zajisté by se pak jednalo o faktor ztěžující a prodlužující adaptaci.

V následující kapitole o oblastech porozvodové adaptace rodičů vycházím především ze studií popsaných výše, dílčí témata doplňuji poznatky z výzkumů zahraničních. Jsem si vědoma, že změn od 80. let není málo a že k výsledkům českých výzkumů je nutné **přístupovat s přihlédnutím k těmto změnám** (byť jejich konkrétní význam a vliv na porozvodovou adaptaci je otázkou<sup>7</sup>). Autoři na mnohých místech udávají pouze kvantitativní výsledky, přidávám proto své úvahy a interpretace. Se spornými tvrzeními diskutuji.

#### 4.4 Oblasti porozvodové adaptace

Dytrych a kol. (1986) upozorňují, že rozvod není pouze emoční záležitostí, ale **zasahuje do všech oblastí života**, byť s různou kvalitou a intenzitou. Podle mého názoru ale míra zpracování silných emocí způsobených rozvodem souvisí s mírou zasažení jednotlivých životních oblastí.

---

<sup>7</sup> Konkrétní úvahy o změnách od 80. let ve vztahu k českému diskurzu porozvodové péče o děti viz kapitola 5.3.

#### 4.4.1 Celková adaptace na rozvod u mužů a žen

Z výzkumu Dytrycha a kol. (1986) vyplývá, že **významně hůře se adaptují ženy**:

Tab. 1 Stupeň dosažené adaptace šestý rok po rozvodu (s. 23):

Stupeň adaptace	Ženy (%)	Muži (%)	Celkem (%)
1. Maladaptace	3,4	0,0	2,2
2. Špatná adaptace	11,0	8,7	10,2
3. Částečná adaptace	21,4	13,7	18,7
4. Dobrá adaptace	40,0	38,8	39,6
5. Velmi dobrá adaptace	24,2	38,8	29,3
Celkem abs.	145	80	225

Pro účely testování významnosti rozdílů byly stupně sloučeny: 1 + 2 + 3 do skupiny ne dobře adaptovaných (ženy 35, 8 %, abs. 52, muži 22, 4 %, abs. 18) a 4 + 5 do skupiny dobře adaptovaných (ženy 64, 2 %, abs. 93, muži 77, 6 %, abs. 62).

Schüller, Dytrych a Prokopec (1986) charakterizují ne dobře adaptované (NA) ženy tím, že nedosáhly celkové životní spokojenosti a nepodařilo se jim uspokojivě obnovit úplnou rodinu. Mají pocit těžké životní prohry, nemají sílu začít znovu. Naopak dobře adaptované (DA) ženy si vytvořily nový rodinný život, který je pro ně více vyhovující než první manželství.

Prokopec, Schüller a Dytrych (1986) doplňují, že výsledkům odpovídá komplikovanější sociální i osobní situace žen. Nicméně vliv na výsledky může mít i **podstatně nižší počet mužů ve výzkumu** (migrace, odpor při spolupráci). Není vyloučeno, že právě ta část mužů, která se odmítla dostavit k vyšetření, by jednotlivé relace změnila.

Dytrych a kol. (1986) nabízejí také zajímavé výsledky, co se týče počtů úspěšných a neúspěšných řešení důsledků rozvodu v dané oblasti adaptace:

Tab. 2 Počty úspěšných a neúspěšných řešení důsledků rozvodu v dané oblasti adaptace v absolutních číslech (s. 26)

Oblast adaptace	Ženy						Muži					
	Problémy vyřešeny do 2 let		Problémy vyřešeny za 3 – 6 let		Nevyřešeny ani po 6 letech		Problémy vyřešeny do 2 let		Problémy vyřešeny za 3 – 6 let		Nevyřešeny ani po 6 letech	
	NA	DA	NA	DA	NA	DA	NA	DA	NA	DA	NA	DA
<b>1. Životní úroveň</b>	7	57	38	36	7	-	5	38	9	24	4	-
<b>2. Zaměstnání</b>	22	80	29	13	1	-	10	58	8	4	-	-
<b>3. Příbuzní, přátelé</b>	30	81	19	12	3	-	16	58	2	4	1	-
<b>4. Děti z rozvedených manželství</b>	28	80	23	12	1	1	8	54	7	8	3	-
<b>5. Citový život (vztahy k druhému pohlaví)</b>	6	62	20	31	26	-	3	49	9	13	6	-
<b>6. Bývalý partner</b>	10	74	30	19	12	-	4	45	5	17	9	-

NA = dosud ne dobře adaptovaní, ženy N = 52, muži N = 18 pro každou oblast adaptace

DA = dobře a velmi dobře adaptovaní, ženy N = 93, muži N = 62 pro každou oblast adaptace



Hlavní potíže porozvodové adaptace se tedy hromadily v oblastech životní úrovně, vztahů k druhému pohlaví a k bývalému partnerovi. U obou pohlaví bylo zjištěno, že **hůře se na rozvod adaptovali ti, kteří byli návrhem rozvodu silně traumatizováni**, tj. chtěli krizi řešit jinak než rozvodem (Dytrych a kol., 1986).

**Adaptace na rozvod je spojena s potížemi v mnoha životních oblastech.** Např. podle Amata (2000) vykazují rozvedení jedinci v porovnání s nerozvedenými jedinci nižší úroveň well-being, jsou méně šťastní, prožívají více stresu, mají chudší sebekoncept, více ekonomických a zdravotních problémů a vyšší riziko úmrtí. Ve výčtu následků jsou studie konzistentní (a to i v porovnání se studii z 80. let), liší se však v míře závažnosti těchto následků. Následující text je zaměřen na konkrétní životní oblasti, kterých se rozvod dotýká.

#### **4.4.2 Vztah k bývalému partnerovi**

Dytrych a kol. (1986) popisují čtyři skupiny rozvedených (v reálném životě se mohou různě prolínat):

- Po rozvodu se dále stýkají, jsou schopni udržet si přátelské vztahy, jsou si plně vědomi odpovědnosti za výchovu dětí a dokážou se o ní radit.
- Po rozvodu se stýkají, ale mají konflikty, které musí řešit OSPOD či soud. Dělají si naschvály, mstí se jeden druhému, na výchově dítěte se neshodnou, často si stěžují v širší rodině.
- Nestýkají se, což oba pokládají za výhodné s ohledem na svou vlastní psychiku (a psychiku dítěte). Styk dítěte s otcem bývá zachován a neznamena žádné větší konflikty.
- Nestýkají se, ale pociťují to jako křivdu, kterou často zdůrazňují dítěti.

Podle autorů má vztah k bývalému partnerovi **výraznou roli v porozvodové adaptaci** – závisí na něm rychlost i kvalita adaptačního procesu dospělých i dětí. Jak ukazuje tab. 2, zaujímá tato oblast první místo u mužů a druhé u žen. Přetrvávání silnějších citových vazeb adaptaci znesnadňuje – rozdíl mezi dobře adaptovanými (DA) a dosud ne zcela adaptovanými (NA) však byly statisticky významné pouze u žen.

Prokopec, Schüller a Dytrych (1986) uvádějí, že 20 % mužů bylo návrhem na rozvod psychicky traumatizováno – častěji NA muži (85 % DA mužů rozvod nepřekvapil, či jej viděli jako jediné možné řešení). 72 % DA mužů se s následky rozvodu v oblasti vztahu k bývalé partnerce vyrovnalo do dvou let po rozvodu, v porovnání s 22 % NA muži.

Zajímavé jsou výstupy, co se týče konfliktů mezi bývalými partnery zapříčiněnými **stykem otce s dítětem**. Ženy uvedly konflikty ve 43 % a soudní spory v 8,3 % případů, muži ovšem uvedli konflikty v 70 % a soudní spory ve 25 % případů. Teprve během dalších 5 let dochází podle mužů k jistému uklidnění, a to zejména u DA – 55 % DA mužů uvedlo, že konflikty kvůli styku nebyly, v porovnání s 25 % NA muži (Dytrych a kol., 1986).

Výše uvedené údaje nastiňují souvislost mezi mírou přijetí rozvodu jako faktu, konfliktů mezi bývalými partnery, mírou adaptace a zatahování dětí do konfliktů rodičů. **Konflikty mohou být obrazem nezpracovaných emocí (viz kapitola 4.2) a děti jsou bohužel nejvíce dostupný a nejefektivnější nástroj, jak bývalého partnera/bývalou partnerku zasáhnout.** Nabízí se také otázka: má vztah k bývalému partnerovi výraznou roli v porozvodové adaptaci, nebo je obrazem míry adaptace?

Data založená na subjektivních výpovědích účastníků mají své limity. Je např. otázkou, co pro koho znamená konflikt – míra citlivosti může být různá v závislosti na osobnostních charakteristikách jedinců a na okolnostech (konkrétní průběh a nároky rozvodu pro konkrétní rodiče).

#### **4.4.3 Péče o děti**

Kovařík a kol. (1989) uvádějí, že o situaci dětí po rozvodu se dokázala dohodnout jen ¼ rozvádějících se manželů (zejména těch, kteří žili v manželství 10 – 14 let)<sup>8</sup>. Ve 1/3 případů ponechali toto rozhodnutí na úvaze soudu (krátce trvající manželství), úporné spory o děti byly vedeny jen sporadicky. Většina nezletilých dětí připadla matce, otcům jen v 6 % případů (více viz kapitola 5.1.1). Naproti tomu ve výzkumu publikovaném Prokopcem, Schüllerem a Dytrychem (1986) uvedlo 76 % rozvedených mužů, že kvůli svěřením dítěte do výchovy nebyly žádné konflikty, dalších 11 % uvedlo, že se dohodli snadno. K intenzivním sporům došlo ve 13 % případů.

Se svěřením dětí do péče matky souvisí styk dětí s otcem, který, jak je popsáno v předchozí kapitole, může být spojen s mnohými konflikty mezi rodiči s tím, že pohled matek a otců se liší.

---

<sup>8</sup> Data byla získána analýzou 601 rozvodových spisů v okrese Hradec Králové – pravomocně ukončené rozvahy, u kterých byl návrh na rozvod manželství podán v roce 1985 a v I. čtvrtletí roku 1986.

#### 4.4.3.1 Otcové a styk dětí s nimi

Podle Dytrycha a kol. (1986) bývají reakce otců odlišnější než reakce matek. Snaží se domáhat co nejčastějšího styku s dětmi, ať již na základě svých skutečných potřeb, či z prestižních důvodů. Stává se, že pokud trvá odpor matky ke styku dítěte s otcem, **otec rezignuje**, protože nemůže unést tíhu konfliktů, které styk doprovázejí (nejčastější výpověď otců ve výzkumu). Zajímavé je, že podle údajů matek se s dětmi přestalo stýkat 48,3 % otců, ale podle údajů otců to bylo 25 %. Schüller, Prokopec a Dytrych (1985) nabízejí souhrnné údaje v tab. 3. Autoři dodávají, že ¼ rozvedených mužů způsob úpravy styku s dítětem vnímá jako křivdu a zároveň má více neurotických příznaků (stejně jako muži, kteří mají kvůli styku s dětmi konflikty s bývalou partnerkou).

Tab. 3 Styk otců s nezletilými dětmi v % (s. 222)

Periodicita styku otců s dětmi	Podle odpovědí	
	matek	otců
Několikrát týdně	5,2	9,0
1 x týdně	6,1	11,2
1 x za 14 dní	19,4	24,7
1 x za měsíc	7,7	8,4
Méně než 1 x za měsíc	4,8	3,3
Zcela nepravidelně	24,9	25,5
Vůbec ne	31,9	17,9
Celkem abs.	687	546

O čem může vypovídat rozdíl v odpovědích matek a otců? Může se opět jednat o souvislost mezi mírou konfliktů mezi bývalými partnery, mírou adaptace a angažování dětí do konfliktů rodičů. Pokud není matka dobře zadaptovaná, je její vztah k bývalému muži konfliktnější a může jej tedy vnímat jako horšího otce s nižším zájmem o děti. Otcové zase mohli údaj podhodnotit (např. z důvodu pocitů viny nad svou rezignací, nebo z potřeby prezentovat se v lepším světle) či do něj promítnout svá přání.

Schüller, Dytrych a Prokopec (1986) doplňují další zajímavý údaj: **tam, kde se otec s dětmi stýká, slábnou vážné konflikty**. Je otázka, jak tento údaj interpretovat. Nemyslím si, že slábnutí konfliktů vyplývá ze styků otce s dětmi. Spíše se zřejmě jedná o obraz fungování lépe adaptovaných rodičů ve vztahu k dětem – nedochází k využívání prostoru styku pro řešení konfliktů a po nějakém čase se napětí mezi rodiči mírní (nedochází k ulpívání na minulosti).

#### **4.4.3.2 Matky a styk dětí s otci**

Kovařík a kol. (1988) nabízejí jiný pohled na problematiku zabraňování styku s otcem matkou. **Jinak se chovají ženy rozvedené, které zůstaly samy, a jinak ženy znovu vdané.** Rozvedené ženy se více fixují na dítě, ale styku otce ani jeho příbuzných s dítětem nezabraňují a častěji uvádí, že se dítě na otce těší – na rozdíl od žen opakovaně vdaných, které styku brání (ve více než polovině případů se dítě s otcem nestýká vůbec). Autoři se domnívají, že opakovaně vdané ženy chtějí bývalého muže zcela vymazat ze života a téhož chtějí dosáhnout pro své děti.

Členění žen pouze na dvě skupiny podle velmi širokého kritéria (rozvedené, znovu vdané), může vést ke zjednodušeným závěrům. Lze opravdu říci, že další sňatek matky implikuje větší pravděpodobnost zabraňování otci styku s dětmi? Nebylo by užitečné zamyslet se nad dalšími, jemnějšími, faktory, které by se mohly na postoji matky podílet? O čem může např. vypovídat nové manželství? O dobré adaptaci, nebo naopak o útěku od řešení problémů novým vztahem, čili ne zcela dobré adaptaci (více viz kapitola 4.4.5)?

Zaměřím-li se pouze na holé tvrzení o potřebě opakovaně vdaných žen vymazat bývalého muže ze života, napadá mě úvaha, proč by ženy tuto potřebu mohly mít. Svou roli zde může mít **náročnost nového uspořádání rodiny**. Nový partner matky místo v systému nezískává automaticky – je potřeba, aby se jeho role usadila. Má zkušenost z praxe je, že proces usazování je jakýmsi balancováním. Nový partner není náhradní otec (samozřejmě za předpokladu, že vlastní otec funguje a má o děti zájem), nemůže si tedy dovolit všechno, ale zároveň není někdo, kdo nemá žádný význam a koho není třeba brát vážně. Pokud jsou vztahy mezi matkou a otcem dětí konfliktní, je celý proces podstatně složitější – děti mohou mít potřebu přidávat se na nějakou stranu, aby vyrovnaly napětí, otec může brojit proti novému partnerovi (může se jím např. cítit ohrožen z hlediska své rodičovské role a významu pro děti). Tendence matky otce vymazat by pak mohla vypovídat o její potřebě **rovnováhy** (způsob realizace jde však proti zájmům dětí).

#### **4.4.3.3 Styk dětí s otci – otázka interpretace dat**

Styk dětí s otcem je tedy častým zdrojem konfliktů. Co přesně ale problematický styk znamená? Že mu matka zabraňuje? Pokud ano, kdo může posoudit objektivitu zabraňování? Najít „objektivní pravdu“ mezi tvrzeními konfliktně se rozcházejících se partnerů je většinou nemožné, protože každý **vnímá a interpretuje realitu na základě svého prožívání**.

Obecně je nutné vzít v úvahu, že údaje kolem problémů se stykem pocházejí z téměř **třicet let staré studie**. Nelze přesně určit, k jakým konkrétním změnám došlo a jak se projeví v procesu porozvodové adaptace. Ale např. rozšířená domněnka, popisovaná Dytrychem a kol. (1986), že porozvodové adaptaci dospělých i dětí nejvíce prospívá, když se otec s dítětem vůbec nestýká, vybízí k otázce, jak byl tehdy vnímán význam otce a jaký byl diskurz porozvodové péče o děti (současný diskurz viz kapitola 5.). Pokud byl spojen s představami typu „dítě patří matce“, mohl se promítnout do postoje matek ke styku dětí s otcem.

I přes otázky výše je ale pravdou, že **styk otce s dětmi může být prostorem, kde se projevují křivdy a nezpracované emoce obou rodičů**. Může se zde zrcadlit nezpracování rozvodu jako faktu, neukončení vztahu, pocit křivdy opuštěného rodiče či frustrace otce z pocitu ztráty vlivu na život dítěte. Je proto výzva pro nás, odborníky, abychom rodičům nabídli prostor jiný, aby děti byly do konfliktů rodičů zatahovány co nejméně.

#### ***4.4.4 Vztah s dětmi, výchova dětí a vliv druhého rodiče (otce) na jejich život***

Po rozvodu dítě většinou žije s jedním rodičem, nejčastěji s matkou (typy porozvodového uspořádání viz kapitola 5.1), s otcem se stýká méně často (závisí na dohodě rodičů, příp. rozsudku). S rozvodem jsou tedy spojeny změny v oblasti výchovy, a to jak pro matky, tak pro otce. Pro otce je změna většinou výraznější.

##### ***4.4.4.1 Matky po rozvodu***

Starost o dítě je pro samotnou matku velká zátěž. Pokud nemá někoho, kdo jí pomáhá, má méně času na sebe, na vzdělání a záliby. Někdy proto dochází k přílišné fixaci na dítě, jindy se zátěž může odrážet ve skrytých či otevřených agresivních postojů k dítěti – právě v těchto případech dochází k obviňování otce za všechny nepříjemnosti, jež matka prožívá. Výskyt neurotických příznaků je u těchto žen statisticky významně vyšší než u žen, které při péči o dítě mají pomoc (Schüller, Prokopec, Dytrych, 1985).

Podle Schüllera, Dytrycha a Prokopce (1986) NA ženy relativně více uvádějí, že kvůli dětem mají konflikty s novými partnery, vyjadřují více než DA matky nespokojenost v soužití s dětmi a trvá jim déle, než se s kázeňskými, výchovnými a ekonomickými problémy vyrovnají. Naproti tomu longitudinální studie Amata a Bootha (1996) ukázala **specifický vliv rozvodu na citový vztah otců k dětem** (ve smyslu

oslabení), nikoli na vztah matek k dětem. Důvodem je podle autorů fakt, že děti s otci nežijí.

Podívejme se na tvrzení výše méně kauzálně a více komplexně. Lze předpokládat, že nízká míra adaptace může být spojena s postoji popsanými v prvním odstavci (tím spíše nemají-li matky nikoho, kdo by jim pomáhal). Dále podle mého názoru záleží na věku dítěte (dětí), jejich adaptaci a vlastnostech (emoční stabilita/labilita, temperament, ADHD apod.) a také angažovanosti otce. Způsob vyrovnávání se dětí s rozchodem rodičů může znamenat zvýšené nároky na výchovu. Pokud se navíc sejdou faktory nízké míry adaptace matky, nízká angažovanost otce apod., může být výsledná situace velmi složitá.

#### **4.4.4.2 Otcové po rozvodu**

Jedním z obecných poznatků výzkumu Kovaříka a kol. (1989) je zlepšení životní situace obou partnerů po rozvodu. Autoři ale zároveň upozorňují: **z hlediska jednotlivce znamená rozvod zisk, ale z hlediska celku komplikuje, až ohrožuje funkci rodiny a rodičovství.** V otázce výchovy dětí se ale ukázaly největší rozdíly mezi muži a ženami – muž tuto oblast hodnotili jako nejvíce zhoršenou. Zřejmě proto, že „ztratili“ **možnost bezprostředního neustálého působení na děti.** Otcové v této oblasti emočně strádají i podle Dytrycha a kol. (1986). Cítí se ochuzeni o možnost zasahovat do výchovy dítěte, utvářet jeho osobnost a mít s ním fyzický kontakt. Velmi traumatizující pak pro otce je, najde-li si matka nového partnera, který má jiné životní hodnoty a styl výchovy. K podobným závěrům dospěli Hallmanová, Dienhartová a Beaton (2007), kteří provedli hloubková interview se 14 rozvedenými otci. Otcové začali čas s dětmi vidět v jiném světle, měl pro ně větší hodnotu a význam. Zároveň vnímali nedostatek času s dětmi jako chybějící možnost mít vliv na život dítěte.

Podle Plaňavy (1994) **musí otec** vlastně **rezignovat** na významné složky rodičovského poslání a měl by se s tím smířit. Čím dříve, tím lépe. Stává se totiž v určitém slova smyslu vedlejším rodičem. Výchova není jednosměrný proces. Nejenže rodiče působí na své děti, ale také děti působí na své rodiče – jejich vývoj a projevy umožňují rodičům zažít širokou škálu pocitů. Ne ale na dálku.

Souhlasím, že „na dálku“ je podílení se na životě dětí složitější a rodič, se kterým dítě nežije, by si měl být limitů vědom. Nesouhlasím ale s nutností na některé aspekty rodičovství rezignovat. Otec otcem zůstává i po rozvodu, jeho význam pro děti se nemění a podle mého názoru je v zájmu dítěte, aby ze vztahu s otcem mohlo co nejvíce těžit. Dytrych a kol. (1986) v této souvislosti uvádějí, že kromě případů, kdy je dítě osvobozeno

z patologické výchovné atmosféry, může rozvod a „ztráta“ otce znamenat **ztrátu významného zdroje socializačních podnětů** a následně pokračující ochuzování sociálního vývoje.

Významem kontaktu s otcem (který s dětmi nežije) pro well-being dětí se zabýval Amato (1993). Analyzoval 32 studií – 15 z nich dospělo k závěru, že kontakt s otcem pozitivně a signifikantně koreluje s well-being dětí, 7 dospělo k negativní korelaci a 10 neprokázalo žádný významný vztah. Následnou práci pak Amato zaměřil na zkoumání dalších dimenzí vztahu dětí s otcem, neboť posuzovat kvalitu vztahu pouze na základě četnosti kontaktu považoval za nedostačující. Amato a Gilbreth (1999) analyzovali data ze 63 studií ve vztahu ke čtyřem dimenzím: placení výživného, četnosti kontaktu, autoritativnímu rodičovství a pocitu blízkosti. Jako nejkonzistentnější prediktor k výsledkům dětí (studijní úspěchy, problémy ve vztahu k sobě a druhým) se ukázalo **autoritativní rodičovství** (překvapivě nikoli pocit blízkosti – zde se ukázala podstatně nižší korelace). Autor dodává, že **mnoho otců si chce čas s dětmi užít** a vztah s nimi vnímá jako křehký. Zdráhají se proto nastavovat pravidla a disciplínu (autoritativní tedy v pojetí Amata znamená spíše důsledný, nežli „velící“). Absence autority však k vývoji dětí moc nepřispívá. **V otázce četnosti kontaktu se jako mnohem důležitější ukázal způsob, jakým otec s dětmi čas tráví, nikoli jak často.** Celkově se potvrdilo, že otec přináší dětem mnohem více než pouhé finanční zabezpečení.

Co se týče možností otce podílet se na výchově, inspirativní pohled nabízí výzkum Mandelové a Sharlina (2006). Provedli dotazníkové šetření 102 izraelských v průměru 6 let rozvedených rodin. Dotazníky vyplňovali všichni členové, což umožnilo porozumět očekávání všech členů rodiny ohledně kontaktu s otcem a způsobu, jak se to tato očekávání promítají do aktuálního kontaktu (věk dětí byl mezi 10 – 16 lety). Výsledky ukázaly pozitivní korelaci mezi otcovou potřebou zapojení<sup>9</sup> a jeho aktuálním zapojení – **čím více chtěl být otec zahrnut do života dítěte, tím více byl zapojen.** Dále se ukázala pozitivní korelace mezi aktuálním zapojením otce a vnímanou potřebou bývalé ženy ohledně jeho zapojení. Matky preferovaly zapojení otce v oblastech jako je dovážení do školy a účast na školních akcích před poskytováním emoční podpory. Pozitivně korelovaly otcovo aktuální zapojení a vnímaná potřeba jeho zapojení dětmi – **čím více dítě chtělo, aby se otec zapojoval, tím více byl zapojen.**

---

<sup>9</sup> Podílení otce na životě dětí bylo charakterizováno skrze tři proměnné: placení výživného, frekvence a délka návštěv a „kvalita“ návštěv.

Ideální situace samozřejmě nastává, když se rodiče zvládnou dobře rozejít a společně nabízejí dětem podporu, ale také hranice. Jsou ale problémy v chování a ve vztazích dětí a rodičů způsobeny pouze rozvodem? Amato a Booth (1996) realizovali longitudinální studii s cílem popsat souvislosti mezi kvalitou manželství rodičů před rozvodem, problémy ve vztazích rodičů a dětí před rozvodem a citovou nákloností rodičů k dětem po rozvodu. Výsledky ukázaly, že přinejmenším některé z problémů v chování dětí a jejich vztah s rodiči pozorované po rozvodu se vyskytovaly **mnoho let před narušením manželství**. Považují proto za důležité vnímat rozvod jako zatěžující faktor, ale **ne jako automatickou příčinu všeho, co se mezi rodiči a dětmi děje**.

#### 4.4.5 Nové partnerské vztahy

Ve výzkumu Dytrycha a kol. (1986) se převážná část rozvedených mužů i žen vyslovila pro obnovu rodiny uzavřením nového manželství (či stálým partnerem). Bez toho považovalo život za neúnosný či velmi obtížný 85 % žen a 65 % mužů. Jak ale ukazuje tab. 2, v oblasti nových vztahů mají ženy i 6 let po rozvodu nejvíce neúspěchů, u mužů jsou tyto problémy na druhém místě. Tab. 5 popisuje nové partnerské vztahy 6 let po rozvodu.

Tab. 5 Nové partnerské vztahy za 6 let po rozvodu v % (s. 28)

Stav v době výzkumu	Ženy			Muži		
	NA	DA	celkem	NA	DA	celkem
1. Nikoho nemá	44,3	7,5	20,7	44,4	12,9	20,0
2. Vážná známost	21,2	10,7	14,5	16,7	1,6	5,0
3. Družský vztah	9,6	6,5	7,6	5,6	3,2	3,7
4. Nový sňatek	19,2	73,1	53,7	22,2	77,5	65,1
5. Další rozvod	5,7	2,2	3,5	11,1	4,8	6,2
Celkem abs.	52	93	145	18	62	80

Hůře adaptovaní muži i ženy významně častěji neměli žádný vztah a naopak lépe adaptovaní muži i ženy byli častěji v novém manželském svazku (vztahy k druhému pohlaví se tedy zlepšovaly). **Nalezením nového partnera/nové partnerky se proces porozvodové adaptace urychluje**. Nový sňatek může přinést potřebné psychické stimuly – spokojenost se životem, energii k přemáhání překážek (Dytrych a kol., 1986). Stejného názoru jsou Kovařík a kol. (1988) – opakovaně vdané ženy se celkově jeví jako vyrovnanější a mají lépe uspořádané představy o svém dalším životě. Kovařík a kol. (1989) dodávají, že podruhé vdané ženy vidí svou situaci po rozvodu lépe než ženy, které



zůstaly po rozvodu samy. To samé platí pro opakovaně ženaté muže (zejména při sňatku se svobodnou ženou).

Poupětová (2009) nabízí pohled psychoterapeutky a pozitivní vliv nového partnera relativizuje. Mnoho lidí vstupuje do nového vztahu dříve, než jsou vyrovnáni s tím předchozím. Nový vztah v sobě má hojivý potenciál, náplast, přes kterou tolik nebolí konfrontace se samotou a bolestí. Nicméně může také způsobit zapouzdření emocí a problémů, kterými člověk přispěl ke konci předchozího vztahu a ukonejšit tak svědomí, že rozpad předchozího vztahu zavinil bývalý partner. Nicméně zapouzdřené emoce začnou brzy narušovat i nový vztah. Dalším rizikem rychlého navázání nového vztahu je unáhlený výběr partnera, protože člověk zaplavený bolestí a strachem ze samoty rezignuje na důležité kvality. Neméně relevantní rizikem je náročnost systému nové rodiny a bývalého partnera (viz kapitola 4.4.4.2).

Je tedy otázka, zda nalezení nového partnera proces porozvodové adaptace urychluje. Pokud si člověk připustí silné emoce a zpracuje je, pak jistě ano. Pokud ne, je „efekt“ pouze dočasný.

#### **4.4.6 Životní úroveň**

Podle Dytrycha a kol. (1986) jsou životní úroveň spolu se vztahy k druhému pohlaví a k bývalému partnerovi oblastmi, ve kterých se v procesu porozvodové adaptace vyskytuje nejvíce problémů (viz tab. 2). Prokopec, Schüller a Dytrych (1986) uvádějí, že v prvním roce po rozvodu bylo podle subjektivních názorů respondentů **s majetkovou situací** nespokojeno 75 % mužů a 55 % žen. V průběhu dalších pěti let konstatovali muži vzrůst spokojenosti ve 35 %, ženy ve 46 % případů. V oblasti **volného času** se odpovědi mužů a žen diametrálně lišily – rok po rozvodu nespokojenost vyslovilo 50 % žen a 8 % mužů (v průběhu dalších pěti let se jejich spokojenost ještě zvyšovala).

Celkově se podle autorů se změnami v životní úrovni statisticky významně lépe vyrovnali DA muži – po dvou letech od rozvodu 61 % DA ve srovnání s 28 % NA. Schüller, Dytrych a Prokopec (1986) doplňují data žen – do dvou let se s touto oblastí vyrovnalo 64 % žen, do 3 – 5 let 74 % žen. NA ženy se se změnami v životní úrovni vyrovnávaly podstatně déle – 84 % žen to trvalo déle než dva roky.

#### **4.4.7 Zaměstnání**

Výzkum Dytrycha a kol. (1986) zjišťoval, jakým způsobem jsou rozvodem ovlivněny spokojenost s vykonávanou prací a platem, vztahy se spolupracovníky a nadřízenými.

Statisticky významné rozdíly byly prokázány u NA a DA mužů v hodnocení pracovních podmínek první rok po rozvodu – k jejich výraznému zhoršení došlo podle 89 % NA, ale pouze podle 33 % DA mužů. 94 % DA mužů také důsledky rozvodu v oblasti zaměstnání překonalo do dvou let po rozvodu, v porovnání s 56 % NA muži (Prokopec, Schüller, Dytrych, 1986).

U žen se podle Schüllera, Dytrycha a Prokopce (1986) neprojevil žádný významný rozdíl mezi spokojeností s prací vykonávanou před rozvodem ani hodnocení pracovních podmínek a odrazu rozvodu v zaměstnání. Významné rozdíly se projevíly pouze ve spokojenosti se zaměstnáním a mzdou – NA ženy byly již před rozvodem více nespokojeny s vykonávanou prací i odměnou za ni.

#### ***4.4.8 Vztahy k příbuzným a přátelům***

Prokopec, Schüller a Dytrych (1986) uvádějí, že v prvním roce po rozvodu docházelo k více konfliktům mezi muži a jejich rodiči (58 %) než mezi ženami a jejich rodiči (36 %). Výraznější byly výsledky u vztahu mezi rodiči partnerky a bývalým zetěm, který hodnotilo 65 % mužů jako neuspokojivý a 18 % jako konfliktní. Během dalších pěti let nedošlo k žádnému zlepšení. Stejně tak 67 % žen hodnotilo podle Schüllera, Dytrycha a Prokopce (1986) vztah s rodinou bývalého manžela jako markantně zhoršený. Během pěti let se vztahy mírně zlepšují u dobře adaptovaných (DA) a naopak ještě zhoršují u ne zcela dobře adaptovaných (NA).

Co se týče přátel, skupina NA mužů uvedla významně častěji konflikty s přáteli. Do pěti let ale došlo ke zlepšení: 97 % mužů hodnotilo vztah s přáteli jako dobrý. Celkově se s důsledky rozvodu v oblasti vztahů k příbuzným a přátelům vyrovnalo do dvou let po rozvodu 92 % mužů (Prokopec, Schüller, Dytrych, 1986). Ženy nacházely ve vztazích mimo rodinu rozhodující měrou posilu a přímou podporu. S důsledky rozvodu v oblasti vztahů k příbuzným a přátelům vyrovnalo do dvou let po rozvodu 111 žen (Schüller, Dytrych a Prokopec, 1986).

**Sociální vztahy jsou zároveň protektivním faktorem** porozvodové adaptace. Krumreiová a kol. (2007) analyzovaly 21 studií publikovaných v letech 1978 – 2004 (zahrnovaly 3 189 účastníků). Výsledky ukázaly, že sociální vztahy pozitivně ovlivňují adaptaci a chrání před maladaptací. „Sít'ové“ (network) vztahy (je-li člověk součástí nějaké skupiny) podporují vyrovnávání se s rozvodem, zatímco specifické vztahy (one-on-one kontakt, např. přítel) snižují riziko nevyrovnání se. Podle Poupětové (2009)

znamená alespoň jeden dobrý vztah (mileneček, kamarád, příbuzný) větší naději na uzdravení těla i duše po těžkých životních událostech.

#### **4.4.9 Duševní a tělesné zdraví**

Dytrych a kol. (1986) ověřovali hypotézu, zda mladé rozvedené ženy s dětmi mají vyšší nemocnost spojenou s pracovní neschopností než nerozvedené ženy s dětmi v téže věkové skupině. Analýza záznamů závodních a obvodních lékařů z let 1976 – 1982 tuto hypotézu potvrdila, průměrné procento pracovní neschopnosti bylo statisticky významně vyšší u rozvedených žen. Ještě výrazněji vynikly rozdíly mezi NA a DA ženami, kdy hodnoty DA žen byly prakticky stejné jako u nerozvedených žen, u NA ale byly podstatně vyšší.

#### **4.5 Vztah mezi adaptací dětí a adaptací rodičů**

Shrňme nyní poznatky o porozvodové adaptaci dětí a rodičů. Důležitým faktorem pro adaptaci dětí je vztah s rodiči, resp. silná vazba alespoň na některého člena rodiny. Konkrétně záleží na míře konfliktů mezi rodiči, citlivosti rodičů vůči potřebám dětí, jednání rodičů (primárním faktorem zhoršujícím adaptaci je popouzení proti druhému rodiči), tendenci k obviňování dětí a přítomnosti dětí u rodičovských sporů (resp. angažování dětí do nich).

Úspěšný psychorozvod rodičů je spojen s nutností odžít si silné city, jinak není možná dobrá adaptace. Adaptace je mnohem náročnější pro ty, kteří byli opuštěni, a s rozchodem tedy nesouhlasili. Významnou roli má vztah k bývalému partnerovi, častým zdrojem konfliktů mezi bývalými partnery je styk otců s dětmi. Skupina neadaptovaných mužů a žen byla ve všech životních oblastech více nespokojená a trvalo jí déle, než se s rozvodem v té které oblasti vyrovnala. Prokopec, Schüller a Dytrych (1986) shrnují zásadní faktory pro dobrou adaptaci:

- schopnost neutralizovat vztahy s bývalým partnerem (a zbavit se hostility)
- možnost žít v dalším manželství s vyhovujícím partnerem
- schopnost nalézt vyhovující vztah k vlastním dětem z rozvedeného manželství

Domnívám se, že faktory na straně rodičů ovlivňující adaptaci dětí lze vnímat jako **obraz jejich vlastní adaptace**. Rodiče prožívají smutek, vztek, vinu, zneuznání apod., tedy velmi silné emoce, které ale musí zpracovat, jinak se jejich bolest nezmírní. Pokud rodiče emoce zpracovat odmítnou, tj. odmítnout nést odpovědnost za své prožívání (nebo ji neunesou), ventilují se samozřejmě jinde a jinak – přes děti a přesvědčení, že druhý

rodič je původcem toho špatného pro něj i děti. Dochází tak k popouzení, zatahování do konfliktů a problémům se stykem. Druhý rodič samozřejmě reaguje, a to buď rezignací, nebo protiútoky, které mohou být u otců motivovány frustrací ze ztráty vlivu na život dětí.

Pokud způsob, jakým děti na rozvod reagují, spočívá ve změnách chování (neklid, zvýšená dráždivost), zvyšují se nároky na rodičovské kompetence a jistotu rodičů (zejména toho, u kterého dítě žije). Rodiče ale prožívají své osobní problémy, což může ve výsledku způsobit zátěžovou dynamiku vztahů. **Je tedy důležité porozumět prožívání dětí, prožívání rodičů, ale také dynamice vztahů v rodině, která z prožívání jednotlivých členů plyne, a zároveň vlivu této dynamiky na jednotlivé členy.** Opět se tedy vrátíme k užitečnosti celostního přístupu.

Adaptace dětí a rodičů je vzájemně silně provázána. Adaptaci dětí usnadňuje, ne-li přímo podmiňuje, přístup rodičů. Co rodičům pomáhá? **Jako zásadní vidím dospělý a zralý přístup spočívající v uvědomění a přijetí vlastní odpovědnosti.** Potom totiž rodiče dokážou prožívat a zpracovávat silné emoce, které jsou v nezpracované formě častou příčinou nekonstruktivního jednání. Dokážou oddělovat roli rodiče a partnera, oddělovat své zájmy a potřeby od potřeb a zájmů dětí. Riziko problémů se stykem je pak nižší, nižší je také riziko frustrace otců. Je pak také snazší čelit ekonomickým a materiálním změnám a využívat podporu, zejména tu sociální (která je důležitým protektivním faktorem).

Je tedy rozvod trvalá či přechodná zátěž? Podle mého názoru je odpověď v rukou rodičů – v závislosti na tom, zda dokážou přijmout zodpovědnost a zpracovat náročnou dynamiku emocí. Jsou ale samozřejmě také případy, kdy je jednání druhého partnera takového charakteru, že možnost ovlivnění situace je velmi nízká.

**Cesta podpory dětí tedy vede přes podporu rodičů.** Berme vážně zátěž, jakou rozvod pro rodiče znamená, snažme se jim pomoci najít sílu tuto zátěž zvládnout. Nicméně, a to zdůrazňuji, nikoli na úkor dětí. Jejich zájem vnímám jako primární. Čas rychle běží a děti nemohou čekat roky, než se rodiče zadaptují (a zažívat důsledky jejich neadaptace). Zájem dětí musí být chráněn rodiči, jedná se o jejich odpovědnost. A právě **v podpoře rodičů, aby si vlastní odpovědnost připustili (a zvládli její nároky), vidím jednu z důležitých linií poradenské a terapeutické práce.**

## 5. Diskurz porozvodové péče o děti v ČR

Předchozí kapitoly se zabývají rozvodem z psychologického hlediska. Pokud ale chceme problematice rozvodů rozumět co nejkomplexněji, nelze vynechat způsob pojmání tohoto tématu u veřejnosti a v odborných kruzích, tj. diskurz. Tímto diskursem jsou totiž ovlivněni všichni aktéři – rodiče, OSPODY i soudy.

Domnívám se, že jedněmi z obrazů českého diskurzu jsou témata porozvodového uspořádání (zejména střídavá výchova) a syndrom zavrženého rodiče, resp. kontroverze s nimi spojené. Zároveň se jedná o témata, která se v práci s rodinami v rozvodovém a porozvodovém procesu nezdáka objevují. Využijí jich proto jako odrazu pro úvahy o charakteristikách diskurzu porozvodové péče o děti v ČR.

### 5.1 Typy porozvodového uspořádání

Jak je popsáno v předchozí kapitole, styk s druhým rodičem se může velmi snadno stát prostorem pro řešení nezpracovaných emocí rodičů. Způsob úpravy výchovy po rozvodu je proto častým předmětem sporu mezi rozvádějícími se rodiči. Pro účely této práce postačí stručný popis možností porozvodového uspořádání.

Až do doby účinnosti již zmiňovaného zákona č. 91/1998 Sb. (Zákon je účinný od 1. 8. 1998) bylo jedinou možností svěření do výchovy jednoho z rodičů. Od 1. 8. 1998 jsou dalšími možnostmi společná a střídavá výchova<sup>10</sup>.

#### 5.1.1 Svěření do výchovy jednoho z rodičů

Hastrmanová (in Hastrmanová, Dudová, 2007) uvádí, že v posledních 15 letech bylo přibližně 90 % dětí svěřeno do výhradní péče<sup>11</sup> matkám (rozhodnutí soudů o výchově dítěte v roce 2011 viz Příloha 4). V přibližně 70 – 90 % případů přicházejí rodiče k soudu s již určenou dohodou, která zároveň obsahuje i dohodu o uspořádání výchovy a péče o dítě po rozvodu (**většinou je svěřeno do výchovy matky**). Počty žádostí otců o svěření dítěte do jejich péče se tedy pohybují mezi 10 – 30 %.

Statistiky nenabízejí podrobnější čísla, která by odpovídala na otázku, kolik procent otců a matek během rozvodu skutečně o svěření dítěte do své výchovy žádá. A i kdyby nabízela – nakolik souvisí počty žádostí otců o svěření dětí do péče s jejich úsudkem, že

<sup>10</sup> §26 (2) Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby.

<sup>11</sup> Termín „výhradní péče“ nemá oporu v legislativě, nicméně je velmi často používán. K terminologii „péče“ a „výchova“ viz závěr kapitoly.

mají minimální šanci na svěřeni? O čem tedy může vypovídat vysoké procento rodičů, kteří přicházejí s dohodou? O bezproblémovém rozchodu? Rezignaci otců? Dobré práci OSPOD?

Styk s rodičem, který nemá dítě ve své péči, je v případě nekonfliktního rozvodu zcela na domluvě rodičů, která nemusí být schválena soudem (soud schvaluje pouze dohodu rodičů o svěřeni dítěte do výchovy matky/otce). V případě konfliktního rozvodu je styk určen soudem – rozsah záleží na zájmu dětí a individuálních charakteristikách případu. Dříve bývala častá úprava styku v rozsahu jeden víkend za 14 dní (pátek až neděle) a v týdnu, kdy dítě není s druhým rodičem o víkendu, jedno odpoledne ve všední den. V poslední době se čím dál častěji objevuje tzv. „široký styk“, kdy jsou děti s druhým rodičem nikoli od pátku do neděle, ale např. od čtvrtka do pondělí. Čas letních prázdnin se dělí na polovinu, tj. polovinu času tráví děti s matkou a polovinu s otcem, ostatní prázdniny a Vánoce se střídají po roce (lichý a sudý rok) – jeden rok jsou děti u jednoho rodiče, druhý u druhého.

Nabízejí se otázky o výhodách, nevýhodách a rizicích různých úprav styku. Cíleně jsem je nevypisovala, protože podle mého názoru je zásadním faktorem přístup rodičů. Pokud dokážou vnímat potřeby dětí a vzájemně se respektovat, domluví se na způsobu kontaktu dětí s rodiči, který bude všem vyhovovat. Pokud to ale nedokážou, zvyšuje se riziko zátěže pro děti (a konec konců i pro samotné rodiče), které je způsobeno přístupem rodičů, nikoli úpravou styku<sup>12</sup>.

### **5.1.2 Společná výchova**

Při společné výchově nejsou poměry nezletilého po rozvodu nijak upraveny a nemění se ani právní postavení dítěte k jeho rodičům. Společná výchova předpokládá **stejný kontakt dítěte s oběma rodiči**. Toho lze dosáhnout v případě, že i po rozvodu žijí rodiče v jednom bytě, anebo naopak v případě, kdy dítě už je blízké věku zletilosti a s rodiči už fakticky nežije (Dudová in Hastrmanová, Dudová, 2007).

Společné bydlení rozvedených rodičů představuje velmi vysoké nároky – zřejmě proto se jedná spíše o ojedinělé řešení (Novák, Průchová, 2007). Nabízí se také otázka důvodů rozvodu v situaci, kdy jsou rodiče schopni nadále sdílet společnou domácnost a společně starat se o děti.

---

<sup>12</sup> Specifické jsou samozřejmě situace, kdy jeden z rodičů představuje riziko ohrožení psychického vývoje dětí – závislost na návykových látkách, násilí, závažná trestná činnost apod. I zde je samozřejmě přístup rodičů velmi důležitý, ale konkrétní úprava styku stoupá na významu (nižší frekvence, asistovaný styk).

### 5.1.3 Střídavá výchova

Střídavá výchova nabízí možnost stejného kontaktu dítěte s rodiči za lépe realizovatelných podmínek než výchova společná. Dítě žije po určitý časový úsek s každým z rodičů. Zákon neuvádí, po jaké době by ke střídání mělo docházet. V ČR má střídavá výchova mnoho zastánců i těch, kteří její užitečnost relativizují v závislosti na schopnostech rodičů.

#### *Střídavá výchova jako nejlepší zájem dítěte*

Zastánci institutu střídavé výchovy zdůrazňují, že dítě potřebuje oba rodiče (a má na oba právo). Díky střídavé výchově zůstává dítěti zachován stejný kontakt s matkou i otcem, a tedy mužský i ženský vzor.

Nejznámější server propagující střídavou výchovu je [www.stridavka.cz](http://www.stridavka.cz), který založil Ing. Aleš Hodina. Podle mého názoru jeho články zdůrazňují pouze některé aspekty celé problematiky, a to navíc ne zcela konstruktivním způsobem. Úvodní stránka serveru např. uvádí, že „děti nepatří maminkám – nepatří žádnému z rodičů, nejsou jejich majetkem“<sup>13</sup>. Co je tedy primárním cílem? Upozornit na potřeby dětí, upřednostňování matek, nebo význam otců? Obecně jsou články na serveru povětšinou zaměřené na popis iracionálně jednajících matek a výtky k systému sociálně právní ochrany dětí (zaujaté sociální pracovnice, liknavost soudů, upřednostňování matek soudkyněmi). Rétoriku lze hodnotit jako velmi emotivní, místy až útočnou.

Aktivita rodičů, zejména otců, upozorňující na odlišný přístup k rodičovským právům matek a otců, jsou na jednu stranu srozumitelné a legitimní. Je skutečností, že v ČR jsou děti ve většině případů svěřovány do výchovy matek. Je také pravda, že v případě cíleného zabraňování styku ze strany matek je systém poněkud bezzubý, což vede k soudním sporům trvajícím roky a především k nebezpečí narušení vztahu mezi dítětem a otcem. Na druhou stranu zde jsou ale jistá rizika. Je např. velmi snadné zaměnit snahu prosadit práva dětí za boj proti osobě, vůči které člověk cítí pocit křivdy či která mu ublížila. Pokládám za důležité zmínit, že zásadní je **pocit** křivdy a nespravedlnosti, nikoli „objektivní“ fakta (kdo, kdy, komu a jak ublížil). Ta bývají ve většině případů

---

<sup>13</sup> Střídavka [online]. [citováno 2013-2-16]. Dostupné z: <<http://www.stridavka.cz>>

téměř nezjistitelná, protože v důsledku odlišného prožívání situace rodiči je odlišný také jejich způsob interpretování reality.

Jakmile se jedná o boj, tím spíše v případech sporů o péči o děti, stává se hlavním motivem vítězství. Ale vítězství koho a čeho? Zájmu dětí? **Hranice mezi aktivitou za zájmy dětí a aktivitou za zájmy jiné** (ve jménu nejlepšího zájmu dítěte) **je opravdu velmi tenká.**

### ***Střídavá výchova není pro všechny rodiče***

Klimeš (2009) hodnotí vhodnost či nevhodnost střídavé výchovy skrze schopnosti rodičů. Vhodní jsou pouze rodiče schopní zachovat **výchovnou koalici**, třeba i s pomocí mediátorů či psychologů. Výchovná koalice zaručuje, že dítě bude žít v jednotném výchovném stylu, který je výsledkem kompromisu rodičů. Podle Nováka a Průchové (2007) či Špaňhelové (2010) je základním předpokladem střídavé výchovy **schopnost domluvy** mezi rodiči.

Podobně na střídavou výchovu nahlíží server [www.jedendomov.cz](http://www.jedendomov.cz), který zdůrazňuje, že dítě potřebuje oba rodiče, nikoli střídavou péči. Upozorňuje na rizika realizace střídavé péče bez dohody všech zúčastněných, tj. v případech, kdy spolu rodiče nejsou schopni komunikovat<sup>14</sup>.

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, pokud rodiče dokážou i přes zátěž, kterou pro ně rozvod znamená, vnímat potřeby svých dětí, jsou to pouze oni, kdo dokáže posoudit nejlepší způsob péče o ně, nikoliv odborníci či soud. A pokud se shodnou, že tím nejlepším je právě střídavá výchova, není důvod jejich rozhodnutí zpochybňovat.

Na základě svých zkušeností ale souhlasím, že střídavá výchova není pro každého – pro každého rodiče, ale ani pro každé dítě. Na rodiče klade vysoké nároky, co se týče schopnosti domluvy a sdílení výchovných hodnot a postupů, čehož nejsou schopni všichni. Rozhodnutí soudu o střídavé výchově proti vůli jednoho z rodičů není bohužel výjimkou a výsledkem potom bývají dlouhotrvající konflikty. Navíc, ne každé dítě také zvládne režim střídavé výchovy (stěhování apod.).

---

<sup>14</sup> [online]. [citováno 2013-2-16]. Dostupné z: <<http://www.jedendomov.cz>>



## *Úvaha na závěr*

Měla jsem možnost pracovat pouze s pár dětmi vyrůstajícími v režimu střídavé výchovy (všechny v mladším školním věku). Velmi mě zaujalo, že bez výjimky zdůrazňovaly spravedlivost režimu, protože jsou týden s tatínkem a týden s maminkou. Pro koho je však střídavá výchova spravedlivá? Pro děti nebo pro rodiče? Osobně se přikláním spíše k variantě spravedlnosti pro rodiče. Je tady ovšem další zajímavý aspekt. Pokud rodiče cítí, že je způsob výchovy spravedlivý, sníží se pravděpodobně riziko jejich konfliktů, což je bezpochyby v nejlepším zájmu dítěte. I když je tedy zájem dítěte v případě střídavé výchovy diskutabilní, její výsledný efekt může zájem dítěte podporovat. Může se jednat o důvod, proč si děti někdy střídavou výchovu přejí? Svou volbou se vlastně postarají o rodiče. A pokud se rodiče cítí relativně dobře, mohou se lépe starat o děti a být jim větší oporou – neangažují je do svých konfliktů v důsledku svého ohrožení. **Paradoxně by si tak děti zajišťovaly své zájmy samy, skrze zajištění zájmu rodičů.**

## **5.2 Syndrom zavrženého rodiče**

Parental Alienation Syndrome (PAS), popsáný v roce 1984 dětským psychiatrem R. A. Gardnerem a česky nejčastěji překládán jako syndrom zavrženého rodiče, je velmi diskutovaným tématem – ohledně českého překladu, zařazení mezi lékařské diagnózy či jeho samotné existence.

PAS je jistě tématem, které by vydalo na samostatnou kapitolu. Pro účely rigorózní práce však postačí popis odlišných názorů na některé aspekty PAS, které se dají vymezit v linii **označení viníka-oběti vs. porozumění vztahové dynamice rodiny.**

### **Český překlad syndromu**

Psychoterapeutové Ján Lukány a Šárka Poupětová<sup>15</sup> uvádějí české překlady PAS: syndrom odcizeného/odmítaného/zavrženého rodiče, nebo syndrom odcizení/odmítání/zavržení rodiče. Někteří odborníci používají významově širšího pojmu "odcizení v rodině". Gjuričová (2005) považuje používání označení „zavrženého“ za problematické a porovnává s označením „odcizeného“: pojem „odcizený“ konstatuje vztahovou situaci rodiče a dítěte, kteří se jeden druhému odcizili. Nedramatizuje ani neimplikuje viníka. Naproti tomu výraz „zavržený“ má silnou funkci apelu: proč byl rodič dítětem zavržen? Kdo způsobil, že dítě svého rodiče zavrhl? Je rodič obětí? Pojem

---

<sup>15</sup> [online]. [citováno 2013-2-16]. Dostupné z: < <http://www.lukany.com/node/28>>

„zavržený“ navozuje podle autorky zavádějící a schematické porozumění a také nesprávně kladené otázky – po viníkovi. **Reálným „viníkem“ přitom v podobných případech nebývá jeden z rodičů, ale dlouhá historie partnerské nespokojenosti a nevládnutých konfliktů.**

### ***Základní vymezení***

Gardner (1996) definuje PAS jako „proces, kdy je dítěti vůči rodiči vštěpován odpor a kritika, které jsou neoprávněné nebo přehnané“ (s. 12). Lukány a Poupětová<sup>16</sup> nabízejí definici z pohledu dynamiky vztahů: „Jev (vztahové onemocnění), kdy závažný partnerský konflikt, rozchod či rozvod rodičů vede k narušení až úplné ztrátě vztahu dítěte k jednomu z rodičů. Svými důsledky traumaticky postihuje všechny členy rozpadlé rodiny. Nejvíce ohrožuje psychosociální vývoj dítěte“.

Gardner (1996) upozorňuje na **nesprávné používání syndromu**. Za prvé v případě, kdy je označován jako synonymum k popouzení (viz další text), a za druhé v případě, kdy je nepřátelství dítěte k rodiči oprávněné (prokázané zneužívání, týrání). Zajímavé je v tomto ohledu tvrzení Pavláta a Šusty (2008). Jejich studie potvrdila častější výskyt syndromu odcizeného rodiče v případech, kdy je osobnost rodiče (otce) jiná než normální. Pomineme-li vágní vymezení „jiná než normální“, nabízí se otázka, nakolik se ono „jiná“ mohlo promítnout do jednání otců, a tedy nakolik je postoj dětí „oprávněný“ (nespadající pod PAS). **Víme tedy vůbec, co PAS je a jak jej diagnostikovat?**

Již v odlišném pojetí definice lze zachytit problematičnost konceptu – zaměření na viníka (programující rodič) – oběť (zavržený rodič) vs. zaměření na poruchu vztahů v rodině. Český překlad podporuje spíše zaměření viník-oběť, což může být velmi zrádné.

### ***PAS jako kontroverzní koncept***

PAS je kontroverzním konceptem. Kellyová a Johnstonová (2001) zdůrazňují především pochybnost teze, že **odcizující rodič je hlavní příčinou odcizení dítěte**. Klinické výzkumy ji totiž nepodporují, naopak. Výsledky ukázaly, že ve vysoce konfliktních rozvodech rodiče často vykazují indoktrinující chování, ale pouze malý počet dětí se odcizí. Autorky upozorňují na množství příčin, které mohou vést k odmítání

---

<sup>16</sup> [online]. [citováno 2013-2-16]. Dostupné z: <<http://www.lukany.com/node/28>>

kontaktu s druhým rodičem – pouze za velmi specifických okolností se jejich postoj dá kvalifikovat jako PAS. Vztah dětí k rodičům po rozvodu může být konceptualizován jako kontinuum od pozitivního k negativnímu, přičemž pouze nejvíce negativní vztah lze nazývat odcizením (viz Příloha 5A). Autorky dále nabízejí výčet vzájemně se ovlivňujících faktorů, které přímo či nepřímo ovlivňují postoj dítěte během rozvodu a po něm (síla manželského konfliktu, osobností dispozice rodičů – viz Příloha 5B).

Gardner (2004) reaguje na článek autorek výše. Souhlasí s existencí širokého spektra příčin odcizení dítěte od rodičů (zneužívání, násilí, adolescentní rebelie). Jedná se o zdroje rodičovského odcizení (parental alienation), jehož dílčím typem je PAS – podtypem, který je primárně způsoben programujícím rodičem. Autor považuje za důležité **odlišovat PAS od rodičovského odcizení**, protože se tím zvyšuje pravděpodobnost odhalení programujícího rodiče v soudních síních.

### *PAS jako lékařská diagnóza?*

**PAS není oficiální diagnózou uvedenou v MKN-10 či DSM-IV. Odborná veřejnost se ale neshoduje, zda PAS samostatnou diagnózou je či nikoliv.** Lukány a Poupětová<sup>17</sup> uvádějí, že tento jev není duševní poruchou, ani poruchou chování. Z pohledu psychopatologie není ani souborem příznaků (tedy syndromem), jenž by se charakteristice nemoci blížil. Z hlediska psychopatologie jej mnozí odborníci považují za podmnožinu jevu, který nazýváme širěji týrání dítěte. Část odborné veřejnosti považuje tento jev za sociální diagnózu.

Bakalář a kol. (2006) naproti tomu nabízejí, **s pomocí jakých diagnóz uvedených v MKN-10 lze PAS oficiálně diagnostikovat.** Opírá se o práci Gardnera, který se snažil PAS zařadit do připravované DSM-V. Podle Kellyové a Johnstonové (2001) však nemůže být PAS definován jako diagnostický syndrom podle APA (Americká psychiatrická asociace), protože neexistují rozpoznatelné nebo empiricky dokázané patogeneze, průběh, rodinné vzorce nebo výběr léčby. Gardner (2004) s tímto nesouhlasí a argumentuje, že PAS splňuje všechna tři kritéria uznání existence syndromu podle Campbellova Psychiatrického slovníku.

---

<sup>17</sup> [online]. [citováno 2013-2-16]. Dostupné z: <<http://www.lukany.com/node/28>>

Podle mého názoru může být koncept PAS jako diagnózy velmi zavádějící. Plně souhlasím s Gjuričovou (2005), která upozorňuje, že v tomto konceptu je dítě nositelem syndromu, což **neumožňuje porozumění jeho situace v konfliktním vztahovém procesu**. Nelze přece jednoduše říci, že dítě PAS (nemoc, poruchu) má či nemá a může za ni matka či otec.

Co dítě prožívá? Dítě potřebuje oba rodiče, tj. mít s oběma dobrý vztah (pocit jistoty). Pokud je ale vztah rodičů konfliktní v tom smyslu, že není možné vycházet s oběma najednou (kladný vztah k jednomu znamená ztrátu druhého), zvolí si v rámci adaptace jednoho – většinou toho, se kterým žije. Potřebuje **jistotu v alespoň jednom vztahu**. Podle Poupětové (2009) přispívá v mnoha případech k nefunkčnosti vztahů i druhý ("odcizený") rodič. Někdy mu brání v kontaktu vlastní pocity viny, selhání vztahující se k rozpadu rodiny, bezradnost, jak se chovat v rozvodové situaci a jak reagovat na bolest dítěte. Někdy potřebuje věnovat nějaký čas vlastní existenční stabilizaci po rozvodové separaci a přerušit kontakt s dítětem. To si dítě může mylně vysvětlit jako opuštění či ztrátu zájmu rodiče. Situace je tedy vskutku mnohem složitější než nabízí jednoslovná odpověď: PAS ano, PAS ne.

### ***PAS versus popouzení***

V porovnání s „popouzením“, které Gardner (1996) definuje jako systematické programování dítěte proti druhému rodiči, zahrnuje PAS další aspekty – nejen vědomé, ale i podvědomé přispívání rodiče k odcizení. Na syndromu se podílí také samo dítě, prostředí i rodina. Právě podíl dítěte, které si scénáře odsuzující a zavrhuující druhého rodiče samo vytváří, vidí Gardner jako velmi důležitý aspekt, který vyžaduje nové označení – PAS.

Tvrzení o podílu dítěte pokládám za poněkud zavádějící. **Nejedná se o aktivitu dítěte s cílem druhého rodiče úmyslně poškodit, ale o adaptační mechanismus** (viz výše). Lukány a Poupětová<sup>18</sup> popisují důsledky této adaptace: deformace vztahu dítěte k oběma rodičům se odrazí v jeho pohledu na svět i na sebe samého. Musí potlačit citové potřeby, vůči „odcizenému“ rodiči (eventuálně vůči jeho příbuzným), ale také část sebe – své identity (polovinu svých genů a toho, co od rodiče získalo a naučilo se od něj). Je vystaveno vnitřnímu konfliktu, zda také ta jeho část, která souvisí s odmítáním

<sup>18</sup> [online]. [citováno 2013-2-16]. Dostupné z: <<http://www.lukany.com/node/28>>

rodičem, je špatná. Dítě je současně zasaženo bolestí spojenou se ztrátou vztahu s jedním z rodičů, kterou nemůže patřičně prožít a mít pro ni v rodině podporu a soucítění.

### 5.3 Úvahy nad charakteristikami českého diskurzu porozvodové péče o děti

Jaký je český diskurz porozvodové péče o děti? Zajímavé podněty k zamyšlení nabízí optika terminologie **výchova vs. péče**. Byť Zákon o rodině hovoří o střídavé „výchově“, často se můžeme setkat s pojmem střídavá „péče“. A stejně tak: Zákon hovoří o „svěření do výchovy jednoho z rodičů“, ale často je používán pojem „výhradní/výlučná péče jednoho z rodičů“.

„Výchova“ z psychologického hlediska znamená „záměrné, více či méně systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobů chování, v souladu s cíli dané skupiny, kultury apod.“ (Hartl, Hartlová, 2000, s. 680). Z hlediska pedagogického se jedná o „proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 345). Výchova je tedy spojena s **cílenou snahou pozitivně působit na vývoj dítěte**. Psychologický ani pedagogický slovník nenabízejí definici pojmu „péče“. Podíváme-li se na oba pojmy z hlediska základních versus vyšších potřeb, lze „výchovu“ označit jako vyšší potřebu (tj. související s duševním rozvojem člověka), která ovšem „péči“ zahrnuje.

Právní slovník výslovně nedefinuje ani jeden z pojmů, ale vysvětluje „péči o dítě podle zákona o rodině“: „Právo i povinnost pečovat o dítě vyplývá pro rodiče z rodičovské zodpovědnosti. V nejširším slova smyslu jde o rozhodování o dítěti v tom rámci, v jakém dítě o sobě nemůže rozhodovat samo. Jejím cílem je tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte“ (Hendrych a kol., 2003). Poslední část definice vypovídá o překryvu s pojmem „výchova“. V kontextu práva je na rozdíl od kontextů pedagogiky a psychologie zdůrazněna **možnost (právo a povinnost) rozhodování rodičů o dítěti**, protože skrze něj je realizována rodičovská zodpovědnost.

Na základě strohých definic samozřejmě nelze diskutovat o vlivu jednotlivých disciplín na český diskurz. Jejich odlišné pojetí ale vybízí k úvahám o rodičovské zodpovědnosti. Cílem je vždy vývoj dítěte, ale prostředek je odlišný: záměrné rozvíjení schopností (apeluje spíše na potřeby dítěte) vs. právo a povinnost rozhodovat (apeluje spíše na možnosti rodičů). Takovéto rozdílné chápání rodičovské zodpovědnosti, role rodiče, velmi koresponduje s mými zkušenostmi z praxe.

Podobně lze vnímat termíny „svěření dítěte do výchovy“ a „výhradní péče jednoho rodiče“. První z nich apeluje spíše na potřebu dítěte (být vychováno), druhý na právo rodiče, které je navíc výhradní, tj. jako by pouze pro jednoho z nich.

Jako bychom tedy balancovali mezi potřebami dětí a rodičů, tj. dívali se na problematiku buď z optiky rodičů, nebo dětí. Stejně jako u výzkumů na téma porozvodové adaptace mi také zde schází **optika celé rodiny**.

Koncepty střídavé výchovy a PAS vybízejí k otázkám, nakolik patří do českého diskurzu potřeba zacházet s vinou – **hledat viníky a oběti**. Obojí se často objevuje v souvislosti s otázkou omezování práv a kompetencí otců. Odkud se vzala potřeba řešit, porovnávat význam matek a otců?

Uspořádání rodinného života, a tedy i role matky a otce, prochází vývojem. Radimská (2004) uvádí, že již od 70. let existuje v západních zemích diskuse o **absenci otců a o nástupu matriarchátu**, jež se v poslední době se objevuje také v ČR. Tato diskuse vychází z faktu postupného zrovnoprávnění žen s muži, díky kterému byla postupně omezena absolutní moc otce v rodině jak nad manželkou, tak nad dětmi. V průběhu 20. století přešla skutečně velká část rodičovské autority, moci, ale i zodpovědnosti, z otce na matku. Nejedná se však o **výsledek úsilí žen o emancipaci, ale o výsledek narušení většiny principů, na kterých spočívala patriarchální organizace rodiny**. Mizí právní nadřazenost muže, ženy se v jisté míře stávají ekonomicky nezávislé na muži. Tento vývoj budí v určitých skupinách obavy o budoucnost rodiny a o blaho dětí. I přese všechny změny je ale podle autorky žena stále nucena podřizovat své zájmy zájmům manžela a dětí (spočívá na ní většina domácí a výchovné práce).

Dudová (2006) v této souvislosti zmiňuje potřebu **rehabilitace otcovských práv**, která stojí v protikladu ke stále rostoucí „moci matek“. Otcovství se stává předmětem veřejného mocenského střetu – vznikají sdružení bojující za práva otců, která se vymezují proti feministickému hnutí. Význam otce opírají o souvislost mezi nepřítomností otce a nárůstem delikvence a násilí. Tato souvislost ale nebyla spolehlivě prokázána. Existují např. studie, které poukázaly na souvislost problémů dětí nikoli s otcovou nepřítomností, ale spíše s chudobou a konflikty rodičů. Autorka se domnívá, že na otce by se mělo pohlížet jako na sociální **aktéry, kteří konstruují a rekonstruují vlastní verzi otcovské role**, nikoli jako na faktory vhodné či nevhodné pro blaho dětí.

**Obviňující diskurz** (tj. odhalující nerespektování otcovských práv, zejména po partnerském rozchodu) nebere v úvahu všechny rozměry vývoje uspořádání rodinného

života. Z manželství se stalo místo **konstrukce osobní identity**, což představuje jednu z nejvýznamnějších transformací institutu rodiny, a tedy zvýšení rizika nestability manželství. Tato nestabilita je způsobena nárůstem svobody individuů, důsledkem čehož je mj. nárůst rozvodovosti (Dudová, 2006).

### ***Rizika obviňujícího diskurzu***

Jak jsem již uvedla na mnoha místech, **porozumění** procesu je zásadním úkolem – co prožívají děti, rodiče, jaká je dynamika vztahů v rodině. Pokud zaujmeme hodnotící postoj, tj. budeme hledat viníky a objektivní pravdy, snadno přehlédneme to podstatné – cestu, jak rodině pomoci.

Jak střídavou výchovu, tak ještě výrazněji PAS, vnímám jako lehce zneužitelné koncepty. Pro některé rodiny je střídavá výchova tím nejlepším řešením. Některé postoje dětí se dají charakterizovat jako PAS. Ale zásadní je ono „některé“. Z pohledu aktérů je důležitá sebereflexe (která může být velmi náročná), z pohledu odborníků pečlivé zmapování situace.

Při sledování diskuzí na výše uvedená témata si často kladu otázku, čí zájmy jsou vlastně hájeny. Svést vinu na druhého je velmi snadný způsob, jak vyřešit problém, zejména pro ty, kteří z jakéhokoli důvodu neunesou svůj podíl zodpovědnosti. A pokud je tato tendence podporována, ať již odbornou veřejností, skupinami rodičů prosazující tu jedinou správnou cestu, či dokonce politickými zájmy<sup>19</sup>, legitimně se pak podporují jiné zájmy než zájmy dětí.

**Český diskurz porozvodové péče o děti je tedy charakterizován balancováním mezi potřebami dětí a právy rodičů a tendencí uvažovat v modu viník-oběť.** Co se týče aspektu práv rodičů, je zde výrazný prvek porovnávání rolí matek a otců a jejich významu pro vývoj dětí. Toto porovnávání někdy vede až k boji. Z mého pohledu také absentuje komplexní pohled, tj. optika celé rodiny jako systému. Problematika je komunikována buď z pohledu rodičů (příp. matek a otců), nebo dětí.

**Diskurz porozvodové péče ovšem nelze oddělit od diskurzu rodičovství, kterým je ovlivněn.** Diskurz rodičovství je spojen zejména s nárůstem **individualismu** (u dětí i dospělých). Dudová a Vohlídalová (2005) uvádějí, že k důsledkům procesu

---

<sup>19</sup> Příkladem byla např. snaha o častější nařizování střídavé výchovy v rámci návrhu novely Zákona o rodině – ten byl 6.9.2011 zamítnut. Průběh jednání si je možné přečíst na <http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/021schuz/s021030.htm>.

individualizace společnosti patří prosazování individuálních zájmů jedinců na úkor zájmů kolektivních a zejména nárůst prostoru pro svobodná rozhodnutí a volby. Jedním z cílů výchovy se tak stala konstrukce identity dítěte takovým způsobem, aby z něj vyrostlo autonomní, nezávislé a autentické individuum.

Kromě individualizace je rodičovský diskurz spojen i s dalšími tématy. Štech (2004) hovoří o „**expertizaci**“ **výchovy**, kdy sílící pedagogický a psychologický diskurz postupně diskvalifikuje rodiče ve způsobilosti vychovávat. Doporučení expertů ale nabízejí dvojí poselství – je důležité neomezovat děti v jejich potřebách vs. děti potřebují pevnou oporu a rodičovské vedení. Výsledkem je pak nejistota rodičů.

Dále můžeme reflektovat tendenci **zaměřovat se na potřeby dětí** či **nedůvěru v instituce**. Nárůst individualismu sice činí rozvod přijatelnějším, ale ostatní směry vývoje, resp. jejich nejednoznačnost, prohlubují nejistotu rodičů: dítě jako smysl života vs. osobnostní rozvoj rodičů, osobnostní rozvoj dítěte vs. jeho zařazení do kolektivu, expertnost rodičů vs. expertnost institucí. Může tato nejistota rodičů souviset s jejich bojem při rozvodu?

## **6. Instituce a disciplíny intervenující v procesu rozvodu**

Porozvodová adaptace je proces velmi náročný a komplikovaný, s mnoha širšími souvislostmi. V praxi může být spojena s intervencí OSPOD, soudů, soudních znalců, právníků, poradenských a terapeutických služeb či na různé zakázky a životní situace zaměřených organizací. Role OSPOD je velmi významná.

### **Orgány sociálně právní ochrany dětí (OSPOD)**

Jelikož podle § 37 Zákona o rodině (ZOR) „nemůže žádný z rodičů zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů“, a rozvod mezi tyto právní úkony patří, ustanovuje soud dítěti opatrovníka – OSPOD. Pracovník OSPOD potom zastupuje zájmy dětí u soudu.

V rámci své role může OSPOD realizovat šetření v domácnostech obou rodičů, pohovory s dětmi, sezení s rodiči, doporučovat externí odborníky apod. Má jedinečnou pozici, protože ze zákona řeší veškeré žádosti o úpravu poměrů – **může tedy zachytit většinu rizikových rozvodů**. Novák a Průchová (2007) uvádějí, že i když pracovník OSPOD nemá ze zákona pravomoc vydávat závazná rozhodnutí, jeho činnost, pokud je



vykonávaná odpovědně, může **výrazně přispět nejen k urovnání konfliktů mezi rodiči, ale zejména v rámci řízení k zohlednění všeho, co je v zájmu dětí zohlednit potřeba.** Na rozdíl od soudce má opatrovník možnost proniknout do hloubky případu.

## **Soudy**

Rozvod manželů s nezletilými dětmi patří do gesce **opatrovnického a civilního soudu**. Podle ZOR totiž „manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu“ (§ 25). Dokud tedy rodiče nemají pravomocný rozsudek opatrovnického soudu o úpravě poměrů, nemůže být manželství rozvedeno (u civilního soudu).

V rámci jednání o úpravě poměrů vydává soud buď **rozsudek o schválení dohody rodičů** o svěření dítěte do výchovy jednoho z nich, nebo **rozsudek o úpravě styku** s nezletilými dětmi, který obsahuje konkrétní vymezení. Na tomto vymezení se rodiče buď v průběhu procesu dohodnou, nebo se styk (příp. svěření do výchovy) stává předmětem vleklých sporů a konečná úprava záleží na rozhodnutí soudu.

V případě nesezdaných rodičů se úprava poměrů nemusí vůbec řešit skrze institut soudu, pokud se rodiče dokážou dohodnout. Pokud ne, postup je stejný jako při úpravě poměrů v rámci rozvodu manželství.

Českým opatrovnickým soudům jsou často vytýkány **průtahy v řízení** (údaje o délce řízení viz Přílohy 4 a 6) a **upřednostňování matek** (ze strany sdružení hájících práva otců). Je také známým faktem, že na rozdíl od zahraniční praxe nemá opatrovnické soudnictví v ČR odbornou prestiž. Co se týče délky řízení, dlouhé roky se mluví o přetíženosti opatrovnických soudů. Není mi však známo, že by se tím kompetentní orgán, tj. Ministerstvo spravedlnosti ČR, nějak systémově zabýval.

## **Soudní znalci**

V případě komplikovaných rozvodů si soud může vyžádat vypracování znaleckého posudku (z oboru psychologie či psychiatrie) jako podkladu pro rozhodnutí. Vypracování posudku může žádat také opatrovník či rodič, rozhodnutí je ale v kompetenci soudu.

Soud znalce stanoví usnesením, v němž položí dotazy, na které žádá odpověď znalce. Znalec potom obdrží soudní spis a po jeho prostudování si pozve účastníky k vyšetření (Novák, Průchová, 2007).

## **Právní zástupci**

Rodiče mají právo být zastupováni právníkem. Na základě zkušeností z praxe se domnívám, že také právní zástupci mohou ovlivňovat celý proces – velmi záleží na jejich osobnosti a profesionalitě. Někteří se snaží rodiče vést ke zmírnění konfliktů a k hledání řešení co nejméně zatěžujících dětí. Jiní naopak konflikty podporují či hledají jejich nové zdroje. Zřejmě proto, že čím delší bude proces, tím delší bude jejich spolupráce s klienty, a tím vyšší bude finanční odměna.

## **Psychologové a psychoterapeutové**

Z textu o porozvodové adaptaci dětí i rodičů vyplývá velká psychická náročnost celého procesu. Rodiče mohou odbornou pomoc vyhledat sami či může být doporučena OSPODem. Doporučení OSPOD nejsou vymahatelná. Důležité je proto „umění doporučit“ nějakou službu, které neznámá pouhé předání kontaktu, ale mj. pečlivé zmapování situace a potřeb rodiny a motivaci klientů. Odbornou pomoc může nařídít také soud (má zkušenost však je, že tato možnost je soudy využívána minimálně).

## **Organizace**

Organizace zabývající se problematikou rozvodů mají většinou charakter sdružení na podporu otců, která, jak je uvedeno v předchozím textu (kapitoly 2.1.3 a 5.1.3), ne vždy zaujímají konstruktivní postoj.

Role OSPOD je tedy velmi významná, ne-li zásadní. Může zachytit rizikové spory, pracovat s rodiči i dětmi, koordinovat externí služby, mapovat proces a jeho vývoj, dávat podklady soudu.

## **7. Výzkumný cíl a metodologie výzkumu**

Jak popisuje teoretická část, porozvodová adaptace je proces kladoucí nároky na všechny členy rodiny a může znamenat mnohá rizika. Jelikož se jedná o rizika závažná, jako narušení psychického vývoje dětí či ohrožení funkce rodiny (primární místo saturace základních psychických potřeb), je potřeba věnovat rodinám v procesu rozvodu velkou pozornost, co se týče jejich „detekce“ a nabídky poradenských a terapeutických služeb. V obojím může mít velmi významnou roli OSPOD (viz šestá kapitola).

## 7.1 Výzkumný cíl a otázky

Pracuji jako psycholog na OSPOD, jsem součástí týmu sociálních pracovníků. Tato práce mi poskytuje mj. jedinečnou možnost nahlédnout do procesu porozvodové adaptace velmi komplexně, z hlediska psychologického i procesního. Vzhledem k závažnosti problematiky jsem se rozhodla tuto možnost využít a téma porozvodové adaptace zpracovat výzkumně.

**Cílem rigorózní práce je na základě případových studií popsat proces porozvodové adaptace u konkrétních rodin a z pohledu psychologa definovat konkrétní intervence, které byly realizovány v rámci poradenství poskytovaného OSPOD (sociální práce a psychologické poradenství). Dále si pokládám následující výzkumné otázky:**

- Jaký přínos může mít poradenství poskytované OSPOD (ve smyslu spolupráce sociální pracovníce a psychologa) pro práci s rodinami v procesu rozvodu v kontextu OSPOD ?
- Jaký konkrétní význam může mít spolupráce institucí a odborníků, kteří participují na řešení rozvodu?

I když práce psychologa na OSPOD umožňuje velmi komplexní náhled do procesu porozvodové adaptace, **není samozřejmě možné zachytit všechny roviny procesu.** Roviny, které je možné postihnout, určuje kontext OSPOD, který je primárně spojen s ochranou dětí.

## 7.2 Poradenství poskytované OSPOD

Obecným rámcem poradenské práce na OSPOD je sociálně-právní ochrana dětí. Konkrétní zakázky jsou primárně v kompetenci rodičů, **cílem** je však vždy ochrana dětí před negativními dopady konfliktu rodičů, tj. podpora rodičů v hledání cest, jak tyto negativní dopady zmírnit či snížit jejich riziko pro psychický vývoj dětí.

Poradenství rodinám v procesu porozvodové adaptace na našem OSPOD zahrnuje sociální práci a psychologické poradenství.

### 7.2.1 Psychologické poradenství

Jako užitečnou vidím definici skrze **vymezení rozdílů mezi poradenstvím a psychoterapií** (byť oba způsoby práce se v mnohém překrývají).

Corsini a Wedding (in Vybíral, 2010) definují psychoterapii jako systematickou aktivitu zaměřenou na člověka, pomáhající lidem objevit, proč myslí, cítí se a jednají tak,

že nejsou spokojeni. Psychoterapeut je detektiv. Poradenství je podle autorů zaměřené na problém, poskytuje informace, rady a návody. Poradce je vnímán jako expert. Matějček (2011) uvádí, že psychologické poradenství má řadu rysů psychoterapie – řídí se psychoterapeutickými zásadami, resp. nemůže jednat proti nim. Psychoterapií se řeší spíše problémy trvalého rázu, poradenstvím většinou ty, které právě vznikly, či u nich nastalo akutní stadium. Psychoterapie se týká spíše osobnosti člověka, poradenství jeho situace, obojí se ale překrývá. Psychoterapie je procesem, který má pacienta změnit (třeba jen tím, že se změní jeho vnímání okolní skutečnosti), poradenství chce změnit především životní situaci pacienta.

Aplikováno na problematiku porozvodové adaptace v kontextu OSPOD je psychologické poradenství proces práce s klienty zaměřený na situační problém, tj. rozvod a jeho konsekvence pro všechny zúčastněné. Samozřejmě, že pracujeme i s rovinou, jak se lidé cítí a co prožívají (čili s osobností člověka), ale z mnoha důvodů velmi opatrně. Zaprvé zakázka našich klientů je řešit problém. Někdy se navíc jedná o naši zakázku, nikoli jejich (čili problém potřebujeme řešit my – negativní vliv jednání rodičů na dítě). Za druhé kontext OSPOD nemusí být bezpečným místem pro otevírání těžkých osobních témat. Cílem naší práce není změnit klienty, ale jejich situaci – momentální způsob komunikace a chování tak, **aby konfliktní vztah rodičů zasahoval děti co nejméně a aby našli způsob, jak komunikovat a jednat s minimálním rizikem útoku na sebe.**

### **7.2.2 Sociální práce**

Stejně jako v případě definice psychologického poradenství, i zde vnímám jako užitečnou definici skrze **vymezení vůči jiným disciplínám.**

Podle Musila (2004) není vymezení sociální práce vůbec jednoduché, protože na rozdíl od jiných pomáhajících profesí nemá jasně zaměřenou specializaci. Jako **specifické znaky sociální práce** uvádí (1) komplexnost – zaměřenost na komplex různorodých okolností, které představují specifickou životní situaci klienta, a (2) zaměřenost na „sociální fungování klienta“. Někdy bývá za znak sociální práce, který ji odlišuje od jiných profesí, považováno permanentní (3) balancování mezi pomocí a kontrolou, kdy musí sociální pracovnice neustále reflektovat, zda v dané situaci volí symetrický přístup s klientem, či direktivní přístup, a jak je zvolený postup adekvátní. Podle autora se sociální práce, na rozdíl od ostatních oborů, zabývá interakcí mezi člověkem a jeho sociálním

prostředím. Pomoc je pak zaměřena na dosahování rovnováhy mezi očekáváním sociálního prostředí a schopností jedince toto očekávání zvládnout.

V rámci zaměření a metodologie (kapitola 7.4) rigorózní práce **není možné psychologické poradenství a sociální práci reálně operacionalizovat a oddělit** – k tomu by byly mj. potřeba velmi podrobné zápisy ze sezení, příp. videonahrávky. Domnívám se ale také, že týmová práce není o jakémsi součtu dvou druhů poradenství. Spolupráce vede k inspiraci a prolínání nejen odlišných přístupů, ale také lidského potenciálu pracovníků. Operacionalizace se mi proto jeví jako téměř nereálná. Pracuji tedy obecně s poradenstvím poskytovaným OSPOD, s prací týmu sociální pracovník a psycholog, na vše nahlížím ze své optiky, tj. **optikou psychologa**.

### 7.3 Pozice psychologa na OSPOD

Psycholog jako pracovník přímo zařazený pod oddělení SPOD je pozice velmi zřídka, resp. nevím o žádném dalším pracovišti, které by jí disponovalo (což samozřejmě neznamená, že takové pracoviště není). Pokládám proto za důležité svou pozici popsat a ozřejmit tak širší kontext, ve kterém působím.

Má práce se skládá ze dvou oblastí činnosti. První je **prevence**, tj. detekce ohrožených rodin ve stadiu, kdy existuje riziko patologického vývoje do budoucna, ale aktuálně se jedná „pouze“ o riziko, nikoli patologické jednání a rodinné vztahy. Pokud se s rodinami začne pracovat již v této fázi, riziko budoucí patologie se snižuje. V praxi je prevence realizovaná jako mé pravidelné působení na základních školách (okrajově i mateřských), kde jsem k dispozici dětem, učitelům i rodičům. Jsem tak součástí běžného chodu školy, což dětem (i učitelům) výrazným způsobem snižuje práh kontaktu. Pokud mě osloví dítě, snažím se jej motivovat ke společnému řešení jeho starostí s rodiči (ve většině případů to děti kvitují). Problémy, které s rodinami řešíme, jsou prakticky všeho druhu, od méně závažných (zhoršující se prospěch<sup>20</sup>), po velmi závažné (např. domácí násilí).

Na rozdíl od PPP se nezabývám výukovými problémy z hlediska SPU, nenabízím diagnostiku ani nápravu. Školy tedy jasně vědí, s jakými problémy se na koho obracet.

---

<sup>20</sup> Považuji za nutné zdůraznit, že i zdánlivá banalita může být odrazem velmi závažných problémů v rodině. Proto je důležité brát vážně vše, s čím klienti přijdou. A navíc: problém neznamená pouze závažnou patologii spadající pod sociálně právní ochranu dětí. Problém je všechno to, co klienti jako problém prožívají.

Druhou oblastí mé činnosti je **spolupráce se sociálními pracovníci OSPOD** při řešení případů, které spadají pod sociálně právní ochranu dětí (mj. problematika rozvodů). Jako velkou výhodou vidíme propojení OSPOD s terénem, čili školami, které nám umožňuje vidět situaci rodin komplexněji (máme více informací, pohledů z více zdrojů). Navíc můžeme skrze mou pozici na školách děti z rizikových rodin „nenásilně“ sledovat, čili není potřeba realizovat pohovory na OSPOD. Stačí si s dětmi občas popovídat ve škole, příp. si promluvit s učitelem. Jelikož jsem součástí školy, děti nepovažují kontakt se mnou za nestandardní (spíše naopak). Díky práci v terénu se zároveň můžeme včas dozvědět o signálech, které mohou znamenat riziko (dítě se zhoršuje ve škole, je více podrážděné, tiché...), a máme také prostor je prověřit a případně řešit.

O mém působení na školách jsou rodiče písemně informováni vedením škol. Ve valné většině případů pracuji na základě **domluvy s rodiči** (buď osobní, nebo na základě domluvy rodiče s třídním učitelem). Děti za mnou ale mohou přijít i bez souhlasu rodičů (příp. i já za nimi), jinak by cíl detekce ohrožených dětí pozbýval smyslu (např. při podezření na týrání, domácí násilí apod.). Obecně je pro podporu dětí spolupráce s rodiči zásadním předpokladem.

Jako důležitý vnímám **etický aspekt** práce. Díky práci na OSPOD mám o rodinách mnohé informace, které z etických důvodů nemohu sdílet se školou. A na druhou stranu na školách získávám mnohé informace o rodinách v evidenci OSPOD, které by se OSPOD jinak nedozvěděl. Pokládám proto za důležitý způsob, jakým se s informacemi zachází, a také transparentnost, co se týče informovanosti rodičů o propojení školy a úřadu skrze mou pozici.

## **7.4 Metodologie výzkumu**

Jako cestu k realizaci cíle a zodpovězení výzkumných otázek jsem zvolila **případovou studii** – studii případů, které jsme v rámci OSPOD řešili či stále řešíme. Analýza případů umožňuje sledování, popisování a vysvětlování případu v jeho komplexnosti, díky čemuž může dospět k přesnějším a do hloubky jdoucím výsledkům (Mayring in Miovský, 2006).

### **7.4.1 Výběr případů a zdroje pro jejich kazuistické zpracování**

**Kritériem pro výběr případů** bylo riziko zátěže či ohrožení vývoje dětí z důvodu konfliktů rodičů, což konkrétně znamená:

- neshoda rodičů ve způsobu úpravy poměrů před rozvodem
- potřeba jednoho z rodičů změnit již schválenou úpravu poměrů
- potřeba jednoho z rodičů schválit úpravu poměrů v případě, že nefungovala dohoda
- stížnost jednoho z rodičů na OSPOD na chování druhého rodiče, které působí problémy dětem

**Zdroji pro zpracování kazuistik** byly mé zápisy z poradenských sezení s rodiči (jedním či oběma) a dětmi a spisová dokumentace OSPOD, příp. také informace z mateřských a základních škol, které děti navštěvovaly. Spisová dokumentace OSPOD nabízí následující dokumenty:

- protokoly z jednání na OSPOD
- zprávy MŠ, ZŠ
- zprávy praktických i odborných lékařů
- zprávy odborníků – psychologů, terapeutů a dalších
- návrhy rodičů na úpravu poměrů
- vyjádření rodičů k návrhům na úpravu poměrů
- soudně znalecké posudky
- protokoly ze soudního jednání
- rozsudky
- podání vysvětlení na PČR (např. v případě oznámení jednoho rodiče o napadení druhým)

**Zápisy z poradenských sezení** byly klíčovým zdrojem, protože zachycují nejen průběh případu, ale obsahují také průběžné dílčí analýzy a otázky zachycené v konkrétních momentech spolupráce – zápisy vyhotovují co nejdříve po realizaci sezení s cílem strukturovat poznatky a zaznamenat důležité momenty (intervence, které byly užitečné, momenty, na které klienti silně reagovali apod.).

**Spisová dokumentace OSPOD** byla doplňkovým zdrojem. Umožňuje popsat historii případu a opřít se o konkrétní písemnosti, nikoli o interpretaci písemností samotnými klienty (důležité zejména u znaleckých posudků, protokolů ze soudních jednání a odborných zpráv).

Možnost přímé poradenské práce s klienty (zachycené v zápisech) a možnost analýzy dokumentů, zabývajících se různými aspekty problému z různých hledisek jde o ty dokumenty, nebo o tu analýzu?, **zvyšuje pravděpodobnost komplexního pohledu**, a

tedy snižuje riziko opomenutí vlivu širších souvislostí a přílišný vliv optiky výzkumníka. Nezanedbatelnou výhodou je také práce v týmu se sociální pracovníci.

#### **7.4.2 Etika výzkumu**

Kazuistiky byly vypracovány bez souhlasu klientů, což vyvolává mnohé otázky týkající se etické roviny. Souhlas všech klientů, tj. obou rodičů, bych zřejmě nedostala, navíc je otázka, nakolik by se vědomí budoucího (plánovaného) kazuistického zpracování případu promítlo do procesu spolupráce. Provedla jsem proto mnohá opatření vedoucí k **zakrytí identity**. Rodiče jsou nazýváni jako „otec“ a „matka“, jména dětí jsou změněna, stejně tak jejich věk (se zachováním vývojového období) a v několika případech také pohlaví (což pro výzkum znamená nemožnost pracovat s genderovým hlediskem). Nepoužila jsem faktické údaje – věk rodičů, vzdělání, zaměstnání, socioekonomický status, délku manželství/vztahu apod. Zaměření kazuistik se týká poradenského procesu úzce zaměřeného na aspekty porozvodové adaptace, nikoli životního příběhu. Některé kazuistiky tím ztratily na zajímavosti, cíl výzkumu však bylo možné realizovat i bez zpracování údajů o životě klientů. Pokud jsou nějaká fakta použita, jedná se o upravenou verzi.

#### **7.4.3 Analýza kazuistik**

Analýza je provedena ve třech fázích, při kterých dochází k postupnému zobecňování. **První fáze** jsou prvotní dílčí analýzy **konkrétních momentů spolupráce** (psány kurzívou v textu kazuistik), které buď vyzdvihují podstatné body, nebo nabízejí psychologický rozbor. Vztahují se k výzkumnému cíli i výzkumným otázkám, tj. k procesu adaptace, použitým poradenským intervencím i roli intervenujících subjektů. Významným podkladem byly poznámky v zápisech ze sezení, mnohé analýzy jsou však výsledkem náhledu vzniklým uspořádáním dat skrze kazuistické zpracování. Tento první analytický krok tedy zároveň sloužil jako nástroj k opětovnému zamyšlení se nad významem jednotlivých momentů, čímž se snížilo riziko ulpívání na původních, na základě dlouhodobé spolupráce s klienty vytvořených, interpretací a závěrů. Vznikl tak prostor pro **nový náhled**. Analýza je provedena ve třech fázích, při kterých dochází k postupnému zobecňování. **První fáze** jsou prvotní dílčí analýzy **konkrétních momentů spolupráce** (psány kurzívou v textu kazuistik), které buď vyzdvihují podstatné body, nebo nabízejí psychologický rozbor. Vztahují se k výzkumnému cíli i k výzkumným otázkám, tj. k procesu adaptace, k použitým poradenským intervencím i roli



intervenujících subjektů. Významným podkladem byly poznámky v zápisech ze sezení, mnohé analýzy jsou však výsledkem náhledu vzniklého uspořádáním dat skrze kazuistické zpracování. Tento první analytický krok tedy zároveň sloužil jako nástroj k opětovnému zamyšlení se nad významem jednotlivých momentů, čímž se snížilo riziko ulpívání na původních, na základě dlouhodobé spolupráce s klienty vytvořených, interpretací a závěrů. Vznikl tak prostor pro **nový náhled**.

Ve **druhé fázi** shrnuji dílčí analýzy z první fáze do strukturované analýzy **celého případu**, a to ve dvou rovinách. První z nich je analýza procesu adaptace rodiny na rozvod – úvahy o prožívání, příčinách jednání v kontextu poznatků o porozvodové adaptaci popsanych v teoretické části práce (vztah k výzkumnému cíli „popis procesu porozvodové adaptace u konkrétních rodin“). Analýza procesu adaptace rodiny je v souladu se strukturou teoretické části popsána z pohledu dětí, rodičů a rodiny jako celku (teoretická část ukázala užitečnost komplexního pohledu, tj. nejen pohledu dětí či rodičů).

Druhou rovinou je identifikace důležitých momentů z hlediska spolupráce – jaké faktory na straně rodičů spolupráci ovlivňovaly (pozitivně i negativně) a jaké konkrétní intervence byly použity (vztah k výzkumnému cíli „definice konkrétních intervencí“ a k výzkumné otázce „jaký přínos může mít poradenství poskytované OSPOD?“). Strukturovaná analýza celého případu je obsažena na konci každé kazuistiky.

Ve **třetí fázi** zpracovávám poznatky z druhé analytické fáze do **souhrnné analýzy** poznatků, napříč všemi kazuistikami, která spočívá v jejich zobecnění a kategorizaci. Třetí fáze analýzy je realizací výzkumných cílů (popis procesu porozvodové adaptace u konkrétních rodin, definice konkrétních intervencí) a odpovídá na výzkumné otázky (role poradenství poskytovaného OSPODem a intervenujícími subjekty).

Souhrnné analýze je věnována samostatná (devátá) kapitola, přičemž jednotlivé výzkumné cíle a odpovědi na výzkumné otázky jsou popsány v samostatných podkapitolách.

#### **7.4.4 Struktura kazuistik**

Kazuistiky mají jednotnou strukturu, která vyplývá z první a druhé analytické fáze. Úvod kazuistiky obsahuje údaj o době, která uběhla od rozvodu do začátku spolupráce (tj. do doby, kdy začala má participace na případu), a údaje o věku dětí. Kazuistiky začínají **anamnézou**, tj. vývojem případu před tím, než jsem na něm začala participovat. Pokračují popisem **spolupráce**, tj. popisem poradenských sezení (vedených mnou a sociální pracovnící) provázeným dílčími analýzami psanými kurzívou. Závěr obsahuje

shrnující **analýzu** porozvodové adaptace dětí, rodičů a rodiny jako „celku“ a analýzu spolupráce skrze identifikaci důležitých faktorů na straně rodičů a na straně OSPOD.

## **8. Kazuistiky a jejich dílčí analýza**

Za dobu svého dosavadního působení na OSPOD, tj. 16 měsíců, jsem byla přizvána ke spolupráci u 29 případů problematiky rozvodu. Případy pro kazuistické zpracování jsem volila podle dvou kritérií: (1) délka spolupráce (min. 5 intervencí) a (2) jako primární problematika neshody či konflikt rodičů v důsledku porozvodového uspořádání, tj. nikoli rozvod či úprava poměrů v důsledku patologických jevů – domácí násilí, týrání dítěte apod. (tam jako primární vnímám patologické jevy, nikoli rozvod). Těmto kritériím odpovídalo 8 případů.

### **8.1 Kazuistika 1**

Rodiče jsou rozvedeni šest let. Mají dvě děti, Alenu a Romanu. V době rozvodu byly Aleně dva roky (nyní 8 let) a Romaně šest let (nyní 12 let).

#### **Anamnéza**

Do návrhu na úpravu poměrů matka mj. uvedla, že otec je alkoholik. Toto tvrzení bylo vyvráceno. Probíhaly spory o výši výživného a o styk otce s dětmi – otec si opakovaně stěžoval, že mu matka nechce děti dávat. Výši výživného a styk s dětmi vždy určil soud, rodiče se nikdy nedohodli. Poslední soud proběhl před rokem, kdy chtěl otec rozšířit styk s dětmi. Matka souhlasila. Před konáním soudu měla incident s přítelkyní otce (nadávala jí, málem ji zbilá).

#### **Spolupráce**

1) Na OSPOD přijde matka. Je energická, mluví ve velmi rychlém tempu řeči, výrazně gestikuluje, často vstává ze židle. Její slovník není vždy slučitelný se spisovnou češtinou, zejména co se týče pojmenování pro osobu otce a jeho činy. Otec jí nevychází vstříc, nikdy v ničem neustoupí, děti bere na oběd do hospody, místo aby vařil, volá jim pouze den předtím, než mají jít k němu, nemá pro ně připravený žádný program apod. Před dětmi se s otcem údajně nehádá, vyjma situací, kdy ji otec nazve nějakou nadávkou (jmenuje konkrétní výrazy). Zejména starší z dětí, dcera Romana, k otci nechce jezdit, nudí se u něj. Těší se na 15. narozeniny, protože potom už k otci nebude muset jezdit.

Matka její postoj chápe – když otec odešel od ní, odešel tím také od dětí a ty to vnímají jako zradu. Nová přítelkyně je navíc ta, se kterou jí byl nevěrný ještě za doby manželství.

*Jako pravděpodobné se jeví, že matka projikuje své prožívání do prožívání dětí. Nabízí se otázka, nakolik Romana k otci skutečně nechce, a nakolik zrcadlí přání matky.*

Na konci sezení matka dokáže jasně říct, co a proč jí vadí, dokonce navrhuje řešení a u některých návrhů se domnívá, že budou pro otce schůdné (na začátku sezení matka vše kolem otce ihned a důrazně neguje). Důležité je její spontánní sdělení, že bývalý muž v roli otce je, až na některé výjimky, pro děti dobrý. Myšlenka společného sezení s otcem v ní vyvolá obavy „z masakru“, ptá se, jaké výrazivo je na OSPOD povolené. Ráda ale souhlasí, alespoň prý uvidíme naživo, jaký je. Souhlasí také s pohovorem s dětmi.

*Sdělení matky, že jako otec je bývalý manžel dobrý, vnímám jako velmi důležité, a to zejména vzhledem k dynamice jejího prožívání (dokáže oddělit roli bývalého partnera a otce). Hloubka a dynamika prožívání rozchodu i šest let po něm je ukázkou dlouhodobosti procesu a jeho náročnosti pro ty, kteří byli opuštěni.*

*Je možné se domnívat, že situaci chce řešit (dokázala sama vymyslet řešení, přistoupila na pohovor s dětmi i společné sezení s otcem), nechce jen ventilovat negativa na otce.*

2) Za týden volá matka, že Romana doma pláče, neboť nechce k otci na jarní prázdniny. Navíc je po nepříjemném lékařském zákroku. Domluvíme se na sezení s Romanou.

Romana je milá, bystrá dívka. Říká, že u táty je nuda, otec je velmi příkrý, ani je nepolituje. Na jakoukoli otázku Romana odpovídá „a také mi vadí, že ...“, byť tam otázky nesměřují. Tátovi nikdy neřekla, co jí vadí, protože se bojí jeho reakce – „měl by řeči“, tj. vysvětlil by jí, že nemá být co nespokojená. Dokáže říct, co je na tátovi dobrého – je s ním legrace, ptá se jich, co chtějí k jídlu. Kdyby neměl přítelkyni, těšila by se k němu trochu víc. Čeká s ní navíc miminko, takže na ni a sestru bude mít méně času. Co by jí pomohlo, aby jí u táty bylo lépe? Aby nenadával mámě a více se jí (Romaně) věnoval. Dovede si představit, že si o tom s tátou promluví. Dostane za úkol více si všimnout toho, co dělá táta dobře.

*Romanina tvrzení silně korespondují s matčinými, stejně tak tendence mluvit o otci v negativním světle. Můj subjektivní pocit ale je, že se nejedná o poruchu Romanina vztahu k otci (zatím), ale spíše o tendenci zavděčit se matce (patrná zejména na podmínce, že kdyby otec neměl přítelkyni, těšila by se k němu více). Romana dokáže říci o tátovi i něco pozitivního, dokáže říci, co by jí pomohlo. Možnost změny je tedy reálná.*

*Je otázka, zda matka vytváří negativní obraz cíleně, nebo se jedná o adaptaci Romany na postoj matky. Vzhledem k tomu, že Alena s tátou problém nemá, vypadá jako pravděpodobnější druhá možnost. Je ale brzy na závěry.*

Výsledek sezení probíráme společně s matkou. Romana mění mimiku, hlavně v momentě, kdy zmiňuji něco pozitivního o otci. Matka začne mluvit o otcově zradě, pošlu tedy Romanu do čekárny. Matce důrazně vysvětlím nevhodnost vést takovou debatu před dětmi a povídáme si o prožívání dětí – matka své děti zná, ví, na co a jak reagují, což ocením. Zajímá se o příčiny Romanina strachu z otce. Matka by potřebovala vědět, jak čas u otce probíhá, kdyby byla informována, byla by klidnější.

*Lze se domnívat, že pokud matka začala o otcově zradě spontánně mluvit na sezení, děje se tak i jindy. Pozitivní je, že matka dokáže definovat podmínku, za jaké by byla klidnější, a že tato podmínka nesouvisí s otcovou přítelkyní. I když je evidentně silně zaujatá svým vztahem k otci, děti a jejich potřeby vnímá.*

Po prázdninách volá matka, že vše proběhlo v pořádku, nechce do řešení angažovat otce, aby nedělal problémy. Volá ovšem i otec, že při návratu z prázdnin matka velmi vulgárně křičela na jeho gravidní přítelkyni, včetně toho, aby potratila. Zveme matku i otce na individuální sezení.

3) Na individuálním setkání matka dlouho mluví o klidném průběhu prázdnin, a až po nějaké době se dostane k incidentu při návratu. Ten popíše poměrně v souladu s verzí otce a dodává, že se jí otcova přítelkyně smála do obličeje, což nezvládla. Děti u toho nebyly, počkala, až zajdou do domu. *Nabízí se pochybnosti, zda v afektu, který popisuje, vskutku počkala, až děti zajdou domů.* Opět mluví o otcově zradě a o tom, co ji a děti rozčiluje. Povídáme si mj. o náročnosti rozchodu a jeho vlivu na všechny zúčastněné. Matka uvažovala o podání žádosti na menší rozsah styku, ale ví, že děti otce potřebují (oceňujeme). Navíc by otec mohl dělat problémy. Jak zařídit, aby se podobné incidenty neopakovaly? Matka sama vymýšlí, že otce v klidu poprosí, aby před dům nejezdil s přítelkyní. Souhlasí se společným sezením s otcem.

*Reálný kontakt s otcovou přítelkyní matka nezvládá a lze se domnívat, že údajné usmívání do obličeje je projekce matky. Opakování momentu zrady otce zřejmě vypovídá o dosavadním nezpracování rozchodu, stejně tak její neadekvátní reakce na jeho novou ženu. Zdá se, že korespondence Romaniných názorů s matčinými opravdu není cílem, ale důsledkem matčina explicitního vyjadřování postojů a prožívání.*

4) Otec na individuálním sezení sděluje, že děti s ním rozhodně nemají žádný problém, problém s ním má matka. Stejně tak i matka matky, která mu i po šesti letech od rozchodu ukazuje na přivítanou vztyčený prostředníček. Incidentu byly děti přítomné. Souhlasí se společným sezením s matkou.

5) Pohovor s dětmi ve škole (po domluvě s rodiči). Obě děti se shodují, že jim vadí, když se rodiče hádají před nimi. Zažily ale i situace, kdy si máma s tátou u auta v klidu řekli vše potřebné – to se jim moc líbilo. Nikdy neviděly, že by se máma hádala s přítelkyní otce.

Romana povídá, že tatínek jim volá jen den před tím, než mají jet k němu – ptá se na známky a co chtějí k jídlu. Uvítala by, kdyby volal i jindy. U táty se občas nudí, ale dostaneme se k tomu, že se nudí i doma a ve škole, tudíž se nejedná o problém, ale běžnou věc. Alena by ráda, aby jí táta nezakazoval hrát hry na PC, do čehož se vloží Romana s tím, že táta jedná správně a má pravdu, neboť hra, kterou Alena hraje, je poněkud „stupidní“. Romana by také uvítala, kdyby se dny u táty méně často řešily, tj. méně často se o tom doma mluvilo apod. Alena s tímto problémem nemá. Obě mají obavy, že až se narodí miminko (Romana o něm spontánně mluví jako o „parchantovi“), bude na ně mít táta méně času. Romana by ocenila, kdyby k nim táta nejezdil s přítelkyní. Také uvádí, že když je s tátou delší čas, třeba týden, už se tolik nebojí něco říct, „zvykne si na něj“.

*Alena situaci nijak zvlášť neprožívá, na rozdíl od Romany. Romana již tolik nezdurazňuje negativní aspekty otcova jednání, dokonce relativizuje jeden z dosavadních hlavních argumentů, a sice nudu. Opět patrný vliv názorů matky („parchant“, nepřítomnost neježdění otcovy přítelkyně při předávání dětí před dům).*

Podle informací školy se jedná o zcela bezproblémové děti, spolupráce s matkou je rovněž bezproblémová.

6) Společné setkání rodičů. Jakmile usednou, matka začne otci dynamicky vysvětlovat, co se jí nelíbí. Co se týče označení jeho přítelkyně, používá výhradně výrazy silně neslučitelné se spisovnou češtinou, stejně tak i při verbalizaci jejích pocitů, když s přítelkyní přijede otec před dům. Otec se průběžně chystá k odchodu s tím, že takováto komunikace nikam nepovede. Shodnou se, že jsou rádi, že jsou rozvedení. Oba zájímají informace z pohovoru s dětmi, mé postřehy a nápady doplňují.

Navrhujeme, aby matka v době, kdy je otec s přítelkyní před domem (jezdít s ní bude, protože děti vracívá ze společně stráveného víkendu), nechodila ven a počkala, až odjedou. Matku, pro nás velmi nečekaně, myšlenka zaujme natolik, že požaduje její

sepsání do protokolu, který chce podepsat všemi stranami – vidí v tom jediné možné řešení. Otec žádá zapsat, aby mu bývalá tchýně neukazovala vztyčený prostředníček.

Od té doby nás ani jeden z rodičů nekontaktoval.

*I přes oboustranně snížené sympatie se rodiče při debatě o dětech dokážou zastavit a zaměřit se na ně. Pro matku přijatelné řešení nás velmi překvapilo, tím spíše jeho jednoduchost. Jako důležité vidím, že se jednalo o řešení, které je na zodpovědnosti matky, nikoli někoho jiného.*

## **Analýza**

### ***Adaptace dětí***

U Romany a Aleny nejsou patrné známky špatné adaptace. Rodiče ani škola nepozorovali problémy s chováním či prožíváním. Stejného názoru jsme byly my. Jako problematické by se dalo označit apriorně negativní nastavení Romany k otci, byť můj názor je, že se nejedná o poruchu vztahu k němu.

### ***Adaptace rodičů***

Matka jakožto opuštěný partner rozchod těžce prožívá i po letech – její nezvládnutý rozchod je v popředí, stejně tak neschopnost se od otcovy „zrady“ odpoutat po dobu šesti let. Nabízí se otázka, nakolik znovuoobnovení sporů vyvolalo těhotenství nové přítelkyně (a posléze manželky) otce. Byl by postoj matky jiný, kdyby si našla nového partnera? Nakolik se na prožívání matky podílí aktivní podpora její matky?

### ***Adaptace rodiny***

Otec se zdá plně adaptovaný. Matčiny ataky bere zřejmě s nadhledem. Co se týče matky, vliv jejího prožívání na Romanu je zřejmý, ale k poruše vztahu k otci nedošlo. Co mohlo být příčinou? Že se ze strany matky zřejmě nejednalo o cílenou indoktrinaci? Že i přese všechno, co prožívá (v popředí zrada), dokáže potřeby dětí vnímat, a i když otcovo jednání hodnotí negativně, pozitivní význam otce jako takového nepopírá? Že Alenin pozitivní vztah k otci matka respektuje? Zdá se, že je splněn základní předpoklad dobré adaptace dětí – opora v rodičích.

### ***Faktory spolupráce***

Na straně rodičů

- aktivní spolupráce rodičů, kdy veškerá iniciativa byla na jejich straně a OSPOD jen pomáhal řešit zakázky – oba dva chtěli situaci řešit

- zájem obou rodičů o děti, schopnost zabývat se jimi i v momentě vzájemného konfliktu
- schopnost matky oddělit roli otce a bývalého partnera
- otce se matčiny ataky nedotýkaly, neměl potřebu se bránit ani útočit

Na straně OSPOD

- možnost matky sdílet své prožívání – legitimizace náročnosti celé situace, ale zároveň zvědomování širšího kontextu (vliv na prožívání dětí)
- apelace na řešení – s důrazem na ta, která byla v kompetenci matky, nikoli ostatních (co může udělat matka, nikoli co musí udělat otec)
- hledání pozitivních aspektů – co funguje, co není problém
- kombinace individuálních a společného sezení – domnívám se, že v rámci individuálních sezení matka mohla sdílet, co ji rozčiluje a trápí, pojmenovat, co potřebuje (sama se v tom utápěla) – což mohlo usnadnit průběh společné schůzky; pro otce setkání takový význam neměla, byla spíše informačního charakteru (zjištění jeho pohledu)
- možnost zmapovat proces komplexně, z pohledu všech (otec, matka, děti)

## 8.2 Kazuistika 2

Rodiče se rozvedli před pěti lety, syna Martina (v době rozvodu 4 roky, nyní 9 let) vychovávají v režimu střídavé výchovy.

### **Anamnéza**

Do evidence našeho OSPOD se rodina dostala před soudem o změně výchovy (předtím byla v evidenci jiného OSPOD).

### ***Před přijetím do evidence našeho OSPOD***

V době rozvodu soud schválil dohodu rodičů o svěření Martina do matčiny výchovy. Po cca třech letech od rozvodu si matka našla nového přítele a v této době také začaly problémy se stykem. Když se matka rozhodla přestěhovat s Martinem k příteli, podal otec návrh na střídavou výchovu, protože syn často říkal, že chce zůstat u něj a nechce zpět k matce. Důvodem měl být matčin nový přítel Lukáš, který prý Martina opakovaně uhodil. Matka navíc otci oznámila, že se s Martinem bude vídat pouze o víkendech.

Matka se k návrhu otce vyjadřuje. Nesouhlasí se střídavou výchovou, chce mít syna ve své výchově, mj. proto, že se od něj často dozvídá, že nebyl v MŠ. Otcí se prý nechtělo

vstávat. Když je nemocný, nemá o něj zájem. Navíc otec vzhledem ke své práci nemůže střídavou výchovu realizovat. Její přítel se k Martinovi rozhodně nechová nevhodně, riziko vidí spíše v otcově přítelkyni, která si k Martinovi neutvořila žádný vztah. Otec je nemocný a musí brát léky, které však nebere, a proto mu často není dobře. Martin toho bývá svědkem, což má neblahý vliv na jeho vývoj.

Sociální pracovnice se vyjadřuje k návrhům – dohoda s matkou není možná, trvá pouze na svém a je pod vlivem svého přítele.

Otec reaguje na matčino vyjádření k jeho návrhu. Matka opakovaně bránila jeho styku se synem, musel se doprošovat. V mládí matka poskytovala placené sexuální služby, je z náročného rodinného prostředí. Její vztah k příteli není tak hezký, jak popisuje. Navíc jej upřednostňuje před synem. Matčin přítel vyhrožuje po telefonu otcí fyzickým násilím, až likvidací. Chce syna do své péče.

*Historie případu z doby, kdy ještě nespadal pod náš OSPOD, ukazuje na rizikový spor. Trvá poměrně dlouho od rozvodu, návrhy a vyjádření k návrhům obsahují popis negativ druhého rodiče (zpochybňování partnerů, vytahování charakteristik z minulosti) s cílem zpochybnit jeho rodičovské kompetence a lidské kvality.*

### **Náš OSPOD**

Zpráva školy, resp. třídní učitelky, uvádí, že Martin je zcela bez problémů. Po podání návrhu otce je na OSPOD jednáno s matkou. Otcův návrh je pro ni překvapením, nikdy neprojevil zájem o širší styk, než jak je aktuálně nastaven. Následuje pohovor s otcem – rád by docílil střídavé výchovy a souhlasí, že kmenovou školu bude mít Martin v místě matčina bydliště. Při pohovoru s Martinem (šest a půl roku) na OSPOD Martin uvádí, že chce, aby to bylo spravedlivé, a tedy být pět dní s maminkou a pět s tatínkem. Spontánně uvádí, že chce mít pouze vlastního tatínka a maminku.

Dva měsíce od pohovorů (tři a půl roku od rozvodu) se koná soudní jednání. Oba rodiče souhlasí se střídavou výchovou, soud o ní tedy rozhodne. Dva měsíce od soudního jednání přijde na OSPOD matka. Stěžuje si, že v době, kdy je Martin u otce, mu otec znemožňuje kontakt s ní (nedovolí jí telefonovat apod.). Navíc neplatí výživné. Chce pomoci s komunikací s otcem. Na OSPOD je pozván otec. Ano, nedovoluje matce kontaktovat syna. Když totiž matka synovi volá, vyzvídá informace o jeho rodině a říká o něm, že je zlý. Otec je poučen o nutnosti placení výživného. Souhlasí s Martinovým vyšetřením dětskou psycholožkou.



Pět měsíců od posledního jednání na OSPOD přijde matka. Střídavá výchova funguje, problémy jsou ale s otcem – chce syna jindy, než je stanoveno.

### **Spolupráce**

1) Za další čtyři měsíce přichází matka na OSPOD znovu. Ke schůzce jsem přizvána. Neshody s otcem stále trvají, zejména co se týče domlouvání na platbách Martinových zájmových aktivit a pomůcek do školy. Problémem jsou také změny v době, kdy má být Martin u otce – otec je pouze oznamuje, diskuze není možná. Matce je trapné řešit tyto neshody před OSPOD, ale její pokusy o řešení přímo s otcem dopadly neúspěšně. Se střídavou výchovou obecně nemá matka žádný problém, podle ní funguje – až na chování otce (platby, změny).

*Střídavá výchova klade na rodiče velké nároky a jejím předpokladem je také schopnost vzájemné domluvy mezi rodiči. Zde je konkrétní příklad toho, z čeho všeho se může stát problém – ten matka nevidí ve způsobu výchovy, ale v otci. Výrazná je tendence matky řešit problémy v komunikaci přes OSPOD s tím, že chybu vidí vždy na straně otce.*

Potíže s domluvou s otcem začaly v době, kdy si našla přítele. Mluví také o příčinách rozvodu manželství – nevěra otce v době jejího těhotenství, výrazná dominance bývalého manžela (nemohla např. jít na návštěvu ke kamarádkám), uvádí také, že ji bývalý manžel i několikrát uhodil. Tyto skutečnosti nikdy nesdělila, protože nechtěla zbytečně protahovat řízení. Otec ji údajně také přesvědčuje, že je v manželství nešťastná, jenom to nevidí.

*Je otázka, nakolik byla dominance bývalého manžela opravdu takto výrazná. Nezřídka se setkáváme s tím, že ženy po rozvodu si zpětně „vzpomínají“ na mnohá příkoří, usurpátorství a mocenské tendence bývalého muže a vnímají se jako jejich oběť. „Pravdu“ se nedozvíme, ani po ní nepátráme. Nelze však zpochybňovat, že se jako oběť cítily a cítí (může se jednat mj. o součást procesu vyrovnávání se s rozchodem). Velmi diskutabilní je tvrzení matky o tom, že uvedené skutečnosti neuváděla, protože nechtěla protahovat řízení – na OSPOD dochází poměrně často s mnohem méně závažnými tvrzeními.*

Co se týče Martina, nedávno se matky ptal, koho má raději, zda jeho nebo svého přítele. Na odpověď, že oba stejně, odvětil, že tatínek má raději jeho. Martin také vyřizuje vzkazy od tatínka typu „máš dát tatínkovi tolik a tolik peněz za to a to“. Matka vnímá, že Martinovi trvalo velmi dlouho navázat vztah s jejím přítelem, což si vysvětluje vlivem otce. Celkově je ale Martin podle matky spokojený, tatínka má rád a on jeho také.

Neshody rodičů Martin raději neřeší, nechce se jimi zabývat. Domluvíme se na pohovoru s Martinem ve škole s cílem zjistit, nakolik Martina spory rodičů zatěžují.

*I přes vše negativní, co o otci matka vypověděla, nepopírá pozitivní emoční vztah mezi otcem a Martinem.*

2) Pohovor s Martinem ve škole. Od maminky věděl, že za ním přijdu. Kontakt navázal ihned. Ukázal mi svůj květináč, kam v rámci školní práce sázel semínka, která ale zatím nevyklíčila.

Na úvod probíráme, proč si spolu budeme povídat (obavy rodičů, zda nemá nějakou starost). Martin začne spontánně sdělovat, že se mu líbí u mámy i u táty, protože u obou má hračky (byť jsem se na to neptala). Když přijde domů, hraje si s autodráhou, která ho moc baví, stejně jako plavání a malování. Zdůrazňuje, že plavání i malování ho baví stejně. Plynule přejde ke kamarádům ve třídě. Občas se stane, že rodiče říkají něco, co nepotřebuje slyšet. Jde potom do pokoje a dá si na hlavu polštář či peřinu, aby neslyšel „ani ň“. K tomu, co nepotřebuje slyšet, nechce povědět nic víc, přechází k jiným tématům (výlet do ZOO, kde byl tento víkend, záliba v jízdě na kole, kvůli které budil ráno babičku ...). Z výběru možností si vybere tu povídat si o něčem úplně jiném než o starostech – poví, že nějakou starost má a je spíš větší než menší. Nemá nikoho, s kým by si o této starosti mohl povídat, ale ani to nechce.

Potom maluje různé obrázky. V závěru poví, že mu tatínek říkal, ať si rozmyslí, u koho chce být, maminka tohle vědět nechtěla. Martin o tom nechce přemýšlet a otázka „u koho chce být“ se mu vůbec nelíbí. Mluví o poznání rychleji, rychlejší je také tah propiskou, kterou maluje, zvyšuje se produkce obrázků.

*O svých tématech mluvil Martin plynule, s úsměvem. Všechna přinesl spontánně sám, většinou jako reakci na nastínění tématu možných starostí kolem rodičů. Pravděpodobně se jedná o únikový mechanismus, kterým si zařizuje ochranu před něčím nepříjemným. Viditelně těžká je pro něj otázka „u koho chce být“.*

3) Sezení s oběma rodiči na OSPOD. Poměrně rychle vyřešíme spory ohledně plateb – Martin má dva kroužky, plavání a malování, každý rodič bude tedy platit jeden, a to ten v místě jeho bydliště (jeden kroužek je v bydlišti matky, druhý u otce). Spor ohledně obědů, kdy se matce nelíbí, že platí celé obědy, i když v týdnu, kdy je Martin u otce, na ně nechodí, a otec tedy odmítá podíl na platbě, vyřešíme odhlášením obědů v týdnu, kdy je Martin u otce. Matka vyjadřuje pochybnosti o schopnosti otce zařídit adekvátní stravu, bavíme se proto o rodičovské zodpovědnosti – matka nemá pochybnosti, že otec chce pro syna to nejlepší. Podpoříme fakt, že dobrá strava není pouze ta, kterou určí matka.

*Podporu otcovy rodičovské kompetence vnímám jako velmi důležitou. Matka dostala jasnou zprávu, že když otec dělá něco jinak, než si ona představuje, není to problém ani jeho snížená schopnost – tím spíše, že matka věří, že otec chce a dělá pro Martina jen to nejlepší.*

*Až nyní mi dochází, proč Martin zdůrazňoval, že plavání a malování jej baví stejně – každý kroužek je u jiného rodiče. Má tedy zřejmě potřebu zdůrazňovat stejný význam obou rodičů – což koresponduje s pohovorem na OSPOD (bod 3).*

Co se týče Martinova tvrzení, u koho chce být, otec uvádí, že chtěl nechat na jeho volbě, u jaké babičky bude. Probíráme s otcem, že pro Martina nejde o možnost svobodné volby, ale o konflikt loajality. Otec rozumí. Probereme také zásadní význam obou rodičů pro Martina.

*Příklad toho, že i když rodiče něco myslí dobře, mohou dítě zatěžovat. Martin v pohovoru uvedl, že se ho tatínek ptal „u koho chce být“, nikoli u jaké babičky. Babičky opět patří k mámě a tátovi, otázka na ně tedy Martinovi zřejmě evokovala otázku o preferenci jednoho z rodičů. Jako pozitivní vidím, že téma bylo možné s otcem probrat.*

Co by pomohlo, aby se dohodli? Matka chce, aby ji otec bral vážně (pláč). Otec reaguje, že ji opravdu vážně nebere, není pro něj rovnocenný partner. Postupně vyjde najevo, že matka je člověk, který mu v životě nejvíce ublížil, i když on se k ní choval hezky a hodně jí v životě pomohl. Matka naopak tvrdí, že to on ublížil jí (nevěry). Otec Martina miluje, ale matka mu je jedno. Oponujeme, že jakožto matka jeho dítěte mu zcela jedno být nemůže. Nabídneme k úvaze, nakolik se jejich nezpracovaný rozchod podílí na aktuálních problémech v komunikaci. Rodiče souhlasí s párovou terapií, aby měli možnost srovnat tu část vztahové minulosti, která jim brání fungovat v přítomnosti jako rodiče. Dohodnou se, že odborníka, na kterého dáme kontakt, osloví matka.

*Velmi důležitý moment, kdy rodiče explicitně vyjádřili pocíťované křivdy (oba jsme za tuto poctivost ocenili). Bylo tak možné probrat vliv těchto emocí na jejich komunikaci, zejména na interpretaci jednání druhého partnera.*

4) Za pár dní matka informuje, že mají domluvený termín. Za dalších pár dní nás informuje, že jí volal otec, že terapeutka je nemocná a sezení ruší. Informaci si ověřila a nezakládá se na pravdě. Terapeutka jí sdělila, že volal otec s tím, že nemocná je matka a nemohou tedy dorazit. V telefonickém rozhovoru s kolegyní otec toto potvrzuje a uvádí, že o terapii nemá zájem. Na společném sezení měl pocit, že je jako na pranýři, a od terapie očekává totéž, což nechce.

*Ukázka toho, jak je potřeba s emocemi rodičů zacházet opravdu velmi opatrně a citlivě.*

Aktuálně (necelých 6 let po rozvodu) matka jednou za čas navštíví OSPOD, aby sdělila, na čem se s otcem neshodnou. Nabídky řešení, spočívající v komunikaci s otcem či ve společné schůzce, ale odmítá s tím, že by to k ničemu nebylo. Je obeznámena, že bez spolupráce s otcem jí OSPOD nemůže nikterak pomoci. S Martinem jsem v kontaktu ve škole, je spokojen a daří se mu moc dobře.

## **Analýza**

### ***Adaptace dítěte***

Martin byl a je spokojený chlapec. Zajímavá je jeho potřeba zdůrazňovat spravedlnost střídavé výchovy pro oba rodiče.

### ***Adaptace rodičů***

Matka je poměrně aktivní co do potřeby řešit s OSPOD potíže, které jí dělá otec. Může být příčina v pocitu, že ji otec nebere vážně, jak vyplynulo na společném sezení? Potřebuje jakési uznání, že se chová „dobře“? A co otec a jeho silný pocit ublížení ze strany bývalé partnerky? Lze se domnívat, že oba rodiče si s sebou nesou své křivdy z minulosti, což má výrazný vliv na jejich komunikaci (vysoká citlivost na snižování hodnoty na straně matky, pocit neoprávněných výčitek na straně otce). I když mají oba dva nové partnery, přes tento aspekt svého vztahu se nemohou dostat.

### ***Adaptace rodiny***

Velmi pozitivní je, že i přes vše, co rodiče prožívají, dokážou oddělit ex-partnerství od rodičovství a nepoužívat Martina jako nástroj.

### ***Faktory spolupráce***

Na straně rodičů

- schopnost rodičů oddělit roli rodiče a bývalého partnera
- zájem rodičů o blaho Martina
- poctivost rodičů při sdělování svých pocitů (zde se nabízí otázka o možnostech a limitech prostoru OSPOD, který už z podstaty své pozice nemusí být pro rodiče bezpečný)

Na straně OSPOD

- podpora rodičovské kompetence otce

- jasné a konkrétní výstupy (kdo a co bude platit apod.)
- apelace na řešení – podpora jejich aktivity v hledání toho, co jim pomůže
- vyzdvižení důležitosti a významu obou rodičů pro Martina
- hledání toho, co se rodičům daří, oceňování
- jasné sdělení matce, že na řešení jejích stížností je spolupráce s otcem nutná
- možnost zmapovat proces komplexně, z pohledu všech (otec, matka, děti)

### 8.3 Kazuistika 3

#### Anamnéza

Rodina nebyla v evidenci žádného OSPOD. Rodiče mají dceru Viktorku (pět let), která mě zaujala v rámci terénní práce v MŠ (vulgární mluva, prosazování svých zájmů na úkor ostatních apod.).

#### Spolupráce

1) Na OSPOD přijde matka oznámit napadení otcem, které řešila i PČR. Uvádí, že násilí z jeho strany je dlouhodobá záležitost, podle ní se jedná o domácí násilí, což je důvod její žádosti o rozvod. Poskytneme podporu a kontakty, byť reflektujeme zpochybňující momenty – je upravená, když předvádí, jak s ní otec hodil o zem, je plná energie a opovržení, když o partnerově agresi mluví (v ostatních momentech sedí sklesle na židli), uvádí, že to bylo neskutečně ponižující. Dále uvádí, že otec je manipulativní, dokáže velmi dobře působit. Obelhal i PČR, která uvěřila, že se nejednalo o napadení, ale hádku. Otec před dcerou mluví na matku sprostě, dcera tak potom mluví v MŠ.

*Jako pravděpodobné se jeví, že se jedná o strategii matky jak zdiskreditovat otce. Nicméně i přes naše pochybnosti je třeba brát její sdělení o domácím násilí vážně a poskytnout adekvátní kontakty a informace.*

Druhý den je v rodině v časných ranních hodinách provedeno neohlášené šetření. Viktorka vybízela kolegyně ke hře. Otcova matka uvedla, že na žádost matky spí otec v jiné místnosti. *Což je v zásadní diskrepanci s chováním oběti domácího násilí.* Otec průběh incidentu popisovaný matkou popírá, podle něj se pouze pohádali. Oba souhlasí se společným sezením.

2) Sezení probíhá velmi dynamicky, rodiče se neshodnou na mnoha věcech – kdy se co a jak stalo apod. Matka chce dceru do své péče, otec chce péči střídavou. Oba ale shodně uvádějí, že co se týče domluv kolem dcerky, nemají žádný problém. Oba chtějí, aby byla v klidu, což oceňujeme. Matka má v plánu stěhování jinam, otec s tím

nesouhlasí – rád by, aby dcera dochodila MŠ, kde je zvyklá. Poté je ochoten přistěhovat se poblíž budoucího bydliště matky. Navrhuje, aby zatím zůstali bydlet ve společném bytě, jehož velikost umožňuje, aby měl každý svou ložnici. Matka nesouhlasí, po incidentu s PČR si nedovede představit další soužití. Otec se rozčiluje, neboť (dle něho) k ničemu nedošlo a matka situaci výrazně zdramatizovala.

Na otázku, zda plánují dlouhodobé soudní spory, otec uvádí, že nikoli, nechce dceru zatěžovat. Matka je toho názoru, že nebude jiná možnost, protože oni dva se nedohodnou. Setkání končí domluvou rodičů, že sestavování dohody ponechají na svých právních zástupcích. V případě potřeby se ozvou.

*Konflikt rodičů je výrazný, přesto se shodují, že ohledně domluv kolem Viktorky nemají problém. Otec se zdá vstřícnější a ochotnější k hledání řešení, matka spíše sděluje své požadavky.*

I když se zpočátku zdá, že rodiče zvládnou nezatahovat dceru do svých sporů, situace nabírá velmi rychle opačný směr a graduje.

3) Navštívíme Viktorku v MŠ. Dlouho nevydrží u žádné činnosti, ráda si hraje s dětmi, ale pouze do doby, kdy s ní v něčem nesouhlasí. Má také potřebu ostatní děti trumfovat – vyprávějí nám např., kde byly na výletě, a Viktorka hned sdělí, že byla u moře, má novou značkovou tašku apod. O čemkoli, co souvisí s tématem rodičů, si nechce povídat, odbíhá si hrát.

*Je otázka, nakolik se jedná o projev bazální nejistoty, ze které plyne potřeba řídit, a nakolik o důsledek hyperprotektivní výchovy.*

4) O necelý měsíc později se realizuje další společné sezení. Matka osočuje otce z dceřina nachlazení, protože ji nedostatečně oblékl na výlet, otec předkládá jako důkaz své nevinu fotodokumentaci celého dne s popisky.

*Záminkou pro útok na otce se stává cokoli. Otec toto očekává, proto si opatřuje důkazy. Velmi rizikový stav.*

Ukáže se také, že dcera doposud od rodičů nedostala informaci, že se rozcházejí, byť (dle rodičů) něco tuší. Doporučíme, ať dceři vše řeknou, bavíme se o konkrétním způsobu. Rodiče také uvádějí, že dcera říká každému něco jiného, co se týče tématu, s kým z nich chce jít na jakou akci – tatínkovi říká, že s ním, mamince, že s ní. Domnívají se, že dcera neví, co chce, matka naznačuje ovlivňování dcery proti ní ze strany otce. Velmi podrobně s rodiči řešíme riziko konfliktu loajality u dcery a vysvětlujeme příčiny

jejího chování. Zdá se, že oba pochopili, že se nejedná o vyjadřování názoru, ale chránění sebe sama.

*Porozumění rodičů dynamice Viktorčina prožívání považují za velmi důležité. Velmi snadno se její chování dá interpretovat jako „důkaz“ nízké kompetentnosti druhého rodiče či jeho ovlivňování Viktorky.*

Matka si stěžuje na otcův pedantismus, neustále chce všechno vědět, volá, píše SMS a maily, což matku zatěžuje. Otec si naopak stěžuje na matčiny naschvály, které mu znemožňují trávit čas s dcerou. Shodnou se, že by oba potřebovali vědět, s kým z nich a kde dcera bude, v dostatečném časovém předstihu – komunikace bude probíhat písemně, osobní kontakt je aktuálně nerealizovatelný bez konfliktů. Rodiče se dále dohodnou, že půjdou společně s dcerou koupit zimní oblečení. Matka navrhuje pravidelnější společné akce. Sezení končí vzájemným sdělením rodičů, že i přes mnohé výhrady považují toho druhého za dobrého rodiče a nemají obavy, že s ním bude dcera jakkoli trpět.

*Jasně a konkrétní výstupy. Pozitivní je snaha rodičů trávit i přes rozchod nějaké chvíle společně s dcerkou.*

Termín soudu je za měsíc a půl od posledního společného sezení. Během této doby se matka odstěhovala a otec se pár dní před soudem dozvěděl, že matka odhlásila dceru z MŠ, o čemž neměl předem tušení. Otec dále popisuje špatnou vzájemnou komunikaci. Matka je velmi neústupná, nedodržuje dohody, což zvyšuje otcovu nejistotu, a on pak o to více apeluje na matku, aby jej o všem informovala. To se matce nelíbí, požaduje informovanost také od něj, píše mu SMS ohledně dcery několikrát denně, a když neodpoví, stěžuje si OSPOD na nespolupráci otce.

*Situace je opravdu velmi vážná. Matka jedná pouze dle svého uvážení. Dynamika vztahu rodičů a jejich komunikace nabírá velmi rizikový směr – matka svým jednáním způsobuje otci nejistotu, ten v důsledku toho potřebuje přesnější informace, což je zase pro matku podnětem k tomu, aby je vyžadovala také, a v případě nedodržování vlastních požadavků situaci vnímá jako otcův naschvál a nespolupráci.*

5) U soudu (na prvním jednání, tři měsíce od začátku spolupráce s rodiči) matka, s podporou svého právního zástupce, otce popíše jako zcela neschopného a psychicky nemocného, soud nařizuje další jednání a soudně znalecké posudky. Matka požaduje nadstandardně vysoké výživné, otec zase přiznává velmi nízké příjmy. Vzhledem k informacím, které u soudu zazněly, zveme rodiče na další společné sezení.

*Další gradace. I když se zdálo, že se rodičům podaří fungovat alespoň po technické stránce (druh předávaných informací, intenzita SMS), matka neustále snižuje význam otce a dohody a výstupy domluvené s ním či na OSPOD nedodrží. Otázkou je, nakolik jednání matky podporuje její právní zástupce.*

6) Dcera se od rodičů o jejich rozchodu dozvěděla až po soudu, na způsobu a okolnostech sdělení se rodiče neshodnou. Neshodnou se ani na důvodu, proč jí to nesdělili dříve. Na informaci dcera podle matky reagovala pláčem, že chce být s ním. Říkala, že se chce odstěhovat do nového bytu a chodit do nové školky, že se bojí, že matku zavřou, a chce, aby měla aspoň ji. Otec toto důrazně neguje. Oba rodiče se shodnou, že dcera vše těžce nese. Obou se drží jako klíště, sděluje věci, o kterých se baví s druhým rodičem. Oba také pozorují zvýšenou podrážděnost. Příčinu dceřina stavu vidí matka v chování otce. Odmítá připustit, že příčinou je jejich vzájemný graduující konflikt, na kterém má svůj podíl také ona.

*Riziko, že se Viktorka stane nástrojem boje mezi rodiči, je velmi vysoké a reálné, zejména ze strany matky. Velmi diskutabilní jsou údajná Viktorčina sdělení o přání stěhovat se do nového bytu a chodit do nové školky, velmi varovná potom sdělení o strachu ze zavření matky. Pokud si matka vše vymýšlí, vypovídalo by to o použití Viktorky jako nástroje boje proti otci. Pokud mluví pravdu, byla by nástrojem boje obou rodičů. Obojí je pro její vývoj vysoce rizikové. V možnostech OSPOD není zjistit pravdu, pouze rodičům důsledně (a důrazně) vysvětlovat rizika pro Viktorku spojená s oběma variantami.*

*Popis Viktorčina chování odpovídá reakcím na rozchod rodičů v předškolním věku (prožívání obav – strachu z odloučení). Jednání rodičů, zejména matky, odpovídá popouzení a manévrování. Viktorka je dítě, jehož vývoj je rozvodovým konfliktem rodičů silně ohrožen.*

Matka vysvětluje důvody odstěhování a změny MŠ jako nutnost reagovat na situaci, kdy se otec o dceru vůbec nestará a matku vyhodil z bytu. Otec obojí neguje. Rodiče se shodnou na tom, co je v nejlepším zájmu dcery a co potřebuje: rodiče jako partneři musí být v klidu vůči sobě i jí a musí zachovávat jednotný přístup k výchově. Matka nedokáže odpovědět na otázku, co konkrétně udělá, aby zajistila to, co dcera potřebuje. Odpovídá, co by měl dělat otec. Rodiče se neshodnou na tom, kde bude dcera v novém školním roce (tj. za 14 dní) bydlet a kam bude chodit do školky. S rodiči je sepsán podrobný protokol, který po přečtení (matka jej čte 20 minut a opravuje stylistiku) oba podepisují.



*Tendence matky neuznávat ani minimum své zodpovědnosti (veškerou házet na otce) je více než zřetelná. Možnost dohody se jeví jako čím dál méně pravděpodobná.*

O pár dnů později podává matka návrh na předběžné opatření na svěření dcery do své, vlastní výchovy. Vzhledem k vysokému riziku zátěže dcery rozvodovými spory rodičů (které popisují sami rodiče, nikoli my) žádáme soud o pozvání rodičů za účelem opětovného poučení a dohody o prozatímním řešení situace (další jednání soudu nařízeno za cca dva měsíce). Soud nevyhovuje.

Situace stále graduje. S matkou je velmi náročná spolupráce, obviňuje nás, že chráníme zájmy otce, nikoli dcery. Otec opakovaně zasílá maily s popisem, co dcera říkala, že říkala matka, že říkal tatínek. Jedná se povětšinou o výhrůžky a naschvály, např. že otec chce, aby matka s dcerou neměly kde bydlet.

7) Na společném sezení (měsíc a půl po posledním) matka vše neguje a stěžuje si, že jsme po dceři opět chtěly vyjádření, u koho chce být – dcera to prý říkala. Ubezpečujeme matku, že jsme s dcerou na OSPOD nikdy nehovořily, matka ale prý své dceři věří.

*Spolupráce s matkou se jeví jako téměř nemožná. Viktorku již používá také proti nám.*

Krátce po posledním společném setkání s rodiči žádá matka vedoucí odboru o změnu sociální pracovnice z důvodu nespolupráce a nehájení dceřiných zájmů. Není jí vyhověno. Následuje návrh matky na předběžné opatření, kterým se Viktorka svěruje do její péče, otci je určen styk a vyměřeno výživné. Návrh na předběžné opatření podáváme také my – navrhuje svěření do péče otce, protože ten nebude bránit styku s matkou, a ani Viktorku proti ní ovlivňovat. Soud rozhodne o předběžném opatření – svěření do střídavé výchovy s tím, že Viktorka zůstane ve stávající MŠ. Proti stanovení MŠ se matka odvolává.

*Míra konfliktů mezi rodiči je podle našeho názoru neslučitelná s fungováním střídavé výchovy, byť prozatím v rámci předběžného opatření. Rozhodnutí soudu vnímám jako ústupek konfliktu rodičů. Odvolání matky vůči docházce dcerky do stávající MŠ opravňuje k úvahám, či zájmy vlastně hájí: zda své, či její.*

Za pár dní podává matka na otce trestní oznámení pro ublížení na zdraví. Otec nám tuto skutečnost přijde oznámit a popisuje svou verzi celé události – matku prý jen odstrčil, dle matky ji ale surově shodil na zem a způsobil vážné zdravotní problémy. Viktorka byla incidentu přítomna.

*Vyšetřování incidentu je v kompetenci PČR, nikoli OSPOD. Na místě jsou však obavy, kam až je matka ochotna zajít.*

8) Zpráva MŠ: Nezdá se, že by Viky psychicky trpěla. Zpráva ale také popisuje používání vulgarismů a potřebu organizovat hry.

*Může se jednat o projevy narušení základní jistoty a důvěry, proti čemuž se brání potřebou maximální kontroly nad děním – pak ji nemůže nic překvapit.*

Matka žádá o změnu kolizního opatrovníka, není jí vyhověno. Podle otce stále pokračuje Viktorčina indoktrinace ze strany matky proti němu, dokazuje SMS.

Vzhledem k závažnosti situace a dalšímu odročení soudu (opakované odvolávání rodičů proti stanoveným soudním znalcům) žádáme soud o brzké stanovení termínu jednání. Upozorňujeme mj. na riziko vzniku syndromu odcizeného rodiče, které je zatím zmírňováno pravidelným týdenním pobytem u otce – dcera získává pozitivní zkušenost s ním.

9) Sezení s rodiči na OSPOD (nejsem přítomna). S rodiči jsou bez větších problémů domluvena jasná pravidla ohledně posílání informačních SMS o Viktorce druhému rodiči. Rodiče se také domluví na předávání s překryvem. Opět dostanou velmi podrobné informace o negativním dopadu jejich sporů na Viktorku.

Usnesení o stanovení soudního znalce je vydáno zhruba za dva měsíce od soudního jednání (a cca pět měsíců od začátku spolupráce s rodiči). Soudní jednání je nařízeno za necelé dva měsíce od doby podání naší žádosti o jeho brzké nařízení a je na něm umožněno střídání MŠ. Proti tomu se odvolává otec.

Následuje několik návrhů na předběžné opatření ze strany matky a otce, co se týče určení MŠ, kam bude Viktora chodit.

*Případ je ve stavu, kdy není možná jakákoli dohoda a rodiče řeší přes soud i navštěvování MŠ. Vzhledem k počtu návrhů na předběžná opatření ze strany matky se opět nabízí otázka vlivu jejího právního zástupce.*

10) Tři měsíce po posledním soudním jednání (devět měsíců od začátku spolupráce s rodiči) přijde na OSPOD otec. Je velmi nespokojen se stavem dcery, má o ni strach. Často mu říká, že je lhář, nechce s ním jezdit na výlety na místa, která dříve milovala. Dříve byla v pohodě jeden až dva dny po příchodu od matky, nyní se to nepodaří ani za celý týden. Je uzavřená, jakoby bez života. Odmítá protahovat soudní spor, nechce střídavou výchovu, protože absolutně nefunguje. Je velmi frustrován, že prakticky nemůže udělat nic pro to, aby se dceři dařilo lépe. Probíráme důležitost toho, aby také

nepřistoupil na boj. Zmiňujeme fakt, že rozumnější rodič v tomto ohledu více trpí – vidí, jak se konflikt negativně promítá na dítě, poslouchá nepravdy od bývalého partnera a často i dítěte. *Stav dcery popsaný otcem je již nikoli rizikový, ale alarmující.*

Uvádí, že před měsícem byli u soudních znalců, celkově tři hodiny na všechny tři. Z testů dělali pouze nedokončené věty. Pohovory byly velmi krátké. Domluvíme se, že počkáme na zprávu znalců, a pak budeme jednat o dalším postupu.

11) O pár dní později obdržíme soudně znalecký posudek. Z testových metod byly použity nedokončené věty, dotazník neurotických obtíží a rozhovor. Doba vyšetření není uvedena, rodina byla pozvána jedenkrát. Oba rodiče jsou označeni za výchovy schopné, bez osobnostní patologie, s dobrým vztahem k dceři. Co se střídavé výchovy týče, vnímají znalci konflikty rodičů jako obecnou kontraindikaci. Na dotaz soudu, zda byly zjištěny známky negativního ovlivňování, odpovídají, že Viktorka je ovlivňována konfliktní situací rodičů. Rodičům doporučují mediaci.

*Posudek neobsahuje žádné důležité závěry. Otázka na ovlivňování není zodpovězena. Přinejmenším diskutabilní je závěr o osobnostní patologii na základě testu nedokončených vět, dotazníku a rozhovoru.*

*Podle mého názoru, k Viktorčinu ovlivňování matkou dochází a je nutné s tím pracovat. Na místě jsou úvahy, zda jednání matky neodpovídá akcentované osobnosti. Kontext rozvodu některé výrazné rysy osobnosti pravděpodobně umocnil. Nedokážu ale kompetentně posoudit.*

Aktuálně je odvolacím soudem rozhodnuto, aby Viktorka dochodila stávající MŠ, neboť do konce školního roku zbývá krátká doba (v případě delšího času do konce školního roku by soud posvětil rozhodnutí o střídání MŠ). Není rozhodnuto, kam bude Viktorka chodit následující školní rok.

## **Analýza**

### ***Adaptace dítěte***

Viktorka je dítě poznamenané rozvodovým konfliktem rodičů, lze předpokládat komplikovanou adaptaci. Patrný je konflikt loajality (automatické sdělování, co s kterým rodičem probírala apod.), který zřejmě vyústil k identifikaci s matkou. Nabízí se také otázka, jaký byl Viktorčin psychický stav před rozvodem rodičů (její potenciálně varovné chování jsem zaznamenala již v rámci terénní práce v době před přijetím rodiny do evidence).

### ***Adaptace rodičů***

U otce a matky probíhají zcela odlišné procesy. Matka pravděpodobně potřebuje za každou cenu prosadit své, není ochotna ani schopna přistoupit ke vstřícným krokům. Není-li po jejím, je to špatně. Jedná se o její způsob řešení konfliktu s bývalým partnerem (boj o moc), nebo o osobnostní charakteristiku? Lze usuzovat, že dceru využívá jako nástroj boje o vítězství nad otcem. Lze však zpochybňovat, že ji má ráda? Podle mého názoru nikoli. Výrazná je také linie zaměňování jejích potřeb za potřeby dcery (otázkou je, zda se jedná o vědomou, či nevědomou tendenci).

Otec zažívá dlouhodobou bezmoc, velmi trpí stavem dcery, se kterým nemůže nic dělat a nemůže se dovolat pomoci. S matkou často telefonuje za přítomnosti svědka, čas strávený s dcerou dokumentuje pro případ, že by byl z něčeho osočen. Jeho adaptace je tedy více méně znemožněna zhoršujícím se stavem dcery a minimální možností cokoli dohodnout s matkou.

### ***Adaptace rodiny***

Je zde zřetelně patrná souvislost adaptace Viktorky s adaptací rodičů. Jejich konfliktem trpí, jejím špatným psychickým stavem zase trpí otec.

### ***Faktory spolupráce***

Na straně rodičů

- diskrepance mezi výstupy jednání na OSPOD a skutečným jednáním matky – chce matka řešit, jak rozvod dceři co nejvíce usnadnit, nebo jak co nejlépe prosadit svou vůli?
- diskutabilní zájem matky problém řešit – spolupráce je komplikovaná, až nemožná
- zneužitelnost problematiky domácího násilí
- postupná gradace potíží (začátek spolupráce vypadal velmi slibně) – čím je způsobena?
- neschopnost matky oddělit roli rodiče a bývalého partnera

Na straně OSPOD

- podpora otce – nabídka prostoru ke sdílení, který využívá (provázení, nikoli vymýšlení řešení); důležité zejména proto, aby v rámci své obrany nezačal také útočit

## Role intervenujících subjektů

- otázka podpory nekonstruktivního jednání matky právním zástupcem
- dlouhé lhůty mezi soudními jednáními – jak ovlivnily gradaci problémů?

Domnívám se, že bylo hned na začátku nutné zdůraznit, že soud bude řešit riziko ohrožení Viktorčina vývoje (aby matka dostala jasnou hranici). Nestalo se tak, stejně tak nebyly brány v potaz naše zprávy, obsahující podrobný popis vývoje situace a rizik pro Viktorku. Pokud se rodiče nechají konfliktem natolik unést, že nejsou schopni hájit zájmy dětí, nelze očekávat, že jejich chování bude v souladu s plněním rodičovské zodpovědnosti. A pokud nefungují důrazná doporučení OSPOD (který nemá pravomoc vydávat závazná rozhodnutí – viz šestá kapitola), zbývá už pouze moc soudní. Pokud ani soud nedá rodičům jasnou hranici, pro rodiče z jejich jednání neplynou prakticky žádné důsledky.

- diskutabilní závěry soudně znaleckého posudku, problematika diagnostiky záměrného ovlivňování dítěte proti jednomu z rodičů

Institut soudních znalců je od toho, aby objektivně a odborně zodpověděl dotazy položené soudem. Výsledky vyšetření jsou podkladem pro rozhodnutí soudu. Podobné nic neříkající závěry jako v tomto případě nejsou bohužel výjimkou. Ovlivňování dítěte, resp. jeho popouzení, je přitom zásadním faktorem zhoršujícím adaptaci dětí. Je možné jej diagnostikovat za necelé tři hodiny (pokud otec uvádí pravdivý údaj)? Podle mého názoru nikoli, je zapotřebí dlouhodobá spolupráce s rodinou za účelem zmapování dynamiky vztahů v rodině.

## 8.4 Kazuistika 4

Rodiče nebyli sezdaní. Rozešli se před cca třemi lety. Dcera Markéta byla v kojeneckém věku, styk záležel na jejich dohodě (neřešen soudem – viz kapitola 6).

### Anamnéza

Před půl rokem řešili rodiče úpravu poměrů soudní cestou. I přes odlišné návrhy se u soudu dohodli na svěřeni Markéty do matčiny výchovy se širokou úpravou styku otcí.

Nedávno volal otec na OSPOD a stěžoval si na problémy při předávání. Doporučena psychologka, kterou posléze se synem i matkou navštívili. Bylo jim doporučeno předávání přes MŠ, ale matka s tím nesouhlasí. Proběhlo jednání s matkou, která uvedla, že otec přiváží dceru později, než je dohodnuto, v autě ji probudí a ta pak při předání pláče – toto se jí velmi nelíbí.

## Spolupráce

1) Sezení s matkou. Od otce odešla v Markétině raném věku, protože na ni (matku) vztáhl ruku – sice neuhodil, ale nechtěla dojíť až do této fáze. Otec se o malou staral, vše potřebné se bez problémů naučil. Zlom nastal, když si otec našel novou přítelkyni, se kterou si „hrají na rodinu“ – chtěl, aby Markétu vyzvedávala v MŠ, což matka ale nechce, protože je cizí. Otcova přítelkyně psala matce do mailu, co by bylo pro malou nejlepší, což matku rozzlobilo (přítelkyně otce do toho nemá co mluvit).

*Opět téma nového vztahu jednoho z rodičů jako bodu zlomu. V tomto případě vyvstává otázka kolem role nového partnera pro dítě, jeho podílu na péči a výchově – neboli místa v systému „rozpadlé“ rodiny a také možného pocitu ohrožení mateřské role.*

Otec dělá matce naschvály. Přestěhoval se poblíž jejího bydliště (bez konzultace s odborníkem), nerespektuje hranice – přijde si, kdy chce, rád by měl Markétu i v době, kdy ji nemá mít (podle matky má s dcerou nadstandardní kontakt). Matce nejvíce vadí buzení Markéty otcem – Markéta pak křičí, dlouho pláče a říká, že chce s otcem zůstat. Jaké to pro ni je? Těžké, stejně tak pro Markétu (upřesnit nedokáže).

*Opět se nabízí téma ohrožení mateřské role.*

Možnost mediace jako podpůrného nástroje pro domluvu neguje, protože problém je kvůli otci, je to jeho chyba (sama ale dodává, že každý si myslí, že chyba je na druhé straně). Co se týče negace možnosti předávání v MŠ, ráda by nejprve vyzkoušela, jak bude probíhat předávání v době, kdy Markéta nespí. Pokud to nepůjde, nemá problém s předáváním v MŠ.

*Jedná se skutečně o naschvály otce, nebo o sníženou schopnost matky zvládat situace, kdy není po jejím?*

Ví, že otec má Markétu rád, stejně tak ví, že otec je pro ni důležitý.

*Důležité sdělení, stejně jako informace, že se otec naučil bez problémů starat o Markétu v době, kdy byla miminko.*

2) Sezení s otcem. Chce řešit situaci, kdy Markéta odmítá návrat k matce. Už ráno má špatnou náladu, otec ji na předání musí připravovat, při předávání vymýšlí různé hry. Už toho má dost. Vždycky matce ustupoval (je s ní těžká domluva), aby byl klid, ale nyní mu trpělivost došla. Nechce, aby byla Markéta jejich spory jakkoli zasažena, ani řešit situaci skrze soudy, protože ví, že pokud se nedohodnou oni dva s matkou, soud ničemu nepomůže.

Popisuje matku jako citově méně vřelou. Když je po jejím, není problém. Vnímal, že pro Markétu bylo těžké žít ve dvou světech, proto se přistěhoval blíž, aby za ním mohla

kdykoli přijít. Zároveň nechce, aby tuto možnost využívala v případě neshod s matkou. Brání matku před svou rodinou, která ji nemá ráda, a hlídá, aby o ní před Markétou nemluvili hanlivě.

*Zdá se, že otec chce situaci řešit, nikoli bojovat, a že i přes svou zlobu na matku vnímá Markétiny potřeby, které upřednostňuje. Velmi pozitivní je, že se otec nepodřizuje negativnímu postoji k matce ze strany jeho rodiny.*

3) Sezení s oběma rodiči. Matka oslovuje otce příjmením (pan XY), otec matku křestním jménem. Matka souhlasí s předáváním v MŠ a potřebuje jasně stanovit, v kolik hodin bude otec do MŠ chodit. Diskuze rychle přechází z věcné do osobní roviny. Matka sděluje, v čem je otec neschopný. Např. předávání z její strany není problém, ale z jeho ano, nedokáže Markétu připravit. Nelíbí se jí, že otcova přítelkyně dceru bez jejího vědomí střihá. Co by pomohlo? Kdyby byla včas informovaná. Ostříhání nevádí, ale vadí neinformovanost. Pokud bude včas informována, nebude problém. Otec si toto nemyslí a zastává názor, že bude „pořád něco“. Incidenty ze strany otce vnímá matka jako naschvály, jiný motiv jeho jednání ji nenapadá. Domnívá se, že otec chce situaci vyhrotil až k soudu. Otec toto neguje. Podle matky se ovšem jedná o aktuální situaci – nikdy u něj neví, co přijde.

*Matka se zdá velmi neústupná, co se týče přesvědčení o negativních úmyslech otce. Pokud je něco jinak, než si přeje, vnímá to jako útok proti sobě, kterému má právo se bránit (Nejsi se mnou? Pak jsi proti mně.). Odkud pramení její pocit ohrožení? Jedná se o rovinu, kterou z důvodu kontextu OSPOD není možné aktivně vnést (prostor není bezpečný). Zakázka matky je navíc zcela jiná.*

Ohledně pravidel předávání nabídneme kontakt na dětskou terapeutku. Matka však uvádí, že nemá čas. Domluvíme setkání za měsíc (lhůtu si určí rodiče), abychom zhodnotili dohodu o předávání v MŠ.

*Nevyhodnotím jako dobré nabídnout rodičům své služby, co se týče problémů s předáváním. Hypotéza o pocitu ohrožení matky znamená riziko sníženého bezpečí prostoru OSPOD pro ni, což vnímám jako kontraindikaci k práci s Markétou.*

4) Sezení s oběma rodiči (po měsíci). Dohoda více méně funguje. Markéta byla tedy hodně nemocná, tudíž si ji v MŠ předali pouze jednou. Shodují se, že z jednoho předání nelzedělat závěry, ale komplikace nepředpokládají. Nebyla ani žádná Markétina „scénka“, že nechce k mámě.

*Skvělé zprávy. Čím to, že Markéta předávání zvládala? Zmírnil se spor rodičů, což mělo vliv na její prožívání?*

Matka by chtěla řešit jiné problémy. Markétu opět bez předchozího informování ostříhala otcova přítelkyně, přijeli pozdě z víkendu (o půl hodiny) a otec opět dal Markétě léky, aniž o tom matku předem informoval. Matce vadí, že i když se tu minule na včasné informování dohodli, otec dohodu nedodrží. Zpoždění otec vysvětluje tím, že Markétě bylo zle a každou chvíli museli stavět. Uznává však, že si mohl lépe zorganizovat čas – časy návratů, které matka požaduje, jsou podle něj v pořádku a splnitelné. O lécích zapomněl matce říci, o Markétině ostříhání nic neví. Zdůrazňujeme, vzhledem k jejich napjatému vztahu, nutnost dodržovat dohody. Flexibilita zatím není možná.

*Ukazuje se odlišný životní styl rodičů – matka velmi řeší režim, přesnost apod., otec je více flegmatický. V kontextu napjatého vztahu rodičů se jedná o rizikovou kombinaci – např. v již řešeném matčině pocitu o naschválech otce. Pozitivní je sdělení otce o adekvátnosti požadavků matky.*

Otec uvádí, že pořád plní nějaké požadavky, ale on také nějaké má. Matka se spontánně ptá, jaké. Otec chce vědět, že je Markéta nemocná, a to i v době, kdy bude s matkou. Matka s tímto nemá problém. Otec také uvádí, že kvůli Markétě dělá spoustu ústupků, což se nelíbí matce, protože ona mu vychází vstříc maximálně (možnost být s Markétou i nad rámec rozsudku). Domnívá se, že otec k ní nemá úctu jako k matce a považuje ji za špatnou matku. Rozplácne se a na chvíli odchází na chodbu (jdu za ní, uvádí, že je v pořádku). Otec matce do očí spontánně sděluje, že ji za špatnou matku nepovažuje. Kdyby považoval, nikdy by jí Markétu nenechal. Matka nevěří.

*Jednalo se o velmi silný moment. Matčino sdělení otci o jejím neuznání vyžadovalo dost odvahy, což jsme ocenili. Stejně tak reakci otce. Proč matka nevěří? Může se jednat o projekci jejích vlastních obav (viz dřívější úvahy o ohrožení mateřské role)? To se nedozvíme. Lze však uvažovat o souvislostech s problémy v komunikaci – pokud matka prožívá nějakou vnitřní nejistotu, je zvýšeně citlivá na sebemenší náznaky, které by mohly snižovat její význam. Flegmatictější přístup otce jich nabízí mnoho (zpoždění, stříhání i nehty může matka interpretovat jako její nerespektování).*

*Svůj význam mnohem důrazněji demonstruje také otec. Opravdu mu zkrátka došla trpělivost? Může zde být souvislost s jeho novým vztahem (cítí se jistější, podporovaný, chce se více „ukázat“)? Z pohledu matky se pak může skutečně jednat o dělání problémů otcem, protože začal jinak komunikovat v důsledku změny svého postoje.*

*I když se zpočátku zdálo, že v popředí bude potíže matky zpracovat situace, kdy není po jejím, ukazuje se složitější dynamika.*



Oba rodiče se chtějí potkat znovu za dva měsíce, aby byl čas na vyzkoušení dohody (Markéta je často nemocná).

5) Druhý den telefonuji matce, zda je vše v pořádku. Děkuje za zájem, žádnou pomoc nepotřebuje. Problém je jen komunikace s otcem – kdyby fungovala, byla by velmi šťastná. Aktuálně má rozhozený režim, je pořád doma z důvodu Markétiny nemocnosti, což přináší problémy v práci.

Je ráda, že se ukázala otcova snížená schopnost dodržovat dohody, po první schůzce měla pocit, že ona je ta hrozná. Byla by ráda, kdyby jí otec pomáhal, ona je na všechno sama (rodiče nejsou k dispozici). Otec má potřebu ukazovat, že on má rodinu a ona ne.

*Opět téma pocitu, že je špatná. Nejistota ohledně zaměstnání je srozumitelná, mnohem srozumitelnější je nyní i sdělení na první schůzce „hrají si na rodinu“. Jakých dalších citlivých míst se jednání a životní styl otce dotýká? Domnívám se, že v popředí zde nejsou konsekvence rozchodu, ale spíše nějaká vnitřní bolest, nejistota matky (viz úvahy v předchozím bodě).*

6) Za dva měsíce proběhne individuální sezení s matkou (na základě její žádosti). Oznamuje, že včera byla na PČR oznámit nevrácení dcery. V čas, který si s otcem domluvili, otec nedorazil, a ani se neozval. Za nějakou dobu poslal SMS, že Markétu přemlouvá, ale nechce být násilný. Matka prý mohla klidně nechat vyhlásit celostátní pátrání, ale vzhledem k důsledkům pro Markétu tak neučinila. Příště však váhat nebude. Nikdy by ji nenapadlo, že bude někdy uvažovat v těchto relacích.

*Problém je stále stejný – nedodržování domluv ze strany otce a způsob, jakým to matka interpretuje. Nicméně dochází ke gradaci potíží kolem předávání. Otázkou je, co znamená ono „přemlouvání“ Markéty. Dokáže jí dát otec jasnou informaci? Být důsledný? Jako důležité se jeví také zjistit, co Markéta prožívá. Reaguje na přístup otce? Hůře se adaptuje na změny?*

*Pozitivní je matčino upřímné sdělení o úmyslech s PČR, je možné s ní probrat, co by to pro koho znamenalo. Otázkou je, zda by tak skutečně učinila, nebo zda se jedná o obraz její aktuální zlosti na otce.*

Co se týče předávání v MŠ, Markéta je už měsíc nemocná, tudíž k nim nedocházelo. Matka si pro Markétu musí chodit k otcí, kterému se nedaří Markétu přemluvit. Naposledy, když pro ni přišla, odnesla Markétu od televize – Markéta křičela celou cestu domů, doma seděla půl hodiny na chodbě a pak přišla a řekla matce, že ji má ráda. Podle matky otec nedokáže Markétu připravit na předání. Matka souhlasí se spoluprací

s dětskou terapeutkou s cílem diagnostiky Markétina psychického stavu v důsledku konfliktu rodičů.

*Sdělení matky o Markétě jsou závažná, s Markétou je nutné pracovat. Je jasně definován problém – otec nedokáže Markétu připravit na předání. Se spoluprací s terapeutkou matka, na rozdíl od doby na začátku spolupráce, souhlasí. Co může být příčinou? Navázání důvěry (např. že ji nehodnotíme jako špatnou matku)? Gradace problémů?*

Matka má pocit, že otci vychází neustále vstříc, dává mu Markétu nad rámec rozsudku, ale odměnou jí jsou pouze komplikace ze strany otce. Nemá motivaci se dále snažit, uvažuje o podání návrhu k soudu na snížení rozsahu styku. Spontánně uvádí, že o Markétu se otec stará dobře, ale způsob výchovy se jí nelíbí. Otec neumí dát hranice a matka má obavy, že Markéta toho začne brzy využívat.

*Byť se zdá, že může dojít k soudnímu boji, je předčasné dělat závěry. Situace s PČR je velmi čerstvá, matka o všem otevřeně mluví. Je možné, že se jedná o úvahy v důsledku aktuálního stresu, nikoli o reálné plány. Spontánně uvádí, že se otec o dceru stará dobře, což je pozitivní. Jako otce jej nezpochybňuje, zpochybňuje jeho výchovné postupy.*

*Objevuje se zde téma nerovnováhy – matka se snaží, ale otec ne, a ještě jí dělá naschvály.*

Celkově je situace horší, než byla. Matka se domnívá, že příčinou může být fakt, že žije s přítelem, kterého ale (na rozdíl od otce a jeho přítelkyně) nebere na předávání. Vzhledem k Markétině velké nemocnosti přetrvávají problémy v práci.

*Opět téma zhoršování s příchodem nového člena do „rodinného“ systému. Existenční nejistota také není jednoduchá.*

7) Následuje individuální sezení s otcem. Ohledně oznámení matky PČR o nepředání syna uvádí, že původní domluva byla předání v MŠ, což matka změnila. Otec nechtěl dceru zatěžovat, proto ji nepředal (nebyl ani doma). Markétino chování si vykládá tak, že nechce k matce. Probíráme, že je otázka, co chce Markéta svým chováním říci. Za sebe se domnívám, že se jedná o projev velké nejistoty. Otce by zajímalo, co Markéta potřebuje, ví, že je zaujatý. Dále by potřeboval poradit, jak co nejlépe ošetřit předávání, protože dosavadní snahy nikam nevedly. Kdyby fungovalo předávání, nebude mít otec žádný problém. Informuji o dětské terapeutce, otec souhlasí.

*Stejně jako matka jasně identifikuje problém – předávání. Na problému se tedy shodnou.*

*Velmi pozitivní je, že otec je otevřen jiným interpretacím Markétina chování, než je nechuť jít k matce, dokonce si chce nechat poradit, přiznává bezradnost (oceňujeme). Opět dokazuje, že i přes zlobu na matku je zaměřen na potřeby Markéty.*

Vnímá, že situace je horší, chybu vidí na straně matky. Otec dělá první poslední, ale ona nic. Rodina i právník ho tlačí k jiným než vstřícným krokům.

*Stejně prožívání jako matka – on se snaží, ale ona nic. I na straně otce se tedy objevuje téma nerovnováhy. Téma tlaku okolí na něj se neobjevuje poprvé, je pro něj zřejmě velmi náročný. O to víc oceňujeme, že si stojí za svým a odmítá matku diskreditovat.*

8) Následuje sezení s oběma rodiči. Shodují se na zhoršení situace, matka sděluje úvahy o soudním řešení. Otec opakuje, že soud nechce a že hlavním problémem je předávání, už neví, co by vyzkoušel. Matka oponuje, mnohokrát mu říkala, ať Markétu vrátí dřív. Otec uznává, ale zároveň chce s Markétou být co nejvíce času. Přiznává, že na předávání řešené přes PČR nebyl doma schválně, což udělal poprvé. Popíšeme vzorec: pro otce jsou Markétiny reakce při předávání náročné, proto čas prodlužuje, příp. nepředá vůbec, což ale vyvolá silnou negativní reakci matky, na kterou zase nějak reaguje otec. Matka dodává, že kdyby otec dohody dodržoval, mohl by být s Markétou mnohem více času.

*Zvědomění vzorce bylo zřejmě důležité.*

Co jim funguje? Podle matky nic, otec je už hodně bezradný. Rodiče potvrdí, že si nemyslí, že se Markéta má u toho druhého špatně. Řešení v podobě konzultace s dětskou terapeutkou vnímají oba jako efektivní vzhledem k tomu, co potřebují. Co se týče další spolupráce, domluvíme se, že se ozvou sami, kdyby něco potřebovali.

9) Za tři měsíce přijde otec s tím, že krom informování o aktuálním stavu nic nepotřebuje. Předávání jsou nyní v pořádku, dětská terapeutka jim pomohla. Uznává, že chyba byla více na jeho straně. Budou k ní chodit dál a řešit svůj vztah, otec je však přesvědčen, že to nikam nepovede. Stěžuje si na matčino chování. Je panovačná, musí mít navrch, ať otec udělá cokoli, vždy je to špatně. Jako by byl jejím cílem jej za každou cenu vytočit. Neocení žádný jeho vstřícný krok. Stále trvá negativní postoj jeho rodiny k matce, který otec odmítá vzhledem k potřebám Markéty respektovat.

*Chování matky zřejmě ohrožuje sebeúctu otce. Zdá se, že je trochu jistější ve vymezování se vůči tlaku okolí, co se týče osočování matky. Potřebuje ocenit (ujistit?).*

Od té doby, tj. cca tři čtvrtě roku, nás ani jeden rodič nekontaktoval.

## **Analýza**

### ***Adaptace dítěte***

Jelikož se rodiče rozešli v jejím kojeneckém věku, lze hovořit spíše o adaptaci na konflikt rodičů než na jejich rozchod, a pravděpodobně také na jejich odlišné výchovné přístupy. Ty se zřejmě, spolu s konfliktem rodičů, zrcadlily v přístupu k předávání. Změna přístupu otce pomohla.

### ***Adaptace rodičů***

Otevřenost rodičů umožnila nahlédnout do jejich vztahu více, než bývá obvyklé. Mohu se však pouze domnívat, jak dynamika jejich vztahu funguje. Na straně matky lze uvažovat o nějaké vnitřní nejistotě, obavě, která způsobuje vyšší citlivost na náznaky jejího nerespektování, vůči čemuž se aktivně brání. Velmi výrazná je obava, že bude brána jako špatná matka – mateřská role je pro ni zřejmě důležitá. Z tohoto hlediska byly „scény“ u předávání (Markétino tvrzení, že k ní nechce) velmi náročné. Způsob její obrany však ohrožuje sebeúctu otce (cítí se nedoceněný apod.) – ten se začal bránit až po dlouhé době (možná v souvislosti s novou partnerkou). Na to nebyla matka zvyklá a o to více vnímala otcovo jednání jako útoky proti sobě.

Klidný průběh předávání matce zřejmě stačil ke spokojenosti (již nás nekontaktovala), otec jako by ještě stále něco potřeboval – ocenění?

### ***Adaptace rodiny***

Adaptace rodičů úzce souvisí s Markétiným psychickým stavem při předávání – viz dílčí analýzy (stav Markéty, bezradnost otce, reakce matky). Zajímavé je, že zhoršení situace bylo vždy provázeno novými partnery rodičů – nejprve otcovou partnerkou, posléze partnerem matky. Noví partneři zřejmě způsobili narušení křehké rovnováhy v systému rodiny.

### ***Faktory spolupráce***

Na straně rodičů

- aktivní spolupráce rodičů, snaha a ochota problém řešit
- otevřenost a poctivost rodičů (významné zejména u matky a sdělení jejího přesvědčení, že ji otec považuje za špatnou matku)
- zájem obou rodičů o Markétu, schopnost zabývat se jí i v momentě konfliktu mezi nimi – zejména u otce patrné, že se nenechal konfliktem unést (odolávání tlaku okolí, neulpění na přesvědčení, že Markéta k mámě nechce)

- schopnost rodičů rozlišovat mezi rolí ex-partnera a rodiče
- nemožnost flexibilního přístupu v případě konfliktu rodičů (nutnost přesně definovat a dodržovat dohody)

Na straně OSPOD

- dlouhodobější spolupráce – možnost mapování procesu, poznávání klientů (důležité zejména u matky, která zpočátku nebudila příliš pozitivní první dojem)
- práce ve dvojici se sociální pracovníci – vzhledem k osobním informacím, které jsem se průběžně dozvíдалa od obou rodičů, důležité kvůli zachování rovnováhy
- postupné získávání matčiny důvěry
- explicitní vyřčení, že s druhým rodičem se má Markéta dobře (podpora rodičovské identity)
- jasná identifikace problému, návrh konkrétního řešení, zvědomění dynamiky a vzorce konfliktu (kolem předávání)
- oceňování
- respekt zakázky rodičů, byť se vynořila i jiná zajímavá témata (jejich vzájemný vztah – viz text „Adaptace rodičů“) – osobní témata jsou velmi křehký terén, na který nemůžeme jen tak vstoupit
- kombinace individuálních a společných sezení – individuální sezení nabídla prostor ke sdělení, která by na společném sezení musela být korigována (útoky na druhého, vytahování minulosti)

## 8.5 Kazuistika 5

Rodiče se rozvedli před necelým čtvrt rokem. Mají dvě děti, Lenku (13 let) a Tomáše (5 let).

### Anamnéza

Do evidence OSPOD se rodina dostala před rokem, kdy přišla matka oznámit údajné napadení otcem. Vše viděla Lenka. Z důvodu krize manželství uvažuje o rozvodu, děti by chtěla do střídavé výchovy. O čtvrt roku později při řešení návrhu na úpravu výchovy matka uvádí, že se Lenka přiklonila na stranu otce, což matka připisuje jeho ovlivňování. Lenka chce být s otcem, rozumí si s ním. S matkou se chce vídat jedenkrát za 14 dní o víkendu. *Pro vysvětlení: nakonec se ukázalo, že matka má vztah s jiným mužem.*

Rodiče se nakonec dohodnou na střídavé výchově. Nedlouho poté ale přichází na OSPOD otec s tím, že Lenka je jejich dohodou zklamána, chce být s otcem. Následuje

záplava mailů mezi rodiči, které přeposílají na OSPOD. Obsahem jsou dynamické debaty plné osočování druhého z nedodržování dohod, matka např. otci sděluje, že když on nebude dohody dodržovat, ona tedy také ne a do soudu mu nebude dávat Tomáše. A když už, tak pouze výměnou za čas s Lenkou. Pokud se otec nebude chovat tak, aby byly děti spokojené, zařídí, aby se k němu Tomáš choval tak, jako se Lenka chová k ní.

Matčin přítel poslal Lence velmi útočné SMS s vulgárními výrazy, ve kterých jí doporučil poslouchat mámu a chovat se k ní slušně. Následně přijde Lenka bez předvolání na OSPOD, aby sdělila, že chce být opravdu s otcem. Pokud se bude stýkat s matkou, v žádném případě v přítomnosti jejího přítele či v jeho bytě. Viní jej z rozpadu manželství rodičů. Vše je probráno s matkou, která je styk mimo schopna zajistit, ale nesouhlasí s tím. Názor dcery považuje za výsledek manipulace otcem, otce viní také ze zhoršení Lenčina prospěchu ve škole (příliš volná výchova).

Půl roku po začátku spolupráce s rodinou se koná soud. V návrzích na úpravu výchovy a výživy chce matka obě děti do své výchovy, otec chce Lenku do své a Tomáše do výchovy matky se širokou úpravou styku pro něj. Matka požaduje znalecké posudky. Soud je odročen. Proběhne několik sezení s rodiči za účelem domluvy styku s dětmi do doby vynesení rozsudku. Na dalším stání (za dva měsíce) matka přistupuje na Lenčino přání. Lenka je tedy svěřena do výchovy otce a Tomáš do výchovy matky. Řízení o úpravě styku se vylučuje k samostatnému projednání.

Stále se řeší stížnosti obou rodičů – otec si stěžuje na chování matčina přítele, který jej neustále z něčeho osočuje a on má obavy, že o něm takto nedobře mluví také před Tomášem. Matka si stěžuje na volnou výchovu otce. Stalo se také, že matka řekla Lence, že jedou k babičce, jely však k rodičům jejího přítele. Od té doby se její vztah k ní zhoršuje. Oba rodiče stále využívají OSPOD k domluvám na styku do doby vynesení rozsudku.

*Je více než zřejmé, že se jedná o velmi komplikovaný případ, který zasáhl dvě rodiny. Výrazný je boj o moc, zejména na straně matky. Situaci neusnadňuje taktéž přístup matčina přítele.*

## **Spolupráce**

1) Sezení s rodiči (dva měsíce od poslední schůzky na OSPOD, čtvrt roku od rozvodu) za účelem nastavení pravidel otcova telefonování Tomášovi. Došlo k nedorozumění – matka myslela, že bude jednání pouze s ní, nikoli i s otcem. Přišla v doprovodu přítele. Odmítá s otcem jednat. Nakonec sezení proběhne společně

s matčíným přítelem, kterého se nám nepodaří přesvědčit, aby počkal v čekárně. Uvádí, že matku s otcem rozhodně samotnou nenechá.

*Přítomnost matčina přítele není vhodná, zejména z hlediska otce. Napětí mezi nimi je více než zřetelné, navíc řešení je pouze na rodičích, nikoli na něm.*

Rodiče uvádějí, že až na telefonování vše funguje. Otec předává písemný návrh časů, kdy by Tomášovi volal s tím, že je otevřen dohodě. Následuje dynamická debata na téma, zda Tomáš má či nemá vlastní mobil, na čemž se rodiče neshodnou. Matčín přítel do debaty rodičů zasahuje, mj. shazováním otce. Důrazně vybízíme k nepoužívání invektiv a žádáme jej, aby se nepletl do záležitosti rodičů. Nicméně komunikace otce a přítele matky nabírá na intenzitě, ze strany přítele matky padají výrazy jako „chudák“ a „ubožák“. Poprosíme o snahu držet negativní emoce na uzdě, přítel matky oponuje, že on je zcela konstruktivní. Tomu jemně oponujeme my a uvádíme konkrétní příklady.

*Jiný průběh nebylo možné očekávat. Matčín přítel potřebuje vyzdvihovat své kvality a vymezovat se vůči otci. Je velmi náročné udržet, že dohoda je pouze na rodičích.*

Opakovaně pravíme, že komunikace, kterou nám ukazují, se nemůže nedotknout dětí, všichni ale tvrdí, že před dětmi se v žádném případě nedohadují. Namítáme, že napětí je vzhledem k jejich napjatým vztahům cítit i beze slov.

Co navrhují jako řešení? Otec ukáže na svůj písemný návrh, matka sděluje, že nic dělat nelze. Snaží se již přes rok, byla např. ochotna jít na mediaci, ale nyní se již snažit nebude, protože s otcem není možné domluvit vůbec nic.

*Matčín přístup není příliš konstruktivní, zbavuje se odpovědnosti, kterou přehazuje na otce. Jaký podíl na jejím přístupu má vliv jejího přítele? Lze pochopit, že jejich dlouhotrvající spor je opravdu náročný, navíc měla podporu přítele. Otec tento náročný kontext ustál velmi dobře.*

2) Pohovor s Lenkou ve škole (drzé chování k učitelům, má iniciativa). Zlobí od první třídy, první poznámku dostala ve třetí třídě. Ve škole má špatnou pověst, svádí na ni pro to i záležitosti, za které nemůže, což vnímá jako „nefér“. Ví však, že nemůže nic dělat. Vztahy se spolužáky jsou variabilní, záleží, jak se kdo vyspí, to samé platí i pro učitele, které vnímá jako nečitelné – někdy dostane za nějaký projev poznámku, jindy ten samý projev nikdo neřeší. Situaci doma vnímá jako dobrou. Dříve kvůli všem událostem hodně plakala, nyní už ne.

Podle informací školy je Lenka mezi spolužáky velmi neoblíbená, což potvrzují výsledky sociometrie. Mezi problémovější žáky patřila od první třídy – časté pocity nespravedlnosti a křivdy, kvůli nim pak odmítala přijmout důsledky svého jednání.

*Spíše flegmatické, pasivní ladění. Výrazný je její pocit, že dění závisí na aktuálním nastavení druhých, jako by na ně nemohla (nechtěla?) mít žádný vliv. Jedná se o Lenčinu vlastnost, nebo důsledek velmi konfliktního rozvodu rodičů? Pocit bezmoci patří k prožívání rozvodu u pubescentů, stejně tak zhoršování školního prospěchu. Neoblíbenost v kolektivu patří mezi krátkodobé důsledky rozvodu. Je však otázka, jaká byla její pozice před rozvodem.*

Obdržíme znalecký posudek. Na rozdíl od posudku v Kasuistice 3 je proveden více metodami (dotazníky, projektivní metody, pohovory) a v rámci více sezení (počet není uveden). Oba rodiče jsou zhodnoceni jako bez osobnostní patologie, schopni vychovávat děti, s dobrým vztahem k nim. Zejména otec není schopen emocionálního ukončení partnerského vztahu. Nejsou kontraindikace proti střídavé výchově.

*S absencí kontraindikací proti střídavé výchově se neztotožňují vzhledem ke konfliktnímu vztahu rodičů a nutnosti řešit mnohé domluvy přes OSPOD. Význam posudku pro řešení případu je diskutabilní, je otázka, jaké měla matka očekávání.*

Na soudním jednání (půl roku od posledního) se rodiče na žádné variantě styku neshodnou, proto rozhoduje soud. Otcí je určen široký styk s Tomášem, stejně tak matce s Lenkou. Vzhledem k přání Lenky se otec odvolává.

3) Pohovor s Lenkou ve škole (po cca dvou měsících, na zakázku otce). O výsledcích soudu se vyjadřuje stylem „nějak Tomáš bude dýl, nějak já nějak dřív pudu k mámě“. Vyhovovalo jí původní uspořádání, kdy trávila víkendy s matkou jinde než u jejího přítele. Ve škole jí hrozí pár čtyřek, potom „něco s nějakým referátem“, neví.

*Stále velmi pasivní přístup, bez energie, téměř depresivní ladění. Jako varovně se jeví téměř nulový zájem o známky (neví, jak je na tom v kterém předmětu), o dění (neví přesně, jak dopadl soud) a malý zájem o matku – stále se zlobí? Vztek a hněv je v tomto věku primární reakcí, především na toho, kdo dal k rozvodu podnět. Nebo se jedná o pózu? Na místě je úvaha o terapii.*

4) Sezení s oběma rodiči (dva měsíce od pohovoru s Lenkou, na zakázku matky). Matka uvádí, že jejich dohady nejsou pro děti dobré, Lenka již situace využívá. V dětství ji hodně opečovávali, vše jí dovolili, což byla chyba. Otec souhlasí, byť si neodpustí poznámky, co vše špatně udělala matka (rozbila rodinu, dala přednost novému příteli před Lenkou, nutí ji se s ním kamarádit, i když ho Lenka nesnáší, nechápe, co v důsledku jejího jednání Lenka prožila) – musíme otce hodně usměrňovat.



*Otec nevynechá příležitost, aby matce nevrátil její ne příliš konstruktivní činy v minulosti. O náročnosti situace pro Lenku není pochyb, stejně jako o některých matčiných krocích, které v Lenčině zájmu rozhodně nebyly a ublížily jí. Mluví ale otec opravdu za Lenku, nebo také za sebe? Nakolik se do jeho sdělení (a potřeby hledat a sdělovat matčiny chyby) promítají jeho vlastní emoce a prožívání? Je to otec, kdo byl opuštěn.*

Lenka si dělá, co chce. Podle matky nechce být o víkendu ani s jedním z rodičů. Má jediný zájem, a sice tanec, nic jiného ji nezajímá. Otec situaci nevidí tak dramaticky, ale mluví o problémech s včasnými příchody domů.

*Lenka zřejmě uniká celkově, což je velmi rizikové.*

Co se týče vztahů v jejich složitém kontextu, podle matky spolu s Lenkou vycházejí dobře, pokud ovšem není nablízku její přítel. Matka by ráda, aby se napětí mezi nimi zmírnilo, trvá již a rok a půl a nedošlo k žádné změně. Otec postojí Lenky rozumí, mj. vytáhne příhodu s útočnými SMS. Matce se nelíbí, že Lenka nechce jet na společnou dovolenou (i s přítelem matky) a žádá otce, zda by jí mohl domluvit. Otec slíbí, že jí vše vysvětlí, ale nechce se uvázat ke slibu pozitivního výsledku. Matka by také ráda, aby otec před dětmi mluvil o jejím příteli křestním jménem, nikoli příjmením, což je pro otce nepřijatelné. Matka navrhuje terapii i konkrétní terapeutku (ke které chodí ona sama kvůli vztahu s Lenkou). Otec si nabídku rozmyslí a dostane od nás další kontakty. Domluví si také termíny, u koho a kdy budou děti o prázdninách.

*Oba rodiče jsou velmi konstruktivní, pozitivní je shoda na potřebě terapie. I když mají tendenci k vzájemným osočováním, stačí jemný náznak od nás a vrací se k tématu, čili dětem.*

*Otec velmi dobře reaguje na matčiny prosby či žádosti. Může být důvodem, že v nich je skrytý význam otce, že může mít vliv na něco, co je pro matku důležité?*

Pár dní po společné schůzce obdržíme usnesení o vydání předběžného opatření na základě návrhu matky na úpravu styku s Lenkou (podáno ještě před realizací schůzky). Styk je upraven jako klasický a obsahuje prázdninovou úpravu. O návrhu na předběžné opatření nevěděl OSPOD ani otec.

5) Na OSPOD přijde otec (14 dní po společné schůzce s matkou). S úpravou předběžného opatření Lenka nesouhlasí, s přítelem matky Lenka na dovolenou rozhodně nepojede, prý mu raději posprejuje plot. Otcí také není jasné, proč matka iniciovala schůzku, když již měla podáno předběžné opatření.

*Matčina snaha prosadit svou vůli, nebo zoufalý krok s cílem být více s Lenkou? V konečném důsledku její postoj vždy respektuje. Lenčina zlost na přítele matky je velmi výrazná – je pod ní ukrytá velká bolest?*

Co se terapie týče, otec nemá problém s psychologkou na matčino doporučení. Spontánně hovoří o tom, jak na matčinu nevěru přišel, a že podle matky a jejího přítele je on příčinou všeho – kdyby nečetl matčiny SMS, mohla by rodinu na vše připravit.

*Neustálé vracení se do křivd v minulosti je u otce velmi výrazné.*

Matka měla s Lenkou krásný vztah, četla jí, povídala si s ní – o to těžší je pro ni náhlá ztráta matky, která je navíc doprovázená mnohými podrazy. Hovoříme s otcem na téma dávání hranic Lence, protože vskutku hrozí riziko zneužívání situace, a také mluvíme o důležitosti nepodporovat negativní obraz matky. Potřeba matky narovnat vztah s Lenkou (a její vztah s matčíným přítelem) je zcela srozumitelná. Diskutabilní je způsob, jakým toho chce dosáhnout.

*Informace o vztahu matky s Lenkou před rozchodem rodičů je důležitá pro porozumění jejímu postoji (svou roli de zřejmě má hyperprotektivní výchova, což by odpovídalo informaci školy v bodě 2), stejně tak nepopírání významu matky pro ni. Zdá se, že otec prožívání dcery dobře vnímá, ale je otázka, nakolik koresponduje s jeho prožíváním – což má vliv na jeho benevolentní přístup k výchově. Jako důležité také vidím oddělení matčíných potřeb od způsobu jejich realizace.*

6) Následuje společné sezení s oběma rodiči (na jejich zakázku) s cílem domluvit prázdninový režim. Matka by potřebovala změnit prázdninové termíny, ale s otcem se není možné dohodnout. Upozorňujeme, že předběžné opatření podala ona, stejně tak rozpis prázdninových termínů. Pokud není dohoda možná, je nutné držet se předběžného opatření a jakákoli změna není otcovou povinností, ale naopak vstřícným krokem. Lenka napsala matce dopis, že v žádném případě nepojede na dovolenou s jejím přítelem. Matka ji bude respektovat a stráví s ní delší čas na neutrálním místě. Otec si opět neodpustí vyzvat matku k uvědomění, co všechno Lence způsobila. Rodiče si také domluví konkrétní termín návštěvy terapeutky.

*Matka si příliš neuvědomuje důsledky návrhu na předběžné opatření – usnesení o něm je závazným dokumentem. Jako by nedokázala vnímat, že nejde jen o ni a její potřeby. Otcovu neochotu, v tomto případě velmi srozumitelnou, vnímá jako nespolupráci. Opět se ukazuje, že i přes mocenské kroky směrem k trávení času s Lenkou dceřinu vůli nakonec respektuje (a co jiného zbývá, nutit ji vskutku nemá cenu). Můj dojem je, že je opravdu zoufalá a s touto emocí zachází dosti neobratně.*

7) Pohovor se Lenkou ve škole (po prázdninách, s cílem zjistit aktuální situaci vzhledem k blížícímu se soudnímu jednání, naše iniciativa). Rodiče jsou občas schopni se flexibilně dohodnout na styku s Tomášem. Matka ji již tolik netlačí ke kontaktu s jejím přítelem, byť ji rozčilují SMS, co píše denně, zda nechce přijít za ní a Tomášem – cítí, že potažmo i za jejím přítelem. Oceňujeme matku za její velkou snahu, což Lenka příliš nekvaluje.

Bude se hlásit na školu, kde se dělají talentové zkoušky. Ještě neví, co přesně bude potřeba, ale vše zvládne, nepotřebuje chodit na přípravné kurzy. U psychologů byli s rodiči dvakrát, „a bylo to úplně k hovnu“, už tam nechce. Ptala se jí, jak se cítí při hádkách rodičů „a takový blbiny“.

*Stále stejná pasivita, nic není problém, nic není potřeba řešit, jako by emoce zcela odřízla, což je opravdu velmi rizikové. Vyjádření o psychologce vnímám jako důsledek pocitu ohrožení (nebo projev skrytého vzteku?). Lenka nechce nic řešit, zájem o její prožívání těžce snáší. Pro děti vychovávané hyperprotektivně je zvládání nároků života náročnější (huře nesou, že svět funguje jinak, než jak by si přály) – může mít i toto vliv na Lenčinu adaptaci?*

Na odvolací soud se nečekaně dostaví také Lenka, podle otce chce vyjádřit svůj názor na styk s matkou. Kolegyně se k možnosti jejího výslechu staví negativně, nechce ji zatěžovat ani podporovat vymezování se vůči matce, její názor je nám navíc dobře znám. Soud souhlasí. Vzhledem k matčině velké snaze narovnat vztah s Lenkou navrhujeme podpořit návrh matky na široký. Soud náš návrh podpoří.

8) Na OSPOD se přijde otec zeptat, proč kolegyně tentokrát nepodpořila Lenčin postoj u soudu. Vysvětlujeme. Probíráme Lenčinu přítomnost u soudu. Podle otce se jednalo o její nápad. Vysvětluje, že si vždy udělá, co chce, proti její vůli by ji tedy k soudu nedostal. Opět řešíme téma hranic, Lence nelze vše tolerovat. Otec se hájí příklady, kdy jí něco nedovolil. Matka se vzhledem k tomu, že rodinu opustila, nemůže divit, že k ní Lenka nechce. Znovu probíráme, že mnohé chyby udělala, ale celý proces se vyvíjí, matka udělala také mnoho velmi vstřícných kroků. Lenka byla dle otce matkou opakovaně zklamávána, naposledy o prázdninách, kdy s ní měla být tři týdny, ale byla jenom dva, protože týden byla s přítelem. Ví matka, že je Lenka zklamána? Otec neví, o čem se spolu baví.

*Stále velmi výrazné ulpívání na křivdách v minulosti, velmi nízká schopnost vidět matčinu aktuální snahu. Kdo byl zklamán? Pouze Lenka? Nebo také otec?*

U psycholožky byli, matka prý byla za své chování kritizována, s čímž byl otec spokojen. Lenka spolupracovat nechtěla, několikrát se tam rozplakala, nemělo cenu, aby docházeli jen oni dva, protože by se jen hádali.

*Potvrzuje domněnku výše o Lenčině pocitu ohrožení z terapie. Její vyjádření je v diskrepanci s informací otce o pláči.*

Otec přichází s myšlenkou střídavé výchovy pro Tomáše. Nechtěl se rozvádět, proto nevidí důvod, proč by o něj měl přijít. Důrazně sdělujeme nevhodnost této úpravy výchovy v jejich situaci.

*Obraz toho, kam až jeho nezpracovaný rozchod může zajít? A také distribuce viny a odpovědnosti? On za nic nemůže, tudíž není důvod, proč by měl trazit? Oddělit partnerství od rodičovství se stále nedaří. Motivem úvah o střídavé výchově je spíše spravedlnost pro něj než pro Tomáše.*

9) Sezení s matkou a Tomášem (tři měsíce od předchozího) na zakázku matky (Tomáš se začal počurávat). Tomáš velmi obsírně povídá, co se mu nelíbí u táty, např. občas vaří nedobré jídlo. Matka sděluje, že jídlo se někdy nepovede každému, ať nám poví o zlobení. *Působí přirozeně, bez potřeby dramatizovat negativa otce.* Tomášovi vadí, že se otec vždy, když mu poví, že se mu něco nelíbí, naštve, což pozná tak, že s ním dlouho nemluví. Domluvíme se s matkou, aby počkala v čekárně.

Otec má různé narážky, např. že pokud jim něco nechutná, mohou jít k příteli matky, který jistě vaří lépe. Také se mu nelíbí, když o něm Tomáš mluví křestním jménem. Lenka je hodně protivná, také se s ní příliš často nevidí. Otec se zlobí často, není pobyt u něj, aby se nenaštval. Povídá si o tom s mámou, které vše říkat chce – nechce ale, aby to pak říkala svému příteli, protože ten si ho předvolá a musí říkat vše znovu. Domluvíme se, že s tátou promluvíme. Tomáš s ním nic řešit nechce, chce, aby se choval jinak.

*Tomáš je velmi sympatický a chytrý chlapec, který si umí říct, co potřebuje. Pro otce je zřejmě stále náročné zvládnout opuštění partnerkou a odchod za jiným mužem, možná se jím cítí ohrožen. Negativní emoce se potom projeví na přístupu k dětem. K matce má Tomáš důvěru, mají spolu pevný vztah, nemám pocit, že by ho matka stavěla do konfliktu loajality či podporovala výtky vůči otci. Angažovanost přítele matky (i to, že ji matka potřebuje) je na jednu stranu srozumitelná, na druhou stranu se jedná o velmi křehký terén.*

S matkou vše probereme. Matka dále uvádí, že Lenka si s otcem dělá, co chce, chodí pozdě domů. Chová se také velmi ošklivě k Tomášovi.

*Lze očekávat problémy.*

Aktuálně, tj. rok a půl po rozvodu, trvá otec na střídavé výchově pro Tomáše, i když ví, že OSPOD ji u soudu nepodpoří. Lze očekávat další vlnu sporů a konfliktů. Dále jsme obdržely informaci od matky, že Lenka začíná aktivně využívat situace. Když jí matka něco nedovolí, odmítá se s ní stýkat.

## **Analýza**

### ***Adaptace dětí***

Adaptace probíhá u Lenky a Tomáše zcela jinak. Lenka se jeví jako velmi rizikové dítě – oprostila se od emocí, má tendenci unikat, a to od obou rodičů. Vztah k matce je napjatý. Nemůže jí odpustit, že od nich odešla? Že si našla někoho, kdo je pro ni neakceptovatelný? Že ji v minulosti opakovaně zklamala? Tomáš se jeví jako dobře adaptovaný a relativně spokojený. Potvrzuje se, že zásadním faktorem ovlivňujícím porozvodovou adaptaci je silná vazba na někoho z rodiny. Vztah Lenky s matkou je stále napjatý, a co se týče otce, je otázka, zda jej Lenka vnímá jako někoho stabilního, o něž se může a chce opřít. Tomáš má oporu minimálně v matce. Lenka je do konfliktů rodičů zatažena více. Vysoce rizikové je její aktuální využívání situace k prosazování svého, což může vyústit i v poruchu chování. Vzhledem k tendenci unikat považuji za reálné také riziko zneužívání návykových látek.

Děti zažily rozvod v odlišném věku. Vliv na jejich adaptaci má však podle mého názoru mj. odlišné osobnostní založení. Tomáš se zdá více resilientní, navíc si, na rozdíl od Lenky, umí říci, co potřebuje. Svůj vliv zde pravděpodobně má i způsob výchovy – hyperprotektivně vychovávaná Lenka se se situací nedokáže smířit.

### ***Adaptace rodičů***

Ve výhodnější pozici je matka, která se rozhodla manželství ukončit a má oporu v novém partnerovi. Těžké je pro ni odmítání Lenkou, byť její kroky v tomto ohledu nejsou vždy zcela konstruktivní a korespondují spíše s jejími než Lenčinými přáními. Jedná se ale zřejmě o způsob, jak nakládá s těžkými emocemi. Neprosazuje své potřeby za každou cenu, směrem k Lence učinila mnoho vstřícných kroků v souladu s jejími přáními. Celkově dělá, co může, aby k ní Lenka našla cestu.

U otce je velmi výrazné ulpívání na minulosti a křivdě, kterou pro něj znamenal odchod matky od rodiny. Oba rodiče mají výraznou tendenci přehazovat zodpovědnost na druhého – matka zdůvodňuje některé problémy nevhodně benevolentní výchovou otce a

manipulací z jeho strany, otec zradou matky. Může se jednat o obranu vůči prožívání hlubokých emocí – smutku, lítosti, vzteku.

Roli zde má i faktor času. I když ke konfliktům stále dochází, jejich intenzita se postupně zmírňuje, rodiče jsou schopni spolu jednat, nedochází např. k výhrůžkám spojeným s dětmi. Oba rodiče jsou schopni vstřícných kroků.

### ***Adaptace rodiny***

Celková dynamika vztahů v rodině je složitá. Lenka matčin odchod těžce nese, mj. i vzhledem k jejich silné emoční vazbě. Její prožívání zřejmě rezonuje s prožíváním otce a je otázka, nakolik jí otec dokáže být oporou a nakolik se stává jeho partnerkou čelící důsledkům matčiny „zrady“. Lenčino odmítání nese matka těžce, což někdy vede k jejímu mocenskému prosazování svých potřeb, které Lenka vnímá a které narovnávání jejich vztahu nepomáhá. Z hlediska moci je ale Lenka ve velmi výhodné pozici, kdy ví, že otec ji bude bránit za každou cenu a matka nakonec vždy ustoupí. To vytváří prostor pro manipulaci až vydírání. Z hlediska rodiny se ale jedná o pozici velmi náročnou, protože je více méně kauzálně spojena s celkovým děním (veškeré spory jsou kolem ní). To může být velká zátěž a není divu, že se Lenka brání oproštěním se od emocí a únikem.

Tomáš na rozdíl od Lenky a otce nemá problém s přítelem matky, což přináší napětí do vztahu s otcem (které vnímá jako časté otcovo zlobení) a možná také nezájem Lenky. Matka by ráda zredukovala napětí mezi svým partnerem a Lenkou, což se ale dlouhodobě nedaří. Problémy se svými dětmi s ním, jakožto se svým partnerem, řeší a chce řešit, má to ale různé konsekvence. Je také otázka, nakolik má na některých matčiných krocích podíl podpora jejího přítele. Najít rovnováhu v takto složitém systému bude velmi náročné a jako reálná se jeví možnost, že k ní velmi dlouhou dobu nedojde.

### ***Faktory spolupráce***

Na straně rodičů

- oba rodiče i přes silný vzájemný konflikt spolupracují s OSPOD
- i přes tendenci k obviňování druhého jsou rodiče schopni řešit a vyřešit problém, se kterým přišli (jde jim o řešení, nikoli obviňování)
- oběma rodičům na dětech záleží a v konečném důsledku jednají v zájmu dětí, nikoli v zájmu svých potřeb (je tedy otázka, zda bude otec trvat na střídavé výchově)
- otec nepopírá dobrý vztah Lenky s matkou před rozvodem
- oddělení partnerství od rodičovství je pro oba rodiče velmi těžké

- matčina docházka na terapii – čemu všemu to mohlo pomoci?

Na straně OSPOD

- dlouhodobější spolupráce – možnost mapování procesu, poznávání klientů, postupné budování důvěry
- nepodporování negativního obrazu matky, i vzhledem k jejím ne zcela konstruktivním krokům – snaha jí porozumět
- nepodporování otce v jeho pocitu nespravedlnosti
- provázení otce – ne vždy se jednalo o intervenci
- OSPOD jako záchytný bod? – rodiče s ním konzultují, dávají na vědomí průběh mailové komunikace
- V jakých případech je užitečné nařízení soudních posudků?
- Jak pracovat s tématem nezpracovaného rozvodu u otce? A s poznatky o dynamice vztahů mezi členy rodiny? Neměly jsme toto téma nějak vnést a více s ním pracovat?

## 8.6 Kazuistika 6

Rodiče se rozešli před rokem a půl, doposud ani jeden nepodal žádost o rozvod. Mají dceru Elišku (9 let), se kterou žijí společně v jednom domě.

### Anamnéza

Před čtvrt rokem přišla na OSPOD matka s žádostí na úpravu poměrů – chce podat žádost o rozvod a svěřit Elišku do své výchovy. Aktuálně žijí s otcem spolu a o Elišku se starají společně. Otec se na nákladech spojených s péčí o dceru nijak nepodílí. Na následném jednání s otcem otec uvádí, že chce Elišku do společné péče. *Nestandardní uspořádání vyvolává otázku nad vztahem rodičů.* Soud nakonec schvaluje dohodu rodičů – Eliška se svěřuje do výchovy matky.

### Spolupráce

1) Na OSPOD přijde matka (dva měsíce od posledního jednání, měsíc po soudu). Otec prý požívá ve zvýšené míře alkohol. Napadl matku, a to před dcerou. Elišku používá jako nástroj k vydírání matky – chce, aby spolu zůstali, což ale matka nechce, protože otec má milenkou. Nového partnera má nyní také matka. Eliška se otce bojí, nechce s ním být sama, zhoršují se jí známky ve škole. Matka si nemyslí, že bude otec dělat problémy se stykem, nechá vše na přání Elišky. Nechce nadále sdílet společnou domácnost s otcem. Otcovi rodiče jsou prý oba alkoholici. Předchozí manželství otce bylo jako přes „kopírák“ s jejich. Také si našel milenkou, měl problémy s alkoholem, dcera z prvního manželství

s ním také nechce být o samotě. Domluvíme se na pohovoru s Eliškou ve škole. Na schůzce s otcem, kterou plánujeme, můžeme uvést vše, co nám matka sdělila.

*Informace o abúzu alkoholu a násilí je potřeba prověřit. S jistou rezervou je potřeba brát informace o prvním manželství otce a jeho rodičích – nabízí se otázka, nakolik je prožívání matky ovlivněno faktem otcovy milenky (jak nevěru prožívá?). Matka možná hledá argumenty, proč je otec nekompetentní k výchově. Je proto také potřeba zjistit, jak vše vnímá Eliška.*

2) Pohovor s Eliškou ve škole. Eliška je milá, energická holčička. Ví, proč si budeme povídat: „protože se naši rozváděj“. Nelíbilo se jí, že tatínek maminku „trošku zbil a držel ji za ruce“ (kouká do země). Už je ale vše dobré (spontánně doplňuje). Myslí si, že dobré to zůstane. S tatínkem byla ke konci roku v bazénu, což si velmi užila. Rozvod pro ni znamená, že už nebudou rodina, ale s tátou i mámou se bude vídat, jak bude chtít. Co se týče známek ve škole, Eliška s úsměvem povídá, že už ve druhé třídě dostávala trojky a pětky (čtyřky ne). Dělá jí problém soustředit se, např. se zakouká z okna a už neposlouchá paní učitelku. Když dostane špatnou známku, nijak jí to nevadí.

Podle paní učitelky třídní nejsou na Elišce vidět žádné změny, není více smutná, úzkostná apod. Ve třídě patří spíše k živějším dětem.

*Eliška se jeví jako spokojená holčička, nedochází k problematickému prožívání. Rozvod zřejmě není v rodině tabu, nezdá se, že by ji nějak ohrožoval. Chování otce k matce se jí nelíbilo, ale spontánně uvádí, že to je již dobré a myslí, že to tak zůstane. Nepocituje zřejmě nejistotu ohledně budoucnosti a cítí oporu v rodičích – bude se vídat podle potřeby s oběma.*

V telefonickém hovoru vše proberu s matkou. Ví, že táta je táta, je pro Elišku důležitou osobou a že není dobře mluvit o něm negativně (což se prý také neděje). To samé platí i pro řešení sporů mezi ní a manželem před Eliškou. I po rozvodu zůstanou bydlet všichni spolu.

3) Následuje sezení s otcem na OSPOD (naše iniciativa). Přijde o půl hodiny později, za což se neomluví. Zajímá jej, proč byl předvolán. Neguje abúzus alkoholu, vypil hodně, když našel v ženině mobilu fotky jejího milence. Matka jej informovala o plánu sdělit na OSPOD, že se nestará o Elišku. Eliška je ale ve výchově matky, tudíž to vidí jako bezpředmětné. Matka mu také sdělila, že se ho dcera bojí – otec si s Eliškou vše vysvětlil.



*Zdá se, že komunikace matky s otcem i přes spory probíhá, a to i o závažných tématech. Matka tedy problémy neřeší pouze na OSPOD, ale také s otcem, což je důležité. Otec, zdá se, bere sdělení matky týkající se Elišky vážně.*

Rozvedeni zatím nejsou, další stání je za měsíc, prý se neshodli na důvodu rozvodu. Nevěrný matce nebyl, přítelkyni má až nyní, po tom, co si přítele našla matka. Domnívá se, že matka doposud nezpracovala jeho nevěru před pár lety. Vadí jí, když jde někam se svou přítelkyní, se kterou má volný vztah, což matka ví. Sama si ale se svým přítelem chodí kamkoli a kdykoli. Také s ním seznámila Elišku, bere ji s sebou na společné víkendy, což otcovi vadí. On se svou přítelkyní Elišku neseznámil. Chtěl by s matkou zůstat, navrhoval jí i poradnu. Matka však údajně nemohla žádný z navrhovaných termínů. Domluvíme se na společném sezení s matkou.

*Nabízí se úvaha, nakoř jsou v popředí problémů vztahové problémy rodičů – nezpracované křivdy, řešení skřze nové vztahy.*

4) Společné sezení s rodiči (o tři týdny později). Shodují se, že Eliška se má dobře. Otec přijde s tématem „hysterických scén“ matky, když on jede někam s milenkou. Matka upřesňuje, že jako milenkou ji brala před lety, nyní je pro ni otcova přítelkyně. Nemá problém s ní, ale s tím, že otec nedává včas vědět, kde a kdy bude, což komplikuje péči o Elišku. Uznává, že je horká hlava a vede dlouhé monology, kdy otcovi něco vysvětluje. Podle otce si matka může chodit, kam chce a s kým chce, ale on nikoli – následuje hysterická scéna. Nevěří, že matce milenkou nevadí. Uzná, že to, co jsou z pohledu matky dlouhé monology, jsou z jeho pohledu hysterie.

*„Pojmosloví“ (monology a hysterie) je důležité vysvětlit.*

Podle matky je otec s přítelkyní několik let stabilně, podle otce nikoli, před lety paralelní vztah s ní ukončil a vrátil se k ní až v době, kdy si matka našla milence. Nepovažuje ji ani za přítelkyni, ale za bližší kamarádku. Rodiče tento rozpor nechtějí řešit. Matka ale téma neustále vnáší. Je velmi těžké řešit s rodiči, co by jim pomohlo, neustále se vrací témata křivd a otcových špatných činů (nedává vědět, kde je, nechává Elišku samotnou apod.).

*Zdá se, že pro matku je fakt otcovy milenkou opravdu velmi náročný, což je zcela srozumitelné. Je těžké řešit, co dál, minulost a bolest se promítnou do každého tématu.*

Co se bydlení týče, matka by ráda, aby šel otec bydlet k přítelkyni, chce žít normálně. Stejný názor má prý také Eliška. Otec navrhuje, ať se matka odstěhuje ke svému příteli (pojmenuje jej hanlivým výrazem).

*Oba rodiče zřejmě cítí negativní emoce směrem k jejich novým partnerům. Zdá se pravděpodobné, že novými vztahy si rodiče řeší svůj vlastní neukončený vztah.*

Matka vnímá jednání otce jako naschvál, což on neguje. I ve stavu zlosti zazní, že matka má otce ráda, zažila s ním spoustu hezkých let. Nemůže ale žít s nevěrou, která byla před pár lety. Myslela si, že mu ji odpustí, ale nezvládla to. Stahuje se, nechce nic řešit, protože to nejde a s pláčem odchází z místnosti. Po chvilce přijde a sděluje, že vnímá otce jako arogantního člověka, který ji neustále shazuje.

*Sdělení matky vnímám jako velmi důležité – jedná se o pojmenování zásadního emočního problému? Nezpracování nevěry koresponduje s tvrzením otce v bodě 3). Reakce matky po sdělení svých emocí je rovněž hodně hluboká – vychází na povrch pocit nerespektování ze strany otce, který zřejmě narušuje její sebeúctu, čemuž se brání vykreslováním otce v negativním světle. Problémy, které z pohledu matky otec dělá, jsou tedy pravděpodobně problémy zástupnými (lépe se mluví o nespolehlivosti otce apod. než o pocitech).*

V rámci shrnutí podtrhneme, že i přes vše, co se děje, se rodiče mají rádi – otec doplňuje, že matku miluje (ta se rozpláče) a že stačí slovo, a současnou partnerku opustí. Nabízíme párovou terapii za účelem „dobrého rozchodu“ či mediaci za účelem dohody. Otec souhlasí s párovou terapií, matka s mediací. Dostanou kontakty.

*Nevyřešený konec vztahu, či zda se opravdu jedná o konec, je vskutku v popředí. Na tomto místě možnosti poradenské práce na OSPOD končí, je potřeba externí nezávislý odborník.*

O půl roku později přichází na OSPOD otec sdělit, že byl donucen odstěhovat se do pronájmu s přítelkyní. Matka přišla přítelkyni zbit a nedává mu Elišku ke styku. Bude žádat o úpravu poměrů. *Do dnešního dne tak neučinil.*

Za další cca půlrok přijde na OSPOD anonym. Popisuje dynamické hádky rodičů před Eliškou. Pozveme si rodiče.

5) Sezení s matkou na OSPOD (otec se matce z účasti omluvil chvíli před schůzkou). Vypadá velmi dobře, má novou barvu vlasů i účes, působí klidně. Anonym ji překvapuje. Ano, pohádali se a Eliška u toho byla. Ale nyní mají velmi dobré vztahy, otec chodí k nim domů – najíst se, popovídat si, chodí i na společné akce. Řeší také společné trávení svátků, protože otcův vztah s přítelkyní skřípe a matce je líto nechat otce samotného. Matku otcovy problémy se vztahem nepřekvapují, věděla již dávno, že se nejedná o perspektivní vztah. Matka by na kávu klidně pozvala i přítelkyni. Svého přítele si matka

domů nevodí, nechce Elišku zatěžovat. Eliška je spokojená, je ráda, že se rodiče nehádají, velmi si užívá společné akce. Domluvíme se na pohovoru s Eliškou.

Co matce pomohlo? Má novou práci, již nedělá noční, je proto méně přepracovaná a nevyspalá. Cítí také satisfakci – otcův vztah nevyšel, co předpovídala. Rád by se k ní vrátil, ale ona nechce.

*I zdraví je pro adaptaci důležitým faktorem. Za důležité považuji matčino sdělení o satisfakci, která zřejmě souvisí s posílením sebeúcty a vlastní hodnoty, což má zase další konsekvence – úprava vzhledu, vztah s otcem ani jeho přítelkyně již neznamenají ohrožení, vůči kterému je nutné se bránit, nepotřebuje proto např. zvát svého přítele domů (není potřeba hledat další zdroje vlastní hodnoty). Pozice, kdy se k ní otec chce vrátit, ale ona nechce, je emočně velmi výhodná.*

6) Pohovor s Eliškou ve škole. Rodiče se již nehádají, jenom kvůli domečku – jestli bude její, až bude velká. Byli společně v cirkuse, což se jí moc líbilo. Byli tam např. lidé, kteří létali ve vzduchu.

Podle informací školy je Eliška veselá, není patrný žádný problém.

*Eliška se zdá stále spokojená, byť hádky rodičů vnímá. Je možné, že vzhledem k výrazné dynamice matčinych emocí nejsou pro ni „hádky“ něčím nestandardním, a tedy ohrožujícím.*

## **Analýza**

### ***Adaptace dítěte***

Eliška se zdá jako dobře adaptovaná. Ví, že rozvodem rodičů ani jednoho z nich neztratila, nepociťuje nejistotu z budoucnosti. Rodiče zřejmě vnímá jako oporu. I když je přítomna konfliktům rodičů, zdá se, že do nich není zatahována. Na základě informace školy, že Eliška patří k živějším dětem, lze uvažovat o protektivním vlivu temperamentu.

### ***Adaptace rodičů***

V popředí je nevyřešený vztah rodičů, který je spojen s hlubokými a náročnými emocemi. Tato kazuistika demonstruje dynamiku jejich vztahového procesu (vliv nových partnerských vztahů apod.). Matka je zrazena nevěrou otce, kterou doposud nezpracovala a která negativně ovlivňuje její sebeúctu (potřebuje proto shodit hodnotu otce – sdělení o abúzu alkoholu apod.). Otec se nesmířil s faktem konce vztahu. Vše znesnadňovala společně sdílená domácnost.

Lze ovšem říci, že dokážou oddělit partnerství od rodičovství (byť zejména u matky byly náznaky vydávání jejích potřeb za potřeby Eliščiny) a že k sobě zachovali úctu, kterou matka dokonce dokázala explicitně pojmenovat.

### ***Adaptace rodiny***

Zdá se, že nevyřešený vztah rodičů zůstal relativně oddělen od rodinných vztahů. Rodičům na Elišce nepochybně záleží, stejně tak Elišce na nich. Pokud se rodiče, zejména zřejmě matka, necítí ohroženi, porozvodové uspořádání velmi dobře funguje a vztahy jsou nekonfliktní. Je také možné trávit společný čas.

### ***Faktory spolupráce***

Na straně rodičů

- rodiče dokážou oddělit partnerství od rodičovství
- rodičům záleží na Elišce, vnímají její potřeby
- dobrá spolupráce s OSPOD
- poctivost rodičů při řešení – mluvili i o velmi těžkých záležitostech (emočním prožívání)
- vyjasnění „pojmosloví“ – co jsou přesně „hysterie“ apod.
- cílem matky nebyla diskreditace otce, byť její původní zakázka sem směřovala (dokázala se od své bolesti a zloby odpoutat a nepromítat ji do role otce)
- pocit ohrožení a obrana vůči němu jako ústřední linie

Na straně OSPOD

- nutnost brát vážně náročné prožívání rodičů – jedná se o přirozený průběh rozvodu
- oddělení skutečných rizik od procesu zpracovávání rozchodu (např. otcův vztah k alkoholu, ohrožování matky)
- limity poradenské práce na OSPOD – lze se dobrat k problémům kolem nevyřešeného vztahu, práce na této zakázce na OSPOD ale nepatří (jsou potřeba externí, nezávislí odborníci)

## **8.7 Kazuistika 7**

Rodiče se rozvedli před rokem a půl. Mají dvě děti, Katku (7 let) a Lukáše (4 roky).

### **Anamnéza**

Před dvěma lety přišla na OSPOD matka sdělit své problémy s otcem. Je ovládnána svou matkou, se kterou musí vše konzultovat, vč. dávání peněz matce.

Za pár měsíců přestali rodiče vést společnou domácnost – otec se přestěhoval, matka s dětmi zůstala v bytě. Posléze si matka našla přítele, ke kterému se odstěhovala. Nedlouho poté se koná soud, který schvaluje dohodu rodičů o svěřeni dětí do výchovy matky. Výživné, na kterém se rodiče dohodli, je nadstandardně vysoké.

Krátce po soudu přijde na OSPOD matka a referuje o zhoršení situace (zhruba v době, kdy se rozešla s přítelem) – otec děti vrací v jiném oblečení, než v jakém je matka vypravila, nedává jim léky, mají nevhodnou obuv, což dokazuje lékařskou zprávou o puchýřích. Je pozván otec, který uvádí, že když se na předání dětí opozdí, matka si je nepřebere a děti jsou tak u otce do dalšího dne. Matka následně informuje OSPOD emailem, že otec chce vzít děti na prodloužený víkend na chatu, což odmítá, protože tam není odpovídající hygienické zázemí. Souhlasila by pouze za podmínky, kdyby je vozil každý večer domů. Otec s tímto nesouhlasí a údajně sdělil, že si tedy děti nebude vůbec brát, ani nebude hradit náklady spojené s péčí o ně. Rodiče jsou pozváni na OSPOD, kde je s nimi sepsána dohoda o styku. Otec děti z víkendu nepřiveze včas, což matka oznamuje na PČR. Nemohla se mu prý dovolat, telefon nezvedal.

O tři měsíce později se koná soud (půl roku od posledního), kde je styk dětí s otcem jasně definován. Matka u soudu sděluje různá otcova negativa – zbil Katku apod. Otec neguje. Nedlouho po soudu matka emailem informuje OSPOD o opakovaném nerespektování doporučení lékařů z otcovy strany, v důsledku čehož se horší zdravotní stav dětí.

*Velmi pravděpodobně se jedná o rizikový rozvod. Vzhledem k tomu, co matka potřebuje sdělovat soudu (nevhodná obuv), a vzhledem k její potřebě vznášet opakované stížnosti na otce OSPOD, se nabízí otázka, nakolik bude ochotna podílet se na vymyšlení řešení. Varovné je také zaměření na zdravotní stav dětí – hrozí riziko jeho zneužívání proti otci?*

*V době, kdy měla matka přítele, se situace zdála celkem klidná. Lze se proto domnívat, že rozchod byl spouštěcím momentem potíží (Byl její nový vztah únikem od problémů se zpracováním rozchodu s otcem?).*

## **Spolupráce**

1) Na OSPOD přichází matka (rok a půl po rozvodu) a je domluveno, že během jejího jednání s kolegyní si vezmu Katku s Lukášem k sobě a popovídám si s nimi (matka hovoří o špatném psychickém stavu dětí v důsledku otcova chování). Katka je podstatně průbojnější, bere Lukášovi hračky, určuje, s čím si bude hrát. Lukáš reaguje zcela v klidu,

vybere si jinou hračku. S Katkou zkusíme hrát šachy, zdá se velmi bystrá a šikovná. Neodpoví mi na otázku, zda nějaké hry hraje s maminkou a tatínkem, odbíhá k jiným tématům. Zaujme ji hračka draka, označí jej za bojového draka. Chtěla by umět to, co on, aby mohla „chránit rodinu před zlým tátou“.

*Reakce na téma rodičů a projektivní hra s drakem opravňuje k obavám o Katku. Jak dospěla k označení otce za zlého? Proč by před ním chtěla rodinu chránit? Cítí se zodpovědná za ochranu rodiny (což neodpovídá jejímu věku)? Nabízí se také otázka ovlivňování z matčiny strany, příp. sdílení svých postojů k otci s dětmi.*

Vše proberu s matkou. Matka ví, že Katka je v těžké situaci, chodí s ní k psychologce a myslí, že jí to pomáhá (vysvětluje jí vše jinak než matka). Co se týče otázky přebírání zodpovědnosti za rodinu, podle matky Katka k otci nechce, chce být pouze s ní a jmenuje důvody (co otec dělá špatně). Otec mj. neplatí výživné, mají velké spory o majetek. Jejich konflikty probíhají před dětmi, vč. toho, že ji otec napadl. Souhlasí se společnou schůzkou s otcem na OSPOD.

*Důvody, které matka uvádí jako důvody Katčiny nechuti být s otcem, vysoce korespondují s důvody jejích sporů s otcem. Dokáže oddělovat své prožívání a potřeby od prožívání a potřeb dětí? Dokáže oddělovat svůj vztah k ex-partnerovi od vztahu dětí k němu jako k otci? Aktuálně se to nezdá jako pravděpodobné. Napadení otcem je neověřitelné.*

2) Následuje sezení na OSPOD s otcem (naše iniciativa). Výživné nehradí, protože hradí náklady na nemovitost, kterou zatím, vzhledem k nedořešenému SJM, nelze prodat. Je poučen o povinnosti výživné hradit a je mu připomenuto, že pokud má vzhledem k jeho nadstandardní výši problém, může si k soudu podat návrh na snížení. Komunikace s matkou je konfliktní a probíhá před dětmi, což těžce nese zejména Katka. Dříve plakala, nyní už ne, ale má jiné projevy (nepozornost). Další průběh závisí na řešení SJM, neboť je hlavním zdrojem konfliktů (spolu s jeho novou partnerkou, kterou matka nesnese). Fyzické napadení matky popírá. Dětem by pomohlo, kdyby o něm matka nemluvila tak negativně. Souhlasí se společnou schůzkou.

*Jaký význam mají pro rodiče finance? Informace o Katce potvrzují, že se jedná o dítě ohrožené porozvodovým konfliktem rodičů. Opět se objevuje téma nové partnerky jako jednoho ze zdrojů konfliktů. Fyzické napadení je neověřitelné. Pokud ale podobná obvinění rodiče vznášejí, rizikovost rozvodu pro děti je podstatně vyšší. Ať už se jedná o reálný fakt (byť je vždy otázka kolem okolností – co předcházelo, co přesně se stalo...) či výmysl, obojí vypovídá o hloubce konfliktu mezi rodiči.*

3) Společné sezení s rodiči na OSPOD (po třech týdnech). Mají s sebou děti a téma nevhodnosti jejich přítomnosti při jednání vnášíme až my. Lukáš se spontánně a s úsměvem tulí k otci. Děti pohlídá kolegyně. Rodiče o sobě mluví ve třetí osobě a oslovují se příjmením.

Shodnou se, že u Lukáše není problém, na rozdíl od Katky. Liší se v pojmenování příčin. Podle otce musí Katka poslouchat od matky informace o jeho špatných skutcích a vlastnostech (matka neguje), podle matky Katka těžce nese, že nemají peníze ani na jídlo, protože otec neplatí výživné. Dále vždy po návratu od otce říká, jak se u otce nudila, protože se o ně starala babička a otec šel někam s přítelkyní. Otec vše neguje. Nedokážou se držet otázky, jak by mohli Katce pomoci, odbíhají k tomu, co potřebují oni, nikoli Katka. Matka vyčítá otci, že děti nevrací čas, nevěnuje se jim, nazývá ji před nimi hanlivými výrazy. Otec vše neguje. Shodnou se, že vše bude lepší po vyřešení SJM, které je však v nedohlednu. Důrazně a podrobně sdělujeme možné důsledky jejich konfliktu pro Katku.

*Hledání „pravdy“ je z mnoha důvodů zcela neužitečným směrem. Odklání pozornost od toho důležitého – od vlivu konfliktu rodičů na děti, navíc vlivem diametrálně odlišného prožívání rodičů je také pohled na různé situace diametrálně odlišný. Není tedy reálné nalézt „objektivní“ pravdu. Jediná cesta k nápravě, na které se rodiče shodnou je SJM, jež se ale zároveň jeví jako nevyřešitelné v krátkém časovém horizontu. Opět se nabízí otázka, zda negativa otce popisovaná matkou nevadí spíše jí než dětem. Nedostatek peněz na jídlo se zdá jako málo pravděpodobný. Pozitivní je shoda nad Lukášovým dobrým psychickým stavem.*

Když matka Katce něco nepovolí, řekne, že jde za tátou. Matka proto obviňuje otce z volné výchovy, která toto způsobuje. Sdělujeme, že se jedná o jednu z nejběžnějších reakcí dětí na konflikt rodičů – snaží se jej využít ve svůj prospěch a je pouze na nich, rodičích, zda jí prostor dají či ne. Matka tuto možnost odmítá připustit a trvá na vině otce. Peníze jsou důležité také pro děti, protože denně zažívají důsledky – nemohou si nic koupit, nemají co jíst. Na informaci o neposílání peněz otcem mají děti, podle matky, právo. Sdělím matce svůj nesouhlas (pro děti není dobře poslouchat podobné informace) a edukuji o užitečnosti oddělování vzteku na bývalého partnera od vzteku na otce svých dětí. Matka prý role odděluje, ale otec je „zkrátka úplně k ničemu“. Otec se ohrazuje, nesouhlasí, že vše, co dělá, je špatně, a žádá sdělení konkrétních pochybení. Matka odmítá odpovědět, neboť o jeho pochybeních již několikrát hovořila. Poprvé za celou dobu k sobě mluví přímo, což oceníme.

*Potřeba dehonestovat otce je zřejmě v popředí zájmu matky, což více méně znemožňuje hledat cestu, jak Katku podpořit.*

Vejde Lukáš, rodiče se nepřestávají dohadovat. Dynamiku debaty redukují až po našem důrazném upozornění. Oba potvrzují, že hádky před dětmi jsou bohužel běžné. Když vědí, že to pro děti není dobře, proč se před nimi hádají? Protože to s ní/ním jinak nejde. Sdělujeme, že mají skvělé děti a nerozumíme, proč jim komplikují život svými konflikty. Matka sděluje, že kvality dětí jsou pouze její zásluha, nikoli otcova, ten je naopak shazuje dolů. Otec nesouhlasí a nerozumí, proč nemá matka poloviční podíl na všem. Důrazně sdělujeme, že budou svým dětem rodiči po celý život, děti se budou stýkat s oběma, to je zkrátka fakt. Je pouze na nich, zda jim vše usnadní, nebo naopak zkomplikují.

*Reálná situace tady a teď vydá za slova, byť rodiče hádky před dětmi nepopírali. Rodiče potřebují podpořit rodičovskou zodpovědnost, protože jako argument jim vystačí odvolání na nemožnost vyjít s druhým (v případě matky navíc odvolání na otcovu nekompetentnost). Nad tím, co mohou udělat oni sami, nemají aktuálně potřebu se zamýšlet. Zdá se, že rodičům, více matce, vyhovuje vyhýbat se odpovědnosti. Důsledky ale bohužel nese Katka – je zatahována do konfliktů.*

*Co se intervence týče, bylo důležité rodičům jasně sdělit některá fakta, o kterých není sporu – možné důsledky jejich sporů na Katčin vývoj apod.*

Co tedy udělají? Otec opakovaně říká, že by se před dětmi neměli hádat a jejich spory kolem financí by měly jít zcela mimo ně. Nedokáže však říci, proč tak nečiní. Dále sděluje, že jádro problému je v matčině žárlivosti. Matka neunese, že otec má novou partnerku, neustále se jí na ní něco nelíbí. Matka reaguje – řeší ji, protože se dotýká dětí, např. Katka často vypráví, co a jak se jí ze strany otcovy přítelkyně nelíbí.

*Nabízí se otázka nezpracovaného rozchodu ze strany matky. Nová otcova přítelkyně je pro ni dosti zatěžujícím faktorem. Může se jednat o příčinu její potřeby dehonestovat otce na úkor řešení situace, protože se jedná o způsob obrany vlastního sebepojetí? Opět téma sdělování svých potřeb skrze údajné potřeby dětí.*

Matce by pomohlo, kdyby otec platil výživné a vracel děti včas. *První konstruktivní sdělení – co by pomohlo, nikoli, co dělá otec špatně.* Otec reaguje: výživné hradit nemůže kvůli nedorozumění SJM (nelze prodat nemovitost). S dodržováním času se bude snažit. Upozorňujeme, že v rámci jejich hlubokého konfliktu není možná flexibilita a časy je nutné dodržovat. Otec uvádí, že v případě zácpy se dá čas těžko ovlivnit, matka navrhuje, ať tedy vyrazí pro jistotu dříve. V rámci snahy podpořit jejich vzájemné ocenění otec



matce sděluje, že z její strany je vše, co se týče předávání, v pořádku. Nicméně dodá „asi“, což matku rozčílí.

*Tato debata začala slibně, matka konstruktivně sdělila, co by jí pomohlo, ale otec nepřijal nutnost včasného předání. Také se zdá, že svým přístupem se matku snaží cíleně vyprovokovat. Jako by ani jeden nebyl schopen nést rodičovskou zodpovědnost a jednat v zájmu dětí.*

Domlouváme se na dalším sezení. Vyplyne, že matka dala děti otci nějaký den „navíc“, proto na ně nemá nárok jindy, a začne hádka rodičů. Podle matky ona dodržuje všechno a otec nic. Nerozumí, proč mu nemůže oplácet stejnou mincí a také nedodržovat dohody. Na důvod, že to nedělá pro něj, ale pro své děti, neslyší. Do dohadů rodičů přijdou Katka s Lukášem. Ani jeden nemá tendenci přestat se dohadovat. Lukáš se spontánně a s úsměvem vrhá k otci, Katka se na otce ani nepodívá, a když ji otec osloví, podívá se nejprve na matku.

*Matčino chování není příliš zralé, na rovině „když něco může on, tak já také“. Přínos pro děti nezohledňuje. Katčino neverbální chování při setkání s rodiči vypadá varovně (konflikt loajality?). Kdyby dala najevo, že ráda vidí otce, nebude se to líbit matce?*

4) Sezení s rodiči na OSPOD (po dvou měsících). Matka se chtěla potkat bez otce, na což jsme nepřistoupily – na začátku vysvětlíme. Matka náš postoj respektuje.

*Je zapotřebí podporovat rodičovskou zodpovědnost, nikoli ji redukovat skrze přistupování na podmínky matky. Navíc by se vytvořil prostor pro sdělování negativ na otce, nikoli pro řešení.*

Matka potřebuje řešit neplacení výživného. Sdělujeme otci, že podle zákona je matka v právu. Otec se brání – co má dělat, když není vyřešené SJM? Sdělíme, že informaci o vhodnosti podání žádosti o snížení výživného dostal již před pár měsíci a je pouze jeho volba, že tak neučinil. Otec se domníval, že se s matkou domluví, ale bohužel se tak nestalo. Opět mu sdělíme, že se jednalo o jeho rozhodnutí, které má důsledky. Otec nakonec uznává, že problémy si způsobil sám, stejnou radu dostal před rokem i od svého právníka.

*Snaha otce předat zodpovědnost matce a její neschopnosti domluvit se.*

SJM je stále zdrojem konfliktů, vyhrazujeme ale, že to řešit nebudeme, nás zajímají děti. SJM je možné řešit přes právní zástupce či mediátory. Ukáže se, že problémy spojené se SJM rodiče nedokážou oddělit od jiných oblastí života, všude se jim promítá.

Shodnou se, že Lukáš je v pořádku, ale Katka má tiky a je nervózní. Co s tím udělají? Odpovědí je vzájemné obviňování. Za vše může matka, protože nemluví o otci

hezky versus za vše může otec, protože nedává peníze. Matka otce opět obviňuje z nerespektování zdravotního stavu Katky – neadekvátně ji zatěžuje, způsobil jí bouli hozením o zed' (což jí řekla sama Katka). Pomlouvání druhého před dětmi oba popírají. Když je s otcem, nechce se jí od něj, podle matky se jí však nechce k němu. Ptáme se, jak si Katčina odlišná tvrzení vysvětlují. Podle otce je rozpolcená, matka jej ihned označí jako jedinou příčinu rozpolcení. Rázně upozorníme, zda opravdu myslí vážně, že více než Katčin stav je zajímavá distribuce viny. Popíšeme význam obou z nich pro jejich děti a poučíme o významu rodičovské role, konfliktu loajality apod. a dále mluvíme o roli OSPOD, která rozhodně nespočívá v přebírání zodpovědnosti za domluvu mezi rodiči, ale v podpoře této domluvy. Dostanou kontakt na dětskou terapeutku – matka protestuje, ona s Katkou k psychologce chodí, odmítá ale otcí říci kam. Nepřipustíme diskuzi, byť matka dále namítá, že nabízená terapeutka je daleko a ona nemá peníze na cestu. Otec navrhuje zaplacení lístku.

*Kromě zbavování se vlastní zodpovědnosti přehazováním na druhého rodiče je výrazným prvkem matčina potřeba hledat problémy, nikoli řešení. Chce vůbec stav své dcery řešit, nebo jí role oběti, do které se stylizuje, vyhovuje? Od začátku spolupráce se stále točíme v kruhu, mluví se o stejných „problémech“, řešení se nikam neposunulo, proto je potřeba direktivnější přístup.*

*Z hlediska poradenství jsme se pokusily apelovat na význam, který jako rodiče pro děti mají – ten je i přes jejich hluboký konflikt nepopiratelný. Zároveň se jedná o ocenění jich jako rodičů.*

Základní linie komunikace rodičů spočívá v otcově označení matčina tvrzení jako „její interpretace“, matka apeluje na údajný fakt, že kvůli němu nemají děti co jíst, a zda mu to nevadí, načež otec reaguje sdělením, že zkrátka nemá peníze. Matka sděluje, že se bude muset přestěhovat do jiného města, aby zvládla pokrýt náklady.

*Nikam nevedoucí komunikace. Jak podpořit hledání řešení?*

Domluvíme konkrétní kroky: otec ihned (časový limit je z otcovy iniciativy) podá návrh na snížení výživného, jejich právníci začnou ihned řešit SJM, otec domluví konzultaci u dětské terapeutky.

*Potřeba jasných ověřitelných výstupů stále stoupá, není možné pracovat s abstraktními výstupy.*

Matka si průběžně stěžuje vedoucí oddělení na naši nečinnost (otec neplatí, což nikdo neřeší, neřeší se ani důsledky, které to má).

5) Sezení s rodiči na OSPOD (za měsíc). Děti hlídá kolegyně. Z jednání sepisujeme velmi podrobný protokol, který oba rodiče podepisují. Žádost o snížení výživného otec podal teprve před pár dny. SJM stále není vyřešeno. Co se týče termínu u dětské terapeutky, otec domluvil termín, se kterým ale matka nesouhlasila s tím, že celý měsíc nemá čas. Otec byl tedy u terapeutky sám a ta mu sdělila, že má matčinu docházku řešit s OSPOD. Upozorňujeme matku na možnost OSPOD odbornou pomoc nařídit, a to pod pokutou (skrze správní řízení). Matka se hájí, ona k psychologovi s dcerou chodí. Opět důrazně vysvětlujeme nutnost spolupráce i s otcem a nezávislým odborníkem. Domluvíme další termín, který matka odsouhlasí. Na schůzku půjdou pouze rodiče.

*Matčin přístup ke spolupráci se dá označit jako bojkot všeho, co neodpovídá jejím představám. Přístup OSPOD musí být více direktivní, cesta domluv se jeví jako neefektivní. Matka potřebuje jasné hranice, a to nikoli skrze doposud uplatňovaná důrazná sdělení a vymezování role OSPOD a její zodpovědnosti.*

Matka opět sděluje různé otcovy nekompetence spočívající v nerespektování léčebného režimu, otec vše neguje. Tento směr utneme. Matka dokáže sdělit návrh řešení – problémem je opakovaná nemocnost dětí, což matce komplikuje pracovní proces. Ráda by, aby se otec podílel na jejich hlídání a ona tak mohla chodit do práce. Otec souhlasí a potřebuje ujasnit, zda může případně hlídat jeho matka, která bydlí nedaleko. To se už ale matce nelíbí, má výhrady k životnímu stylu babičky. Sdělujeme, že otec má právo realizovat svou zodpovědnost, jak chce. Matka se ohrazuje. Babička podle ní všemu vládne apod., načež sdělíme, že pro nás je důležitá schopnost se o děti postarat, nic jiného. Matka s hlídáním babičkou souhlasí. Co se týče doporučení lékařů, navrhuje matce posílání jejich písemných zpráv s konkrétními pokyny pro otce. V opačném případě jsou její tvrzení sporná.

*Na nastavení hranic matka reaguje – co má právo řešit a co je věcí někoho jiného (otce). Stejně je velmi důležité neustále vyjasňovat, co je čí zodpovědnost. Údajná vysoká nemocnost dětí je velmi varovná – operuje s ní matka pouze na úrovni komunikace, nebo cíleně vyhledává jakoukoli záminku a chodí s dětmi s lékaři? Druhá varianta by byla pro děti velmi ohrožující.*

Rodiče se shodnou, že Katka říká oběma jiné verze událostí, a interpretují to jako její potřebu oběma se zavděčit. Podle matky mají děti na tátu „řeči“, ale nikoli ve smyslu, že by ho neměly rády. Velmi oceníme tato pozitivní sdělení. Domluvíme se na dalším sezení po návštěvě terapeutky, tj. cca za měsíc.

*Jeden z mála pozitivních okamžiků, kdy se rodiče na něčem kolem Katky shodnou bez potřeby distribuovat vinu na sebe navzájem.*

Matka se nedostavila ani na další domluvený termín u terapeutky. Opakovaně posílá maily kolegyni s tím, že jsou děti nemocné a otec nedodržuje léčebné postupy. Žádné písemné zprávy od lékařů nemá, protože jsou hrazené a ona nemá peníze. Jelikož musí být s dětmi doma, hrozí, že přijde o práci a táže se, co s tím hodláme dělat. Ošetřující lékařka sděluje, že za poslední půlrok byly děti nemocné jednou (resp. jednou ji navštívily).

Na soudní jednání o snížení výživného (cca dva měsíce po otcově podání žádosti) se matka bez omluvy nedostavila. Soud vyčkal cca tři čtvrtě hodiny, vyslechl otce a jednání odročil (za cca dva měsíce). Matce nebyla uložena pořádková pokuta<sup>21</sup>.

*Nemyslím si, že zrovna pokutování rodičů je užitečnou cestou. Nicméně v důsledku přístupu soudu se prodlužuje celý proces a snižuje se autorita a význam soudu – což je vzhledem k faktu, že právě soud je poslední instancí, problematické.*

Krátce na to matka iniciovala schůzku na OSPOD s otcem – akutně řeší bytovou situaci a ráda by s otcem probrala možnost bydlení v nemovitosti, kterou dříve obývali společně. Otec je ke schůzce svolný.

6) Sezení s otcem na OSPOD (měsíc po soudu). Matka se, byť schůzku iniciovala, nedostaví, což sdělí mailem cca hodinu před plánovaným začátkem. Důvodem je Katčina nemoc, za kterou může otec.

Situace je podle otce stejná – děti stále mluví o financích, informace mají od matky. Společný čas si velmi užívají, při předávání matce jsou skleslé – Katka otci neodpoví na pozdrav, a ani neobejme matku.

*Katčino chování je zřejmě důsledkem konfliktu loajality.*

7) O měsíc později se koná soud (snížení výživného). Matka opět hovoří o otcových negativěch a nemožnosti komunikace s ním, ale spolupráci s mediátory i terapeutkou odmítá, protože ona nedělá nic špatně.

8) V následném pohovoru na OSPOD matka nakonec svolí ke spolupráci s terapeutkou (s cílem řešit komunikaci s otcem) v relativně blízkém dojezdu od domova. Je informována o možnosti OSPOD zahájit správní řízení. Stále ve stejném duchu sděluje negativa otce. Další kroky závisí na průběhu spolupráce s terapeutkou.

---

<sup>21</sup> Pokud se předvolaná osoba nedostaví či včas nepožádá o odročení jednání, může být uložena pořádková pokuta až do výše 50 000,-

## **Analýza**

### ***Adaptace dětí***

Katka a Lukáš vykazují odlišnou adaptaci. Lukáš se, na rozdíl od Katky, zdá adaptovaný relativně dobře, nejsou pozorovatelné projevy prožívání pro předškolní věk, k otci projevuje spontánní náklonnost. Katčiny projevy jsou varovné. Přebírá odpovědnost za ochranu rodiny? Přebírá matčin postoj k otci, nebo v přítomnosti obou cítí vnitřní konflikt (konflikt loajality), kdy nechce „zradit“ ani jednoho (viz také tvrzení rodičů o její potřebě zavděčit se oběma)? Dochází k aktivnímu popouzení proti otci matkou, nebo jsou děti „pouze“ manévrovány a přítomny konfliktům rodičů? Katčina adaptace je velmi riziková a spolupráce s terapeutem je nutná.

### ***Adaptace rodičů***

I po dvou letech od rozvodu je vztah rodičů velmi konfliktní. Zdá se, že přelomem znamenal rozchod matky s novým přítelem. Novým vztahem matka zřejmě řešila emoce po rozvodu, rozchodem se ovšem dostaly znovu do popředí. Na nevyřešený konec vztahu s otcem poukazuje také averze k jeho nové přítelkyni. V tomto ohledu se otec zdá adaptovaný lépe (k čemuž mohl přispět také jeho flegmatictější temperament). Oba rodiče mají tendenci nepřijímat svou odpovědnost a distribuovat ji na druhého – u matky je tato tendence výraznější, v důkaz nízké otcovy kompetentnosti dokáže obrátit téměř cokoli. Výrazná je také její potřeba problémy hledat, nikoli řešit. Nabízí se otázka, zda vůbec chce řešit Katčín psychický stav, nebo spíše potřebuje potvrdit neschopnost a nekompetentnost otce. Jako pravděpodobnější se jeví druhá varianta. Pokud k potvrzení nedojde, matka zvyšuje intenzitu napadání otce (údajná častější nemocnost dětí, údajná nutnost přestěhovat se z důvodu finanční tísně apod.). Jedná se zřejmě o mechanismus, bohužel destruktivního charakteru, kterým chrání své hluboce narušené sebepojetí. Na místě je otázka, kam až by byla schopna zajít (např. v souvislosti s údajnou nemocností dětí – lékařkou našťestí nepotvrzenou). Roli otce a bývalého partnera není schopna oddělit.

Nabízí se také otázka, zda má matka v někom oporu. Otec má přítelkyni a rodiče, koho matka? Nikdy o nikom nemluvila. Pokud je na vše sama, adaptace je mnohem náročnější.

### ***Adaptace rodiny***

Nalezení nové, porozvodové rovnováhy je v nedohlednu, v důsledku matčiny nízké adaptace. Jednání matky je motivováno ochranou jí samé – jak se asi matka cítí, když se

potřebuje chránit takto intenzivně? Je otázka, nakolik přes hluboké emoce, kterými prochází (resp. před kterými se brání), dokáže vnímat potřeby dětí a nakolik je dokáže oddělovat od svých. Adaptace matky ovlivňuje adaptaci dětí, zejména Katčinu, ta se nachází v konfliktu loajality (má ráda oba rodiče). Matčin emoční vztah k dětem je ale, podle mého názoru, dobrý, má děti velmi ráda. Zdá se, že otec nepotřebuje matce oplácet její ataky, což dětem adaptaci usnadňuje (nedochází k přímému boji rodičů).

Celkově se jedná o příklad faktu, že i přes nekonstruktivní, ne-li destruktivní jednání rodiče, její děti mají rádi, je pro ně zásadní osobou a chtějí si vztah s ním udržet.

### ***Faktory spolupráce***

Na straně rodičů

- pokud jeden z rodičů nechce situaci řešit, není spolupráce možná – cílem matky je diskreditace otce, což se nikdy nestane našim společným cílem
- snížená schopnost matky oddělit partnerství od rodičovství
- opakované probírání stejných témat (problémů), matka odmítá navrhovaná řešení
- distribuce viny a zodpovědnosti – je důležité nepřistoupit na linii obviňování a vymezovat, co je čí zodpovědnost, zejména v rovině rodiče vs. OSPOD (jedná se o velmi náročný aspekt naší práce)
- ani shoda rodičů, co se týče dceřina špatného psychického stavu, nevede k zaměření na její potřeby (výraznější u matky)
- otec neoplácí matčiny ataky
- nemožnost flexibilního přístupu v případě konfliktu rodičů (nutnost přesně definovat a dodržovat dohody)
- i přese vše výše uvedené nelze zpochybnit matčin dobrý vztah k dětem a naopak

Na straně OSPOD

- náročnost najít cokoli k ocenění
- náročnost zachovat neutrální přístup k matce, vnímat, že její činy jsou zřejmě důsledkem toho, jak špatně se cítí
- náročnost najít body alespoň minimální shody rodičů
- vzhledem k náročnosti případu je potřeba rozdělit zakázky mezi více odborníků – diskutabilní je přínos psycholožky, za kterou matka dochází s Katkou (nežádá spolupráci s otcem, bez které, podle mého názoru, není podpora Katky možná)

- nutnost direktivních až restriktivních opatření – úvahy o nařízení spolupráce s externími odborníky

V tomto bodě máme značné rezervy. Jak je uvedeno v šesté kapitole, pracovník OSPOD nemá ze zákona pravomoc vydávat závazná rozhodnutí. Novela zákona 359/199 sb., o sociálně právní ochraně dětí, účinná od 1. 1. 2013, sice obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností umožňuje, „vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, uložit dítěti, rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte povinnost využít odbornou poradenskou pomoc nebo uložit povinnost účastnit se prvního setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu 3 hodin nebo terapie“ (§13, odst. 1, písmeno d) ) – vymahatelnost této povinnosti je ale spojena se správním řízením. Správní řízení má kromě administrativní zátěže další nevýhody. Kontext úředně nařízené povinnosti působí negativně na motivaci klientů a výrazně komplikuje, ne-li znemožňuje, profesní vztah pracovníka a klienta (sociálního pracovníka staví pouze do restriktivní a kontrolující roviny). Navíc pokuty, které plynou z neplnění nařízení, jsou v konečném důsledku trestem pro dítě (a v případě sociálně slabých rodin další ekonomická zátěž).

Soud, který pravomoc závazná rozhodnutí má, ji bohužel ne vždy využívá. Pokud se matka bez omluvy nedostaví k soudnímu jednání a žádné důsledky (kterými rozhodně nemyslím finanční postih) z toho neplynou, jak je možné nastavit jasné hranice jejímu chování, které škodí dětem?

## **8.8 Kazuistika 8**

Rodiče se rozvedli před necelými třemi roky. Mají spolu syna Ondru (8 let, v době rozvodu 5 let).

### **Anamnéza**

V evidenci našeho OSPOD je rodina od doby cca dvou a půl roku od rozvodu. Tři roky byla v evidenci jiného OSPOD (intervenci OSPOD tedy rodina vyžaduje pět a půl roku). Krátce po rozvodu navázala matka nový vztah.

### ***Před přijetím do evidence našeho OSPOD***

Na OSPOD přichází otec. I přes spolupráci s odborníky se budou s matkou rozvádět, matka ale navádí syna proti němu. OSPOD si pozve matku, která navádění popírá a naopak popisuje otcova negativa. Ondra je na doporučení pediatra v péči psychologa (rodiče nezvládají svůj partnerský vztah). O měsíc později se koná soud, kde je Ondřej svěřen do výchovy matky, styk s otcem není upraven.

Následují maily matky na OSPOD. Otec jí dělá samé naschvály – cíleně po sobě zanechává nepořádek, kontroluje, zda Ondru matka nebije apod. Otec OSPOD zase informuje o matčině negativním vyjadřování o něm před synem. Měsíc po posledním soudu se koná další jednání, na kterém je styk otce s Ondrou jasně vymezen.

Následují matčiny maily na OSPOD týkající se problémů při předávání, otec problémy neguje. Ondrova psycholožka doporučila rodičům párovou terapii, se kterou oba souhlasí. Matka ji nakonec vyhodnotí jako neúčinnou, protože otec neustále lže. Matčiny maily popisující negativní skutky otce řeší OSPOD více méně každý týden. Otec neguje, příp. má jinou verzi. Matka také popisuje domácí násilí, fyzické napadání ze strany otce v minulosti, kdy dvakrát zasahovala i PČR. Spolupráci s psychologem matka stále odmítá (nevidí v ní přínos). Začala spolupracovat s organizací poskytující podporu ženám v náročné životní situaci (dále Organizace).

Ani rok po rozvodu není situace klidná. Matka si stěžuje, že i přes Ondrovu nemoc otec vyžaduje styk. Dále si prý Ondra stěžuje na chování otce a jeho nové ženy, které na něj křičí. Vzpomněl si také, jak otec matku ohrožoval. Dva roky po rozvodu píše Organizace zprávu pro OSPOD, ve které doporučuje omezení kontaktu Ondry s otcem. Ondra se s otcem necítí bezpečně, „tátou“ je pro něj matčin přítel. Otec je zprávou překvapen, nikdo z Organizace s ním nechtěl komunikovat. Matka přistupuje na spolupráci s psychologem za účelem nastavení pravidel komunikace. Otec bere Ondru na vyšetření k psychologovi (má obavy z ovlivňování syna matkou), jehož závěrem je, že vztah k otci není problematický. Matku to rozezlí – Ondra se prý po návratu od otce hystericky rozplakal, že byl u nějaké paní a musel říci, že má tátu rád. Matka podá návrh na předběžné opatření k soudu na omezení Ondrova styku s otcem a nařízení znaleckých posudků. Soud obojí zamítá.

*Je více než zřejmé, že se jedná o velmi komplikovaný případ. Tři roky boje a nezdá se, že by se alespoň náznakem schylovalo k uklidnění. Není také vůbec jasné, zda se opravdu jednalo o domácí násilí, nebo o patologickou dynamiku vztahu rodičů. Na oběť domácího násilí je matka velmi agilní, útočná, dokáže si prosazovat své zájmy a relativně rychle si našla nový vztah. Ondra je v každém případě dítě ohrožené porozvodovým konfliktem rodičů. Chrání ho matka oprávněně, nebo ho využívá k boji s otcem? Je nutné podrobné zmapování.*



## **Náš OSPOD**

Na OSPOD přichází matka s přítelem popsat situaci (cca dva a půl roku po rozvodu). Matka potřebuje, abychom otci nesdělovaly adresu, kde bydlí. Jako důvod uvádí dlouholeté domácí násilí. Jelikož situaci neznáme, požadavek respektujeme.

Kolegyně se seznamuje s Ondrou. Když mluví o otci, téměř doslova používá matčinu rétoriku (nechce k tátovi, protože je přísný, ubližoval mamince apod.). Je také zřetelný rozdíl, mluví-li o něm před matkou (je patrná tenze), nebo jen s kolegyní (je více uvolněný, mluví i o hezkých chvílích s otcem). Dále kolegyně hovoří s matčinou právní zástupkyní (na žádost matky), probírá s ní, co Ondra potřebuje a proč.

## **Spolupráce**

1) Pozveme si na OSPOD matku ohledně domluvení pravidel předávání. Energicky nám sděluje, co jí otec provádí a provádět bude (nerespektování, naschvály). Po celou dobu stojí, příp. chodí po místnosti. Jelikož matka nechce dát otci adresu, nabízíme variantu předávání v místě bydliště otce. Matce se nelíbí představa dojíždění k němu. Ptáme se na řešení, na které by přistoupila – jelikož by otec vše komplikoval, je to jedno. Podle rozsudku má předání probíhat „v místě bydliště matky“, tudíž když otec přistoupí na své bydliště, jedná se o vstřícný krok.

Podle psychologů z Organizace je Ondra v pořádku. Matka souhlasí, abych se s Ondrou seznámila ve škole (je v první třídě).

*Vzorec vnímání otce a jeho činů jako problémových, s cílem dělat naschvály a škodit, se zdá jako dosti hluboce zakořeněný. Poněkud varovně je, že matka nepřipouští ani drobnost, kterou by otec dělal relativně správně.*

2) O pár dní později navštívím Ondru ve škole. Jakmile se posadíme, začne povídat o nových bačkůrkách, sešitech a dalších tématech. Vysvětlím mu, že pokud si o něčem nebude chtít povídat, nemusí. S tatínkem a maminkou to je složité, nerozumí tomu, ale chtěl by. Čemu např.? O něčem se baví a nechtěl by říci, o čem. A co ho napadá? Že se baví o autíčkách. Kdyby nebyly ty složitosti, v čem by se mu ulevilo? Nemusel by k němu jezdit. V čem by to bylo lepší? Opakuje předchozí odpověď. Něco se mu u táty nelíbí? Jsou tam na něj oškliví, nechce blíže vysvětlit. Má se o svých starostech s kým bavit? S maminkou a tetou (*nezeptám se, kdo to je*). Dále se bavíme o škole a autech (ty miluje). Při tématech kolem rodičů je v evidentní tenzi, nemá oční kontakt. Na neutrální témata tenze ustupuje, ale nemizí.

Podle třídní učitelky se Ondra velmi dobře učí, má hodně kamarádů. Není ničím nápadný.

*Téma rodiče je pro Ondru velice zátěžové, hodně utíká k jiným tématům. Nabízí se otázka jakési naučenosti odpovědi – používá fráze, které blíže nevysvětluje. Nelze ale hodnotit, může se jednat také o způsob zacházení s těžkými tématy. Obě varianty ovšem znamenají zátěž pro Ondru, která je vzhledem k celému kontextu vysoce riziková z hlediska dalšího psychického vývoje.*

*S kolegyní se shodneme, že žádné pohovory již realizovat nebudeme z důvodu zbytečného Ondrova zatěžování. Jako užitečnější se jeví návštěva v době, kdy je u otce, abychom se podívaly na jejich interakci v přirozeném prostředí.*

3) O pár dní později máme schůzku s otcem. Souhlasí s předáváním v místě jeho bydliště i se šetřením u něj doma. Dostí podrobně řeší léky, které Ondra bere. Domnívá se, že jeho problémy jsou možná psychosomatického charakteru, proto by nerad, aby zbytečně užíval látky, které nejsou pro organismus dítěte dobré.

*Zdá se, že oba rodiče vidí v jednání toho druhého nějaký větší či menší zádrhel. Matka provokaci a útok, otec dramatinizování synových problémů. Otec se zdá pedantský. Na závěry je ovšem velmi brzy – tříleté spory znamenají pro rodiče obrovskou zátěž, která se samozřejmě odráží v jejich prožívání. Pro zmapování procesu je nutná dlouhodobější spolupráce s rodinou.*

4) O dva měsíce později jedeme na šetření k otci v době, kdy má u sebe Ondru. Ondra se usmívá, skáče otci do náruče, ukazuje nám, jak skáče na trampolíně a jezdí na rotopedu. Posléze nás pozve do pokojíčku. Ukazuje nám oblíbené hračky – modely autíček a robota. S otcem dělají úkoly, Ondra se trochu předvádí – ptá se otce i na to, co ví. S kolegyní se shodneme, že otec zná Ondrovy zájmy, jejich interakce je spontánní a přirozená. Ondra vypráví o mamince a strejdovi, za kterým dnes pojede (*myslí tím matky přítele*).

*Nezdá se, že by Ondra měl se vztahem k otci nějaký problém, spíše naopak. V klidu mluví také o mamince a strejdovi – zřejmě se nejedná o téma, o kterém by se mu před otcem nechtělo mluvit.*

5) O pár dní později máme sezení s matkou, abychom s ní probraly výstupy ze šetření. Matka si je vyslechne a po chvíli začne dynamicky popisovat otcova negativa – vydírání přes majetek apod., odmítá si s ním i mailovat, proto otec komunikuje pouze s jejím přítelem – ani on ani otec s tím nemají problém. Řeč matky je překotná, výrazný je také psychomotorický neklid.

*Ochota komunikovat s matčíným přítelem se dá vyhodnotit jako vstřícný krok ze strany otce. Matka má stále (tj. přes tři roky) k otci extrémně negativní postoj, nabízí se otázka, zda je vůbec ochotna připustit cokoli, co otec dělá dobře – v zájmu Ondry. Zatím se zdá, že nikoli, což je velmi rizikové.*

Ondra se prý na nic neptá, začíná mluvit sám – otec jej za nic nepochválí, pouze za nadstandardní výkony. Velmi podrobně s ní probereme konflikt loajality. Matka svůj postoj k otci před synem prý neventiluje. Také si nemyslí, že by sama byla kvůli otci v nepohodě – rozpovídá se ale o jeho negativních činech v době manželství (chtěl nad ní moc, což ona odmítla dopustit), prokládá vše podrobným popisem konkrétních situací. Říkáme, že nemáme právo hodnotit její prožívání, nikdo nemůže zpochybňovat, jak se cítila, ale v Ondrově zájmu by bylo dobře hledat spíše nekonfliktní a konstruktivní momenty. Matka by nerada, aby konflikt trval další roky, ale ona a otec jsou zkrátka velmi odlišní. Dále sdělujeme, že vzhledem k faktu, že spolu mají syna, kterého mají oba rádi, je hledání řešení, nikoli problémů, dost užitečné. Nabízíme zatím individuální spolupráci s oběma rodiči s cílem podpořit jejich komunikaci a redukovat chybné interpretace sdělení druhé strany. Matka dokáže říci, co by potřebovala změnit – nediskutovat s otcem o Ondrově medikaci, dostat informace o sebemenším zranění (otec je nemá potřebu řešit, což si matka vykládá jako nezájem). Domluvíme se, že s otcem vše probereme a dáme matce vědět výsledek. Když to bude fungovat, bude matka klidnější. Dále doporučíme, ať se snaží Ondrovi popřát hezký čas s otcem (vysvětlíme proč).

*Matčín negativní postoj k otci a její prožívání jsou tak výrazné, že se neventilování před Ondrou nezdá jako pravděpodobné. Podrobný a intenzivní popis všeho, co jí otec provedl v době manželství, vypovídá zřejmě o nějakém neuzavření. Výborné je, že matka i přes toto nastavení dokázala říci, co by potřebovala, aby se změnilo, aby byla trochu klidnější. A že vůbec připustila možnost změny k lepšímu.*

Na následné schůzce s otcem s ním vše probereme, s návrhem matky souhlasí. Matce otcův souhlas sdělíme. Zanedlouho však matka podává k soudu návrh na omezení styku Ondry s otcem, otec reaguje návrhem na rozšíření styku. Soud je odročen za účelem výslechu psychologičky, se kterou matka s Ondrou spolupracují.

6) Na OSPOD přijde matčín přítel (tři měsíce po schůzce s matkou). Rád by nám sdělil důležité skutečnosti. Matčín právník se velmi divil, že je doposud nikde neuvedl.

*Vzhledem k délce sporu mezi matkou a otcem se jeho tvrzení zdá velmi diskutabilní.*

Ondru k otci i od něj vozí on, pokaždé mu říká, že k němu nechce jezdit, protože se mu nevěnuje a ve volnočasových aktivitách tlačí na výkon. Matka s ním toto neřeší, protože jsme jí řekly, že nesmí. Matčin přítel nerozumí, proč nikdo neřeší Ondrovo utrpení spojené s kontaktem s otcem. Otec má poruchu osobnosti, což matce řekl uznávaný psycholog, kterému přeposlala mailovou komunikaci. Na jméno uznávaného psychologa si nevzpomíná. Ale ví, že matce odepisoval, ať od něj okamžitě odejde.

*Nakolik matčin přítel podporuje její postoj? Či nakolik ona jeho? A jak právník? Pokud je v rodině matky takovéto nastavení, ve kterém se vzájemně podporují matka, její přítel a právník, není divu, že podpora Ondry v jejím vztahu s otcem je prakticky nereálná. Jak vše asi vnímá a prožívá Ondra?*

Na nadcházejícím soudním jednání bude přítomna psychologka (viz anamnéza a 1), která pracuje s matkou a v poslední době také s Ondrou, protože se trápí. S otcem psychologka nikdy nemluvila. Psycholog, u kterého byl kdysi otec s matkou, byl otcem podplacený. Nabízíme myšlenku nezávislého odborníka, matčině příteli se však nezdá, že by Ondra měl obíhat cizí odborníky – byl by to pro něj stres, navíc jejich psychologka zná celou situaci. Sdělujeme, že spolupráce s otcem je nutná a „jejich psychologka“ by pro něj nemusela být bezpečnou osobou, vzhledem k celé historii. Matčin přítel průběžně sděluje různá negativa otce, zejména když sezení směřujeme k návrhům řešení. Domluvíme se, že s otcem probereme přijatelnost konzultace s jejich psychologkou a případně doporučíme někoho nezávislého. Matčin přítel by nejraději spolupracoval s jejich psychologkou, protože otec umí zahrát velmi solidního muže i otce.

*Jako reálná se jeví úvaha, nakolik je v koalici proti otci s matkou, jejím přítelem a právníkem také psychologka. Je srozumitelné, že matka s přítelem preferují ji, ale z hlediska diagnostiky Ondrova psychického stavu vidím dosavadní historii jako závažnou kontraindikaci.*

7) Sezení s otcem na OSPOD (o tři týdny později). Sděluje, že se psychologku v minulosti pokoušel opakovaně telefonicky kontaktovat ohledně Ondrova stavu, ale vždy s ním na toto téma odmítla hovořit. Otec s ní před soudem hovořit nechce. Ondra se má velmi dobře.

Otec nechce soudně znalecké posudky, protože jakýkoli závěr stejně vyvolá spor, jako vždy. Psychologa, kam chodili s matkou, si našla ona, a jakmile s ní v něčem nesouhlasil, přestala k němu chodit. S řešením dalšího postupu chce počkat po soudu.

*Spolupráci s odborníkem je nutné dobře nastavit, aby Ondra nenavštěvoval několik psychologů. Byla by to pro něj zbytečná zátěž, navíc by jejich závěry nemusely být u soudu brány v potaz.*

U soudu psychologka vypovídá, mj. uvádí, že nemá motivaci navázat spolupráci s otcem, nedělá diagnostiku – k závěrům ohledně nevhodnosti intenzivnějšího Ondrova kontaktu s otcem došla na základě Ondrových neverbálních projevů a projektivních metod (kresba). Vzhledem k odlišným poznatkům nás a psychologky soudkyně nařídí spolupráci s nezávislým terapeutem za účelem posouzení, zda kontakt s otcem Ondru zatěžuje.

8) Týden po soudu přijde otec. To, co slyšel u soudu, se jej dotklo, má strach o Ondru. Opakuje, že ví, že maminku miluje, nikdy by to nezpochybnil. Je už unaven. Poslouchá, jak syna týrá, např. že odmítl vymalovat jeho pokoj na barvu, kterou Ondra chtěl. Raději si hlídá každé slovo. Poskytneme podporu a na přání otce podrobně probíráme organizaci spolupráce s terapeutem – kdo jej osloví apod.

*Sdílení a vyslechnutí otce vnímám jako důležité. Jedná se o vysoce náročnou, roky trvající situaci, kdy otec stojí proti koalici matky, jejího přítele, právníka a psychologky, má strach o psychické zdraví syna. Od rozvodu uplynulo tři a půl roku a nedošlo k žádnému výraznému zlepšení. Nastavování hranic ve výchově je matkou interpretováno jako despotismus. Není divu, k jakým činům rodiče v podobné situaci sahají. O to více je ale důležité, aby jim byla poskytnuta podpora.*

Aktuálně je domluvený první termín návštěvy Ondry a otce u terapeuta.

## **Analýza**

### ***Adaptace dítěte***

Kolem Ondrovy adaptace jsou mnohé otazníky. Podle psychologky z Organizace mu kontakt s otcem nedělá dobře, stejně tak podle matky a jejího přítele. Otec nepozoruje žádný viditelný problém, naše šetření také žádný neprokázalo. Ve škole není nijak nápadný, učí se velmi dobře, postavení v kolektivu je dobré. Dosavadní poznatky ovšem opravňují k obavám o jeho další vývoj. Jako reálný se jeví konflikt loajality, kdy doma, u matky, přetrvává hluboce negativní postoj k otci, který Ondra nesdílí (zatím). Může ho matka, spolu s přítelem, také proti otci popouzet? Nevíme. Zřejmě jsou ale jejich postoje před Ondrou prezentovány.

Množství psychologů, které navštívil, tj. min. čtyři (plus pohovor se mnou), určitě není pro Ondru přínosné.

### ***Adaptace rodičů***

I po třech a půl letech po rozvodu přetrvává hluboký konflikt. Matka interpretuje veškeré otcovo jednání jako negativní, navíc ve shodě s přítelem, právníkem a psycholožkou. Byl by její proces adaptace jiný, kdyby neměla tolik „spojenců“? Má matka za těchto okolností vůbec jinou možnost, než dehonestovat otce? Ve sdíleném boji proti nespravedlnosti, ve jménu blaha pro dítě, musí být veliká síla.

Zdá se, že matka se nedokáže odpoutat od minulosti, od křivd, které od otce zažila. Často o nich podrobně a energicky hovoří. Nemáme právo posuzovat, zda se opravdu jednalo o tak hluboké křivdy. Jedná se zkrátka o prožívání matky, které nemůžeme zpochybňovat. Fakt, že se jednalo o domácí násilí, je však diskutabilní (o násilí začala matka, soudě dle spisu OSPOD, hovořit až měsíce po rozvodu). Své prožívání matka zřejmě promítá do prožívání Ondry.

Otec je velmi unaven, zdá se, že se roky brání vůči matčiným atakám. Obrana otce je matkou vnímána jako útok, mnohé matčino jednání vnímá otec jako obrany nutné, dochází k misinterpretacím. Jedná se o velmi složitou, ne-li patologickou dynamiku. O matce ani jejím muži před námi otec nikdy nemluvil negativně. Přistoupil na komunikaci s matčíným přítelem, předává Ondru jemu, netrvá na zveřejnění adresy... zdá se, že je více schopen dělat vstřícné kroky.

O historii vztahu rodičů mnoho nevíme. Kam však dospěl jejich konflikt, ať už z jakékoli příčiny, je velmi smutné.

### ***Adaptace rodiny***

Je otázka, nakolik je adaptace všech v rámci svých nových životů možná, když ze strany matky a jejího přítele je velmi výrazná potřeba otce zdiskreditovat – ve jménu Ondrova zájmu. Jde však skutečně o Ondru, nebo o potřeby matky a jejího přítele?

Příčina matčiny snahy omezit styk otce s Ondrou zůstává otázkou. Věří matka, že kontakt otce s Ondrou jí skutečně ubližuje? Nepromítá si do něj vlastní prožívání, které pak nedokáže oddělit od prožívání syna? Umocňuje vše podpora, kterou má?

Zdá se, že otec nepotřebuje jednat stejně jako matka, čímž je zřejmě pro Ondru stabilní. Celý „systém“ je ale vzhledem k celkovému kontextu velmi křehký.

### ***Faktory spolupráce***

Na straně rodičů

- záměna potřeb matky za Ondrovy potřeby, problém oddělit partnerství od rodičovství
- schopnost matky představit si, že může nastat zlepšení
- náročnost délky a intenzity procesu pro rodiče
- otázka sdíleného boje za Ondrovo dobro (proti zlu – otcí)
- náročnost práce na konstruktivním řešení do budoucna, když jeden z rodičů ulpívá na minulosti

Na straně OSPOD

- náročnost spolupráce ve fázi hlubokého dynamického konfliktu
- nutnost podrobného zmapování situace, nikoli automatické přijetí verze jednoho rodiče
- potřeba spolupráce se všemi členy – v tomto případě bylo přínosné také setkání s přítelem matky
- nutnost facilitovat i základní komunikaci rodičů
- otázky kolem kvality poskytovaných psychologických služeb (a jejich vliv na průběh a délku procesu)
- poskytování podpory otcí ze strany OSPOD (sdílení náročnosti apod.)

## **9. Souhrnná analýza kazuistik**

Díličí analýza kazuistik poskytla mnoho zajímavých poznatků. Tato kapitola zpracovává, v souladu s cílem rigorózní práce, získané poznatky ohledně procesu porozvodové adaptace, konkrétních intervencí v rámci poskytovaného poradenství, dále poznatky ohledně přínosu poradenství (v týmu sociální pracovník a psycholog) a významu spolupráce intervenujících subjektů.

### **9.1 Proces porozvodové adaptace**

Analýzy poradenské práce s rodinami umožnily nahlédnout do příběhů rodin v procesu porozvodové adaptace a dát informacím v teoretické části konkrétní lidský rozměr a význam. Tato kapitola zpracovává díličí poznatky získané v první (konkrétní momenty v rámci poradenské práce) a druhé fázi analýzy (adaptace dětí, rodičů a rodiny)

do obecnějších kategorií a je realizací cíle rigorózní práce „*popsat na základě případových studií proces porozvodové adaptace u konkrétních rodin*“.

### **9.1.1 Porozvodová adaptace dětí**

Průběh porozvodové adaptace dětí lze rozdělit do dvou základních linií: podle toho, zda děti jsou rodičem/rodiči angažovány do jejich sporu, či nikoli.

#### ***Neangažování dětí do sporů rodičů***

Děti, jejichž rodiče mají konfliktní vztah, do kterého je ale nezatahují, se jeví jako lépe adaptované (kazuistiky 1, 2, 4 a 6 vs. kazuistiky 3, 5, 7 a 8). Tyto děti jsou spokojené, nečiní jim potíže o rodičích mluvit, říct o nich něco pozitivního, dávají najevo pozitivní vztah k nim, jejich chování a prožívání nenesou známky rizikovitosti.

#### ***„Angažování“ dětí do sporů rodičů***

Kazuistiky, zejména 3, 7 a 8, ukázaly konkrétní možné způsoby „angažování“ dětí a také konkrétní důsledky pro psychický stav dětí.

Uvozovky u pojmu „angažování“ mají svůj význam – pojem sám o sobě totiž vybízí k vnímání jednání rodičů jako cíleného, vědomého a s jasným záměrem. Motivy rodičů jsou však složité, ne vždy vědomé a mnohdy také zůstanou nepotvrzeny, na rovině domněnek. I nezáměrné jednání rodičů ale psychiku dětí zatěžuje, a byť ne cíleně, jsou děti zkrátka „angažovány“, nějakým způsobem zapojeny.

#### ***Konflikt loajality***

Jak deklaruje odborná literatura, děti mají rády a potřebují oba rodiče. Analýza pohovoru s Martinem (kazuistika 2, odst. 2) tuto deklaraci potvrdila. Ukázala, že děti mohou velmi citlivě reagovat i na sebemenší náznak ze strany rodičů, aby se dítě přiklonilo na stranu jednoho z nich. Martin např. spontánně zdůrazňoval stejný význam obou rodičů. Pokud děti získávají zkušenost, že pro to, aby byl jeden rodič spokojen, se musí nehezky vyjadřovat o druhém, dostávají se do náročného vnitřního konfliktu, který má následky přinejmenším neurotického charakteru.

Během práce jsem neměla možnost získat přímou výpověď dětí, zachytila jsem pouze momenty, které jejich vnitřní konflikt pravděpodobně zrcadlí. Viktorka (kazuistika 3) měla tendenci zavděčit se oběma rodičům tím, že každému říkala něco jiného (odst. 4) a automaticky sdělovala, o čem se s druhým rodičem bavila (odst. 6). Katčino neverbální chování (kazuistika 7, odst. 3 a 6) vybízí k úvaze, zda by se matka nezlobila, kdyby Katka



otce ráda viděla. Otec také popisuje Katčino odlišné chování k němu před matkou a mimo její přítomnost (odst. 6). Pro Martina (kazuistika 2, odst. 2) bylo těžké o rodičích i mluvit, ale nakonec se rozpovídal (rodiče ho do svých sporů neangažují) – na rozdíl od Ondry (kazuistika 8, odst. 2), pro kterého bylo téma rodičů velmi ohrožující. Způsob, jakým mluvil o otci (odst. 2), vůbec nekorespondoval s dojmem, jaký jsme měly ze šetření (odst. 4).

### *Prezentace druhého rodiče před dětmi, popouzení dětí proti druhému rodiči*

Popouzení dětí proti druhému rodiči je velmi těžko dokazatelné. Mohu prezentovat pouze své domněnky a informace, o které se opírají, protože u žádného případu není popouzení, negativní ovlivňování vůči druhému rodiči, potvrzeno soudně znaleckým posudkem či jiným odborným vyšetřením.

Kazuistika 3 nabízí smutnou demonstraci postupného gradování konfliktu rodičů (pravděpodobně spojeného s negativním ovlivňováním Viktorky matkou) a jeho vlivu na Viktorčin psychický stav. Na začátku rodiče popisují např. Viktorčinu potřebu být s oběma zadobře (odst. 4), závěr kazuistiky je ale o opakovaných sděleních otce o tom, co mu dcera řekla, že říkala matka (výrazně v odst. 10), o údajných otcových sděleních prezentovaných Viktorkou hovoří také matka (odst. 6). Veškerá údajná Viktorčina sdělení jsou závažného charakteru (obavy z umístění matky do vězení apod.). Oba rodiče negativní ovlivňování vůči druhému negují, v případě matky mám však pochybnosti – v průběhu celé kauzy je patrná snaha očernit otce za každou cenu (viz např. soudní jednání, odst. 5). **Změny ve Viktorčině prožívání** popsané otcem (odst. 10) jsou velmi varovné a lze je interpretovat jako obraz **identifikace** Viktorky s **matkou** – adaptační mechanismus na hluboký vnitřní konflikt spočívající ve výběru jednoho rodiče s cílem získat alespoň nějakou jistotu.

Úvahy o negativním ovlivňování se nabízejí také v případě Katky (kazuistika 7). Matka sice neguje, že by o otci mluvila v negativním slova smyslu, i v této kazuistice je ale ústřední linií výčet otcových negativ (při každém sezení). Katka přebírá postoj matky, možná i cítí zodpovědnost, chtěla by rodinu před otcem chránit (odst. 1), což je starost zcela neadekvátní jejímu věku. Podobný je případ Ondry (kazuistika 8), kde matčin odpor k otci vyústil až v odmítání přímé komunikace s ním. Ani zde se nezdá jako pravděpodobné matčino tvrzení o hanlivém neosočování otce před Ondrou (otce na každém sezení – výrazné v odst. 1 a 5 – líčí pouze negativně, a to velmi intenzivně). V očerňování otce má také podporu přítele (odst. 6). Není proto divu, že Ondra prezentuje

nechť k otci jezdit (odst. 2). Také u Katky (kazuistika 7) a Ondry (kazuistika 8) lze uvažovat o jejich **identifikaci s matkou jako o adaptačním mechanismu**. Nutnost řešit, aby případným projevem náklonnosti k otci neublížily matce, je pro děti faktorem ohrožujícím další psychický vývoj a vztah s otcem. Otázkou je, zda mezi důsledky vnitřního konfliktu nepatří také **somatizace**, protože obě matky (Ondrova i Katčina) popisují častou nemocnost dětí. Nevíme ale, jestli jsou děti nemocné, nebo matky jejich zdravotní stav zveličují (a využívají k boji s otcem).

Ne zcela pozitivně se před dětmi o otci vyjadřuje také matka v kazuistice 1 (i v rámci konzultací – odst. 2), prezentovaný postoj dcery Romany k otci často s matčíným postojem koresponduje (odst. 2, 5). Romana i její sestra Alena se však jeví jako dobře adaptované. V čem je rozdíl v porovnání s předchozími kazuistikami? Analýza ukázala, že matka v kazuistice 1, na rozdíl od matek v kazuistikách 3, 7 a 8 dokázala, i přes silnou zlobu na otce, v rámci konzultací **zaměřit pozornost na děti a jejich potřeby**, nikoli pouze na otcovy prohřešky (odst. 1, 3 a 6) a nepopírá jeho význam pro děti (odst. 1, 3). Dokázala také **oddělit roli otce jako bývalého partnera od role otce pro své děti**.

Samotná negativní prezentace druhého rodiče tedy zřejmě nemusí znamenat riziko komplikace procesu adaptace dětí. Jako důležitější se jeví **schopnost rodičů nezabývat se pouze svými potřebami** (spojenými s dehonestací druhého) a vnímat potřeby dětí, což zřejmě souvisí se schopností **oddělit roli bývalého partnera od role rodiče**. Nastiňuje se tak vztah adaptace dětí a adaptace rodičů.

#### *Zasažení dětí konflikty rodičů*

Rodiče jsou pro děti nejdůležitějšími vztahovými osobami a představují základní jistotu, kterou jejich konflikt narušuje. I když rodiče děti do svého konfliktu primárně neangažují, děti jím mohou být zasaženy (v důsledku narušení primární jistoty). Někakým způsobem zasažené konflikty rodičů jsou děti ve všech kazuistikách. Jedná se buď o přímou přítomnost u jejich sporů, vnímání napětí mezi nimi, či kombinaci obojího.

Romana (kazuistika 1) by ráda, aby otec matce nenadával (odst. 2) a rodiče se před nimi nehádali (odst. 5). Viktorčina situace (kazuistika 3) je popsána v předchozím textu. Nejenže je vtažena do sporu rodičů, ale byla také svědkem fyzického konfliktu rodičů. Svědkem fyzického konfliktu rodičů (odst. 2) byla také Eliška (kazuistika 6).

Martin (kazuistika 2) o ničem takovém sice nemluvil, měl však potřebu spravedlnosti pro oba rodiče, která se odrazila v přání mít střídavou výchovu či spontánním oceněním

obou svých kroužků (každý z nich zařizoval jeden rodič – odst. 2). Domnívám se, že se jedná o způsob, jakým reagoval na napětí mezi rodiči – byť hádkám zřejmě nebyl přítomen, nesoulad mezi rodiči vnímal. Spory rodičů před dítětem nebyly v rámci spolupráce zmíněny ani u Markéty (kazuistika 4), kterou jsem navíc ani neviděla, chodila k externímu odborníkovi. Nabízí se ale otázka, nakolik mohou být problémy při předávání (dle otce odmítání návratu k matce – odst. 2, dle matky neschopnost otce Markétu připravit – odst. 3), které otec nazval „scénkami“ (odst. 4), jejím způsobem, jak dát najevo nepohodu z napětí mezi rodiči.

Tomáš a Lenka (kazuistika 5) zřejmě nejsou svědkem přímých hádek rodičů, žijí však v kontextu jejich dlouhodobého konfliktu (oba rodiče se cítí ukřivdění), který Lenka obratně využívá ve svůj prospěch. Zdá se, že se spoléhá spíše sama na sebe a s rodiči příliš nepočítá (necítí v nich oporu). Katčini a Lukášovi rodiče (kazuistika 7) přiznávají přítomnost dětí u svých sporů (odst. 1, 2). Ondra (kazuistika 8) nemůže být svědkem přímého sporu rodičů, protože ti spolu komunikují pouze elektronicky, nevidají se. Nicméně vysoce konfliktní dynamiku a napětí vnímá.

Nějakým způsobem zasažené konfliktem byly tedy všechny děti. Jejich adaptace je však různá. Co může onu různost způsobovat? Analýza ukázala, stejně jako v případě prezentace druhého rodiče a popouzení proti němu, že rodiče dětí, které se jeví jako dobře adaptované (kazuistiky 1, 2, 4 a 6), se v rámci konzultací dokázali **zaměřit na děti a jejich potřeby a oddělovat roli bývalého partnera od role rodiče**. Opět se tedy ukazuje vztah mezi adaptací dětí a adaptací rodičů.

### ***Individuální rozdíly u sourozenců***

Analýzy ukázaly odlišný způsob adaptace u sourozenců (kazuistiky 5 a 7). Lenčina adaptace (kazuistika 5) je na rozdíl od Tomášovy riziková. Stejně tak riziková je adaptace Katky (kazuistika 7), na rozdíl od Lukášovy. Alena a Romana (kazuistika 1) jsou dobře adaptované, lze však zachytit jejich odlišný přístup k porozvodové situaci.

Čím mohou být tyto rozdíly způsobeny? Z hlediska věku se v kazuistikách s rozchodem rodičů vypořádávají lépe mladší sourozenci (předškolní věk – mladší školní věk). Nemyslím si však, že bychom mohli nějaký věk označit jako více či méně rizikový z hlediska průběhu porozvodové adaptace (jak ukazuje např. adaptace Ondry, kazuistika 8). Svůj vliv mají nepochybně osobnostní charakteristiky dětí, dále konkrétní průběh a okolnosti rozvodu. Alena (kazuistika 1) je zřejmě více flegmatické povahy – nemá, na rozdíl od Romany, potřebu mnohé řešit (kromě zakazování PC her – odst. 5). Tomáš

(kazuistika 5) si oproti Lence umí bez problémů říci, co potřebuje, cítí také velkou oporu v matce (odst. 9), kterou Lenka prakticky ztratila. Lukáš (kazuistika 7) se zdá méně úzkostný než Katka (odst. 1), jedná spontánně (odst. 3). Možná s ním matka také tak podrobně neprobírá negativní skutky páchané otcem, Katka je v tomto ohledu lepším partnerem.

### ***Oddělení vlivu rozvodu na psychický stav dětí od jejich stabilnějších osobnostních charakteristik***

U Lenky (kazuistika 5) a Viktorky (kazuistika 3) jsou k dispozici také zprávy, byť kusé, o jejich chování před rozvodem rodičů.

Podle informací školy (a výsledků sociometrie) není Lenka mezi spolužáky oblíbená. Mezi problémovější žáky ale patřila od první třídy – časté pocity nespravedlnosti a křivdy, v důsledku čehož odmítala přijmout důsledky svého jednání (odst. 2). Mohlo by se jednat o následky hyperprotektivní výchovy, kterou oba rodiče přiznávají (odst. 4). Ne všechny Lenčiny problémy tedy musí souviset s komplikovaným rozvodem rodičů. Příčina může být také v nižší schopnosti adaptace v důsledku hyperprotektivní výchovy.

Viktorka mě zaujala v rámci terénní práce v MŠ – prosazovala svou vůli, zlobila se, nebylo-li po jejím, užívala vulgární výrazy, což bylo cca půl roku před první návštěvou OSPOD matkou. Rodiče popisují její zvýšenou podrážděnost (odst. 6), kterou připisují rozchodu. I v případě Viktorky lze uvažovat nad hyperprotektivní výchovou (je jedináček, nezvládá situace, kdy není po jejím), která může být další příčinou jejího chování. Otázkou ale také je, zda konflikt rodičů začal až v době úvah rodičů o rozvodu. Pokud ne, a tato varianta není nepravděpodobná, mohlo být Viktorčino chování odrazem vnitřní nejistoty pramenící z napětí mezi rodiči.

#### ***9.1.2 Porozvodová adaptace rodičů***

Tato kapitola shrnuje do obecnějších kategorií poznatky o prožívání a jednání rodičů a dalších aspektech jejich porozvodové adaptace.

#### ***Emoční náročnost rozchodu***

Obecně se o emocích, které rodiče prožívají, můžeme pouze **domnívat**, málokdy o nich explicitně hovoří. Práce s emočním prožíváním v kontextu rozchodu navíc do prostoru OSPOD příliš nepatří – viz kapitola 9.2.3. Dílčí analýzy kazuistik však ukázaly některé aspekty, které jsem shrnula do tří kategorií.

### *Ulpívání na minulosti*

Kazuistiky 1, 2, 5 (zde velmi výrazně), 6 a 8 (také velmi výrazně) vykreslují tendenci rodičů ulpívat na minulosti (vracet se ke křivdám a prohřeškům) a s tím související sníženou schopnost hledat řešení do budoucna.

Matka (kazuistika 1) stále velmi živě prožívá zradu otce (i po šesti letech) spočívající v odchodu k jiné ženě (odst. 2, 3). Matka (kazuistika 2) se vrací k otcově nevěře v době jejich manželství a k jeho dominantní povaze (odst. 1), otec (kazuistika 2) i pět let po rozvodu vnímá matku jako člověka, který mu v životě nejvíce ublížil (odst. 3). Otec (kazuistika 5) nemůže ani po roce a půl matce zapomenout její zradu (odchod od rodiny) a zmiňuje ji v rámci spolupráce průběžně (odst. 4, 5, 8). Oba rodiče v kazuistice 6 se po roce od rozchodu vrací k údajným paralelním vztahům toho druhého (odst. 1, 3, 4). Matka (kazuistika 8) po třech a půl letech od rozvodu vnímá otce mj. jako násilníka a odmítá s ním osobní kontakt (odst. 1, 5, 6).

Domnívám se, že se jedná o obraz neprožitých emocí a nedořešených křivd a zranění. Dokud rodiče tyto pocity nezpracují (tj. neukončí vztah také emočně), budou jim zřejmě ještě dlouho bránit v nalezení cesty k tomu druhému. Rodiče nemohou jít dál a důsledkem je pak snížená schopnost komunikace, děláním vstřícných kroků apod.

### *Pocit nerespektování bývalým partnerem*

Ve třech případech rodiče, resp. matky, hovořily o **pocitu nerespektování**, nebrání vážně, z otcovy strany (kazuistiky 2 – odst. 3, 4 – odst. 4 a 6 – odst. 4), u všech se jednalo o velmi hluboké emoce (doprovázené pláčem či odchodem z místnosti).

### *Potřeba bojovat*

Boj rodičů je v určité míře přítomen ve všech kazuistikách, spolupráce ale často vedla k nalezení alespoň dílčích řešení, vyjma tří případů (matky v kazuistikách 3, 7 a 8).

Matka v kazuistice 3 opakovaně sděluje pochybení otce (odst. 3, 4, 5, 6). I když na OSPOD s otcem dospějí k nějaké dohodě, záhy učiní kroky dohodu zcela devalvující (změna MŠ, trestní oznámení na otce, návrhy na předběžné opatření apod.). Otce výrazně dehonestuje (zejména odst. 5), nespokojena je také s prací OSPOD, který podle ní hájí zájmy otce, nikoli dcery (stížnost vedoucí odboru, žádost o změnu kolizního opatrovníka – odst. 8). Za celou dobu spolupráce (cca tři čtvrtě roku) nedojde ke zlepšení, matka útočí na otce i OSPOD. Matka v kazuistice 7 opakovaně hovoří o otcových prohřešcích, kvůli nimž strádají děti (odst. 1, 3, 4, 5, 7), v popředí je nerespektování lékařských doporučení a

finance. Navrhovaná řešení kritizuje, stejně jako práci OSPOD (stížnosti vedoucí odboru), stále uvádí důvody nízkých kompetencí otce. Zdá se, že primárně potřebuje potvrdit otcovu neschopnost než řešit psychické zdraví dětí, což se za celou dobu spolupráce (cca tři čtvrtě roku) výrazně nezměnilo. Matka v kazuistice 8 je sice schopná hledat a nalézt řešení dílčích problémů (odst. 5), ústřední linií je ale negativní hodnocení otce, jako naschvál či provokaci vnímá většinu jeho činů, jiný pohled nepřipouští.

Matky jsou zaměřené **spíše na hledání problémů nežli řešení**, jsou pohlčené odporem k otci, v popředí jsou jejich zájmy.

Domnívám se, že společným jmenovatelem kategorií výše může být **ohrožení sebeúcty a narušené sebepojetí**. Partnerský vztah je jedním z prostorů pro seberealizaci. Pokud o něj člověk přijde, je srozumitelné, že se cítí ohrožen. Pocity ohrožení vlastního já patří k těm nejhlubším, obranné reakce proto bývají taktéž velmi hluboké. Může tedy trvat i roky, než se dynamika emocí zmírní (viz ulpívání na minulosti), čili než se emoční zranění (způsobující pocit ohrožení) ošetří. Pokud má člověk narušenou sebeúctu, je mnohem citlivější k projevům okolí směřujícím k němu a snadno je interpretuje jako projevy snižování jeho významu a hodnoty (viz pocit nerespektování bývalým partnerem). Hezkou ukázkou je v tomto ohledu kazuistika 6, kde se situace urovnala, neboť matka zažila **satisfakci** (odst. 5).

V rámci ochrany sebeúcty člověk hledá momenty sebeúcty posilující. Jednou z cest je snižování významu těch, kteří ji mohou potenciálně ohrožovat – bývalých partnerů (viz potřeba bojovat). Stížnosti na OSPOD jsou potom srozumitelné, protože OSPOD se v rámci zastupování zájmu dětí snaží vztah s druhým rodičem podpořit, nikoli v zájmu ochrany sebepojetí komplikovat.

### ***Oddělení partnerství od rodičovství a zaměňování potřeb rodičů za potřeby dětí***

Jak naznačila analýza v kapitole 9.1.1, oddělení partnerství od rodičovství (čili vztahu rodiče k bývalému partnerovi od vztahu dětí k druhému rodiči) je důležitým faktorem ovlivňujícím adaptaci dětí. Ne všichni rodiče jsou tohoto schopni (kazuistiky 1, 2, 4 a 6 vs. kazuistiky 3, 5, 7 a 8). Vzhledem k vysoké emoční zátěži, kterou rozchod znamená (viz předchozí text), jsou někteří natolik **pohlčení vlastním procesem**, že potřeby dětí nejsou schopni vnímat. Jelikož jsou potřeby dětí spojeny s potřebou mít druhého rodiče a být s ním, jsou vlastně „kontraindikací“ k saturaci potřeb rodičů

(dehonestace druhého, snížení jeho významu). Výsledkem pak může být záměna zájmů rodičů za zájmy dětí, která je velmi výrazná v kazuistikách 7 a 8.

Matka (kazuistika 7) opakovaně popisuje údajné otcovo chování, které se negativně podepisuje na psychickém stavu dětí, zejména u Katky. Důvody, které uvádí, však velmi korespondují s jejími důvody konfliktu s otcem, zejména problémy se SJM a hrazením výživného (odst. 1, 3). Matka (kazuistika 8) i její přítel se snaží omezit Ondrův kontakt s otcem z důvodu Ondrova údajného utrpení v přítomnosti patologické osobnosti otce (odst. 6). Příčinou je však spíše matčina hluboká averze vůči otci a její potřeba nebýt s otcem v kontaktu. Obě matky prosazují své zájmy, které však prezentují jako zájmy dětí. Stejně tak matka (kazuistika 3) – i když o Viktorčiných potřebách pěkně hovoří (odst. 2, 6), prakticky svým jednáním sleduje pouze své zájmy, které prezentuje jako nejlepší zájmy dcery.

Matka (kazuistika 1) zdůvodňuje údajnou Romaninu nechuť jezdit k otci jeho zradou (odst. 1), kterou ale prožívá ona, nikoli Romana. Na rozdíl od matek v kazuistikách 7 a 8 ale dokáže vidět důležitost otce pro děti (a vnímat také potřeby dětí).

Velmi zajímavá je kazuistika 5. Rodiče své potřeby nezaměňují za potřeby dětí, jednání obou je ale často motivováno spíše sledováním jejich zájmů a potřeb. Matka mívá tendenci, v rámci své potřeby nápravy vztahů, jednat v Lenčin neprospěch (např. cesta k rodičům nového partnera místo k vlastním, předběžné opatření na prázdninový styk). Prožívání otce, co se týče matčiny zrady, velmi koresponduje s prožíváním Lenky, není proto divu, že jednání otce často vybízí k otázce, čí zájmy vlastně hájí (ať již kolem styku Lenky s matkou, či ve vztahu k myšlence střídavé výchovy pro Tomáše). Nicméně v konečném důsledku dokážou oba rodiče vnímat potřeby dětí a jednat v jejich zájmu.

### ***Noví partneři a nové partnerky***

Analýza kazuistik ukázala, že nové vztahy bývalých partnerů/bývalých partnerek mohou do procesu adaptace vstupovat a ovlivňovat jej.

Matka (kazuistika 1) nedokáže akceptovat novou otcovu partnerku (tím spíše, že kvůli ní od nich odešel), což se projevuje např. slovními i fyzickými atakami (odst. 3). Nedokáže zpracovat ani její těhotenství, budoucího potomka nazývá „parchantem“, což přejímá Romana (odst. 5), stejně jako názor, že kdyby otec neměl přítelkyni, více by se k němu se sestrou těšily (odst. 2). Nová otcova přítelkyně (kazuistika 6) je předmětem sporů rodičů – podle otce ji matka, byť má svého přítele, nedokáže akceptovat (odst. 3), s čímž matka nesouhlasí (odst. 4). Otcovu přítelkyni matka údajně také zbilá. Zhoršení

situace v kazuistice 7 nastalo po rozchodu matky s novým přítelem, k otcově přítelkyni má matka mnohé výhrady, které odůvodňuje jejím chováním k dětem (odst. 3).

Domnívám se, že výše uvedené příklady jsou mj. obrazem **nezpracovaného rozchodu** – nový vztah, svatba či dítě jsou jakýmsi potvrzením, že si bývalý partner/bývalá partnerka opravdu vybral/a někoho jiného. V pozadí může být „znovuotřesení“ sebepojetí, příp. neukončený vztah rodičů. I zde lze reflektovat tendenci matek označovat své potřeby za potřeby dětí (viz uvedené příklady z kazuistik 1 a 7).

Noví partneři/nové partnerky znamenají také **nároky na stabilitu a rovnováhu rodinného systému**. Najít pozici pro nového partnera tak, aby byli všichni relativně spokojeni, je náročný proces. Velmi vypovídající je v tomto ohledu systém v kazuistice 5, kde jsou okolnosti složité – pocity otce a Lenky ohledně matčiny zrady, averze Lenky k partnerovi matky, Tomášův kladný vztah k partnerovi matky, což nezvládá otec apod. Nelehká situace je také v kazuistice 4. Otcova nová přítelkyně znamenala podle matky zlom spojený s nárůstem problémů. Matce se také nelíbí její zasahování do dceřiny výchovy (odst. 1, 3, 4). Později se domnívá, že její soužití s novým přítelem způsobilo zhoršení průběhu předávání (odst. 6). Matčin nový partner, resp. její rozhodnutí se k němu přestěhovat, znamenal počátek problémů se stykem také v kazuistice 2 – otec chtěl z důvodu údajného nevhodného chování matčina nového partnera k Martinovi změnu výchovy. Domnívám se, že rodiče, u kterého děti nežijí (většinou otcové), mohou díky novému partnerovi rezidentního rodiče (většinou matky) cítit **ohrožení své rodičovské role a rodičovského významu**. Nový partner tráví s dětmi hodně času, stará se o ně a má vliv na jejich výchovu, pocit ohrožení otců je proto zcela srozumitelný.

### ***Reakce na zátěž vs. osobnostní charakteristika***

Projevy rodičů je potřeba velmi opatrně hodnotit a vnímat **v celkovém kontextu**. Jak ukazují zejména kazuistiky 8 (otcova naléhavost např. kolem otázky medikace dcery – odst. 3, přímá výpověď – odst. 8) a 3 (preventivní dokumentace aktivit – odst. 4, přímá výpověď – odst. 10), dlouhodobé porozvodové konflikty se odrážejí v psychice rodičů. Ti pak mohou působit agilně, úzkostně, vztahovačně, jako pedanti apod. Pokud je rodič dlouhodobě osočován ze všeho možného i nemožného, vidí riziko dalšího osočení téměř všude a má mj. potřebu automaticky dokazovat svou nevinu (např. podrobnými popisy situací apod.). **Nemusí se tedy jednat o stabilní osobnostní charakteristiku.**



### ***Bezmoc jednoho z rodičů***

Někdy se stává, že ať se jeden rodič snaží sebevíc, ataky ze strany druhého (ve zpracovaných kazuistikách se jednalo o matky) neustávají, ale naopak stále graduji – rodič využívá čehokoli jako důkazu nízké kompetentnosti druhého rodiče, vymýšlí si, používá různé informace z minulosti apod. Někteří rodiče se dokážou povznést a ataky neřešit (otcové v kazuistikách 1 a 7), pro některé ale představují velkou zátěž spojenou s bezmocí (otcové v kazuistikách 3 a 8). V těchto případech bohužel platí, že **rozumnější rodič více trpí**. Je si vědom, že kdyby začal také útočit, poškodí děti (jeden bojující rodič představuje menší riziko než vzájemně bojující rodiče).

Bezmoc, navíc dlouhodobě prožívaná, představuje velmi vysoké nároky na psychiku, ne-li celkové duševní zdraví. Proces adaptace je tak výrazně komplikován. Soudní průtahy ke zlepšení situace samozřejmě nepřispějí, naopak. Již zmiňovaná existence sdružení na podporu otců (kapitola 5.1.3), jejich zaměření i rétorika, jsou pak v tomto ohledu více srozumitelné.

Kazuistika 5 nastiňuje další aspekt bezmoci, a sice k jakým krokům se je schopen uchýlit **zoufalý rodič** – matka v touze napravit vztahy zkomplikované způsobem jejího odchodu, zejména vztah s dcerou, činí kroky, které jsou kontraproduktivní (viz závěr textu Oddělení partnerství od rodičovství a zaměňování potřeb rodičů za potřeby dětí).

### ***Sociální opory***

Do procesu porozvodové adaptace vstupují také sociální opory rodičů. Mohou působit **protektivně**, ale také, jak ukázaly analýzy, adaptaci **komplikovat**. Mohou totiž podporovat pocit křivdy a obviňování druhého rodiče, byť mnohdy s tím nejlepším úmyslem podpořit někoho, koho mají rádi – vztyčený prostředník matčiny matky na otce (kazuistika 1, odst. 4), averze matčina nového partnera k otci (kazuistika 8, odst. 6). Opačným příkladem je otec v kazuistice 4, který v Markétině zájmu musí čelit tlaku rodiny působícímu proti matce (odst. 2, 7).

Specifickou kapitolou je podpora **právních zástupců**. Úvahy o jejich vlivu komplikujícím hledání řešení se nabízejí u matek v kazuistikách 3 (množství stížností a předběžných opatření) a 8 (naznačeno v odst. 6).

### ***Náročná dynamika vztahu vs. sociálně patologický jev (domácí násilí)***

Nezřídka se setkáváme s tvrzením matek, že se bývalý partner choval násilně – potřeboval ovládat, napadnul je, neustále ponižoval (kazuistiky 2 – odst. 1, 5 a 8 – údaje

v anamnéze, 6 – odst. 1, 7 – odst. 1). Fakt násilného jednání je většinou neverifikovatelný, nicméně nelze nijak zpochybňovat, že se ženy jako napadené cítily. Stává se, že tím, čím se jeden partner chrání, ubližuje tomu druhému, a naopak. Pokud tento stav graduje, oba jsou čím dál zoufalejší, v důsledku čehož se potřebují více chránit. Oba se pak mohou cítit jako oběť (viz výpovědi rodičů v kazuistice 2, odst. 3). Jedná se o zcela jinou dynamiku, než je dynamika domácího násilí charakteristická mj. postupným upevňováním moci a kontroly.

Nemůžeme posoudit, co a jak se v historii vztahu rodičů dělo. Můžeme „pouze“ brát vážně a respektovat, jak se rodiče cítí.

Jsou mezi popsánymi kategoriemi nějaké **vztahy a souvislosti**? Domnívám se, že ano. Příčinou nekonstruktivního jednání některých rodičů je obrana ohroženého sebepojetí. Tito rodiče se nedokážou odpoutat od minulosti, zejména křivd ze strany bývalého partnera. Potřebují potvrdit od okolí, že v nich chyba není. Na náznak opaku reagují útokem a bojem. Jsou natolik pohlaceni ochranou sebe sama, čili svým procesem adaptace, že jsou schopni vše vnímat pouze skrze sebe a své potřeby. Důsledkem jsou pak mj. problémy oddělovat partnerství a rodičovství, rozlišovat mezi potřebami rodičů a dětí, snížená schopnost akceptovat nové partnery bývalých partnerů. Obrana sebeúcty jednoho rodiče může druhého rodiče dohnat až k pocitu bezmoci či pocitu oběti násilí ze strany druhého rodiče.

### ***9.1.3 Vztah adaptace dětí a adaptace rodičů***

Předchozí analýzy ukázaly **klíčový význam přístupu rodičů pro adaptaci dětí**. Všechny děti byly do konfliktu nějakým způsobem vtaženy. Ale děti rodičů, kteří dokázali vnímat jejich potřeby a oddělovat roli bývalého partnera od role rodiče, se jeví jako mnohem lépe adaptované (kazuistiky 1, 2, 4, 6, Tomáš v kazuistice 5) – a to i v případě, že se jeden z rodičů vyjadřoval o druhém rodiči negativně.

Schopnost vnímat potřeby dětí, oddělovat je od svých a oddělovat partnerství od rodičovství je na straně rodičů spojena se schopností odhlédnout od svých potřeb, a tedy chránit také děti, nikoli pouze sebe (viz závěr předchozí kapitoly). Provedené analýzy nabízejí demonstraci uvedeného: děti, u kterých je patrný konflikt loajality (Viktorka – kazuistika 3, Katka – kazuistika 7 a Ondra – kazuistika 8), jsou dětmi rodičů (matek) s potřebou bojovat (hledat problémy, nikoli řešení). Jedná se o matky silně zaměřené na sebe a své potřeby. Ostatní souvislosti jsou již individuální: ulpívání na minulosti (pouze

matka v kazuistice 8), snížená akceptace otcovy nové partnerky (pouze matka v kazuistice 7), obviňování otce z násilí (matky v kazuistikách 3 a 8). Adaptace dětí v těchto kazuistikách je do různé míry riziková. Byla by více riziková, kdyby otcové matkám jejich boj opláceli (což ani jeden z nich nečiní)? Může nebojování druhého rodiče zvyšovat stabilitu porozvodového systému, protože nedochází k podpoře patologické dynamiky?

Jednání zapadající do některé z problematických kategorií vykazují také rodiče z ostatních pěti kazuistik. Nicméně zřejmě nejsou natolik pohlaceni sebou, protože potřeby dětí dokážou nejen vnímat, ale i v rámci jejich zájmu jednat. Jejich děti jsou proto lépe adaptované. Specifickou výjimkou je Lenka (kazuistika 5), jejíž adaptace je zkomplikována náročným kontextem rozchodu rodičů.

**Chceme-li tedy podpořit děti, musíme podpořit jejich rodiče**, kteří jsou pro adaptaci dětí důležitější než sebelepší terapeutické postupy. V čem konkrétně rodiče podporovat? Jako nejdůležitější cíl podpory se zdá podpora schopnosti vnímat potřeby dětí a odlišovat je od svých. Mnoho rodičů s tímto nemá problém (rodiče v kazuistikách 2, 4 a 6, otcové v kazuistikách 1, 3, 7 a 8). Někdo potřebuje poradenskou pomoc, aby si utřídil, co se děje, co chce a co nechce (matka v kazuistice 1, rodiče v kazuistice 5). Někdo potřebuje ošetřit tak hluboké emoční zranění, které spadá do oblasti individuální psychoterapie (matky v kazuistikách 7 a 8). Osobnostní charakteristiky některých jsou jen málo slučitelné se schopností vnímat někoho jiného než sebe (matka v kazuistice 3).

## 9.2 Použité intervence

Tato kapitola zpracovává poznatky z druhé fáze analýzy kazuistik (faktory spolupráce), které doplňují zkušenostmi z přímé poradenské práce s klienty v procesu porozvodové adaptace. Je realizací cíle rigorózní práce „z *pohledu psychologa definovat konkrétní intervence v rámci poradenství poskytovaného OSPOD (sociální práce a psychologické poradenství)*“.

Základním rámcem poradenské práce na OSPOD je hájení zájmů dětí. Předním zájmem dětí je stabilní rodina a podporující rodiče, proto je potřeba **pracovat s potřebami celé rodiny** (všech jejích členů), nejen dětí – tím spíše vzhledem ke vztahu porozvodové adaptace dětí a rodičů.

V případě rozvodových konfliktů se snažíme, aby co nejvíce práce na změně udělali rodiče a děti byly co nejméně zataženy, tj. nemusely absolvovat psychologická vyšetření a opakované pohovory s námi.

Výhodou kontextu OSPOD je možnost práce i s méně motivovanými či nemotivovanými rodiči, a to díky **kompetenci k iniciaci spolupráce** – nemusíme čekat, až nás rodiče sami kontaktují.

### ***9.2.1 Poradenská práce s rodiči***

Zásadním předpokladem pozitivní změny (tj. možnosti realizace poradenské práce) je, pokud rodiče situaci, tj. problémy mezi sebou či riziko ohrožení vývoje dětí, **řešit chtějí** – kazuistiky 1, 2, 4, 5 a 6 vs. kazuistiky 3, 7 a 8. Pokud rodiče (jeden či oba) potřebují potvrzení svého postoje, tj. potvrzení, že druhý rodič je více či méně neschopný a nekompetentní, nemáme společný cíl a spolupráce je pak značně komplikovaná, ne-li nemožná.

## **Konkrétní způsoby poradenské práce na OSPOD**

### ***Spolupráce s oběma rodiči***

Spolupráce s oběma rodiči je jedním z našich **základních principů**. Na obou z nich, jejich vztahu a schopnosti komunikovat, nejvíce záleží, jakým směrem se bude ubírat psychický vývoj dětí. Je samozřejmě na domluvě, zda bude spolupráce probíhat individuálně, společně, kdo druhého rodiče kontaktuje apod.

### ***Včasná intervence***

Jako důležitá se jeví včasná (tj. realizovaná ihned po vyhodnocení rozvodu jako rizikového) a dobře zaměřená intervence. Destruktivní dynamika se rozjíždí velmi rychle. Práce s rodiči zachycenými v této dynamice je velmi náročná (výrazné v kazuistice 8).

### ***Komplexní zmapování procesu***

Jako velmi důležitý přínos práce na OSPOD vnímám možnost komplexně zmapovat celý proces – z pohledu dětí, rodičů (obou), celého rodinného systému. Pokud bychom na některou část zapomněly, obrázek o dynamice vztahu bude nedostatečný či zkreslený. Kazuistika 8 ukazuje, jak důležité informace mohou poskytnout i noví partneři rodiče (odst. 6) a jak je důležité nedělat předčasné závěry.

### ***Hodnocení versus porozumění***

Porozumění procesu je, podle mého názoru, zásadním principem – co prožívají děti, rodiče, jaká je dynamika vztahů v rodině. Pokud zaujmeme hodnotící postoj, tj. budeme hledat viníky a objektivní pravdy, nenabídneme rodině nic jiného než to, co již velmi dobře zná, příp. tím neúčinnou dynamiku ještě podpoříme.

**Primárním cílem poradenské práce není vyřknout verdikt, rozhodnout, co je špatně a co dobře, co mají rodiče dělat. Cílem je podpořit rodiče v hledání řešení, příp. lepšímu porozumění tomu, co se děje.**

### ***Práce ve dvojici***

Práci ve dvojici se sociální pracovníci vnímám jako velmi přínosnou. Umožňuje zachování rovnováhy, což je vzhledem k možnosti individuálních konzultací důležité. Individuální i společná práce realizovaná pouze jedním pracovníkem by byla náročná (je složitější být neutrální, vnímat společnou zakázku rodičů), navíc s rizikem ohrožení bezpečného prostoru pro rodiče.

Vzhledem ke složité dynamice a emočním obsahům sezení je důležitá také možnost společné reflexe a hodnocení, tj. identifikace důležitých momentů či rizik.

### ***Kombinace individuálních a společných poradenských sezení***

Tento způsob práce nabízí zajímavé možnosti. Na individuálním sezení si rodič může např. i nekonstruktivně postěžovat, což na společném sezení není v takovém rozsahu možné (matka v kazuistice 1, odst. 1, matka v kazuistice 2, odst. 2, matka v kazuistice 4 odst. 1, matka v kazuistice 6, odst. 1). Pro rodiče to přitom může být velmi důležité, protože se cítí bezmocní a unavení (otec v kazuistice 3, odst. 10, otec v kazuistice 4, odst. 2). Individuálně je možné věnovat se rodiči jako člověku, jako ženě/muži, bývalé partnerce/bývalému partnerovi. Na společném sezení apelujeme především na rodičovskou roli, která s sebou nese podstatně větší nároky.

Individuální sezení dále nabízí možnost pomoci rodičům popsat a jasněji vyjádřit, co jim vadí, co by potřebovali, jaká navrhuje řešení, což jim někdy pomáhá být konstruktivnější na společném sezení (zřetelné u matky v kazuistice 1, odst. 1).

Jelikož pracujeme ve dvojici, je možné realizovat individuální sezení i v průběhu spolupráce – tato možnost je rodičům na společném sezení sdělena. Druhý rodič je vždy informován. Individuální sezení v průběhu spolupráce dávají také prostor ke zpracování těžkých momentů ze společného sezení.

### ***Legitimizace náročnosti rozchodu***

Rozvod je **druhou nejnáročnější životní událostí**, a je proto zcela legitimní, že se rodiče cítí špatně. Je důležité, aby to před rodiči zaznělo.

### ***Edukace***

Někdy je potřeba spíše edukovat než podporovat. Kromě edukace na téma důsledků rozvodových sporů pro vývoj dětí rodiče často informujeme také o možnosti „dobrého rozchodu“. Nebývá výjimkou, že rodiče jsou přesvědčeni o nutném spojení rozchodu a vleklých sporů.

### ***Využívání aktuálního dění***

V rámci sezení dochází většinou velmi rychle mezi rodiči k dynamice, která pravděpodobně zrcadlí dynamiku jejich fungování mimo sezení. Práce s reálným děním je podle mého názoru často užitečnější než řešení co, kdy, kdo a jak. Více méně při veškerých společných sezeních s rodiči se ukázaly problematické, ale i konstruktivní momenty jejich komunikace. Někdy jsme svědky i např. hádky před dětmi (kazuistika 7, odst. 3).

Zaměřujeme se mj. na způsob komunikace – zda jeden nechá druhého domluvit, zda vůbec poslouchají, co druhý říká, či se „jen“ nechají domluvit a pak sdělí své stanovisko, zda se nad tím, co druhý říká, zamýšlejí, nebo automaticky negují či shazují. Hledáme také pozitivní momenty.

### ***Hledání konstruktivních a pozitivních momentů, ocenění***

Rodiče bývají ve stavu, kdy **zvýšeně vnímají nespravedlnosti a příkoří**, a také jim věnují nejvíce pozornosti. To, co se daří, jim většinou uniká. O významu hledání pozitivních momentů se není třeba rozepisovat – dochází k relativizaci jednoznačně negativních zhodnocení, upozornění na schopnosti a ne neschopnosti apod.

Primárně vyzýváme rodiče, aby sami řekli, co jim funguje a co se jim daří. Zajímá nás, zda se ve funkčních věcech shodují či nikoliv. Je možné zeptat se přímo: „A co se vám daří, co zvládáte?“, příp.: „Tak slyšíme, že o tom, co nefunguje, toho víte opravdu hodně, ne-li vše. A co o tom, co vám funguje?“ Důležité je také zjistit, jak se stane (co pro to dělají), že se jim něco daří. Užitečná bývá také otázka: „A takto to bylo vždy?“

Pokud rodiče na otázku neodpovídají (nebo nevědí), můžeme jim pomoci – řekneme, čeho jsme si všimly my. Z naší strany zazní vždy poděkování, že rodiče přišli (značí to zájem něco dělat), příp. že jsou schopni sedět u jednoho stolu (pokud jeden či oba rodiče

na individuálním setkání upozorňují na problém setrvat spolu v jedné místnosti bez hlasité hádky či rizika vzájemné inzultace). Krom upozorňování na cokoli pozitivního řečeného rodiči v toku výčitek je důležité vnímat i méně zřetelné momenty. Např. pokud se rodiče baví o nevhodnosti názorů či postojů toho druhého, zajímáme se, jak názor či postoj druhého zjistili, protože jej pravděpodobně zjistili v nějaké diskuzi. To by mohlo značit, že i když se rodiče hádají, obsahem hádek jsou důležitá témata, postoj druhého je zajímavý (je sekundární, co si o něm myslí), a dokonce si jej pamatují.

Užitečné bývá zjistit, zda by rodiče dříve napadlo, že někdy budou ve stavu, v jakém se aktuálně nacházejí. Většinou se dozvídáme, že ne. „Historický“ pohled někdy rodičům pomůže vzpomenout si na nekonfliktní momenty, lépe popsat, co se stalo, že se dostali až sem a uvědomit si, že takhle dál fungovat nechtějí.

**Ocenění** obecně jsou velmi užitečná a nosná. Pokud to je možné, podporujeme rodiče, aby své ocenění tomu druhému otevřeně sdělili – pokud se podaří, jedná se o silné momenty. Vždy ověřujeme, že druhý ocenění slyší a rozumí mu.

### ***Konkrétní a jasné výstupy***

Sezení by vždy mělo dospět ke konkrétním a jasným výstupům (resp. alespoň k jednomu), které je možné hodnotit – způsob sdělování informací (konkrétně jakých informací a o čem, případně jakou formou – SMS, mail, zavolání), dodržování časů předávání apod. Rodiče potřebují něco, čeho se mohou držet a co bude nediskutovatelné (relativně). Někdy pomůže sepsat protokol z jednání, který oba rodiče i pracovníce podepíší.

**Čím hlubší konflikt, tím konkrétnější a podrobnější pravidla rodiče potřebují** a tím je také menší prostor pro flexibilní řešení. Hlubší konflikt většinou znamená větší pocit ohrožení min. jednoho z rodičů, jakékoli vychýlení z nastavených pravidel proto vyvolá masivní obrannou reakci. Jednání druhého je vnímáno jako naschvál, provokace a neschopnost dodržovat domluvy, obrana se proto zdá jako zcela adekvátní (kazuistiky 4, 7 a 8).

### ***Zaměření na řešení, nikoli na hledání viníka a pravdy***

Rodiče (resp. alespoň jeden z nich) bývají „zaseknutí“ v tom, co nejde, popisují negativní vlastnosti druhého partnera apod. Je samozřejmě důležité, aby rodiče mohli sdělit, s čím jsou nespokojeni. Podporujeme je ale v hledání cest, co mohou udělat, co by jim mohlo pomoci, co by potřebovali, aby byli spokojenější, nikoli v co nejpodrobnějším

popisu a výčtu všech příkoří (např. rodiče v kazuistice 2 – odst. 3, v kazuistice 4 – odst. 3). Užitečnou otázkou pro odpoutání se od obviňování bývá: „Napadlo by vás dříve, že se někdy dostanete do stavu, ve kterém se nacházíte nyní?“.

Řešení, na která přijdou rodiče sami, jsou pro ně mnohem více použitelná, než řešení, která si někde přečtou či jim někdo poradí. A co je podstatné, zažijí si, že jejich vlastní aktivita přispěje k alespoň mírnému zlepšení v alespoň nějaké oblasti, čili že nejsou pouze pasivními příjemci důsledků negativních vlastností druhého partnera (př. matka v kazuistice 1, odst. 3).

U mnohých sdělení rodičů nemáme možnost zjistit, zda jsou pravdivá či nikoliv, např. ohledně násilí, abúzu alkoholu v minulosti apod. (např. kazuistika 6, odst. 1). Co se týče snahy o zhodnocení, na čí straně byla chyba či jak se ta která situace udála, naši zkušenosti je, že tento přístup nikam nevede a naopak podporuje nekonstruktivní či destruktivní vzorce. Dva lidé mohou jednu situaci, kterou společně zažili, hodnotit zcela jinak, natož pak dva lidé v dlouhodobém konfliktu. Jedná se o fakt, se kterým nic neuděláme. Můžeme se však spolu s rodiči zamyslet, jak je možné, že k takovému odlišnému vnímání situace dochází a především, zda by mu šlo předejít.

### ***Transparentnost***

Rodiče musí jasně vědět, co budeme sdělovat druhému rodiči, zejména co se týče informací řečených na individuálním sezení. Obsah sdělení je výsledkem domluvy. Pokud rodič nechce uvést něco, co má, podle našeho názoru, význam pro řešení, diskutujeme o tom.

### ***Popis dynamiky komunikace***

Popis dynamiky komunikace rodičů přispívá k porozumění – citlivá místa, chybné interpretace a způsob reakcí na ně (viz např. kazuistika 4, odst. 8). Porozumění pak usnadňuje hledání cest k řešení.

### ***Provázení***

Někdy rodiče nepotřebují nic řešit, ale „pouze“ průběžně sdílet, provázet procesem. Provázení vnímám jako velmi důležité zejména v případech, kdy rodiče zažívají bezmoc (kazuistiky 3 a 8). Jejich situace je velmi těžká (viz kapitola 9.1.2) a potřebují podporu. Podporou v podobě provázení se zároveň snižuje riziko, že začnou také aktivně bojovat – hovor o tématech, která je trápí či rozčilují, umožňuje lépe se vyznat v tom, co se děje. Snižuje se tak riziko, že se rodiče nechají pohltit emocemi.



## **Obsahy poradenské práce na OSPOD**

Některá témata se vyskytla napříč všemi kazuistikami. Domnívám se, že je lze označit jako **specifická pro poradenskou práci s rodinami v procesu rozvodu**.

### *Apelace na rodičovskou roli, její důležitost, edukace ohledně vlivu konfliktu rodičů na vývoj dětí*

Jak již bylo mnohokrát zmíněno, rozchod je jedním z nejnáročnějších procesů, je provázen bolestí, vztekem, bezmocí a dalšími silnými emocemi. Je přirozené, že se partneři necítí dobře a v důsledku toho nějak jednájí. V naší práci nemůžeme partnerskou rovinu ignorovat a přehlížet. Naši klienti ale nejsou pouze ex-partneři, ale také, a pro nás především, rodiče.

Rozchod je náročný pro všechny zúčastněné, děti se pro něj ale na rozdíl od rodičů nerozhodly. Role rodičů na prožívání rozvodu dětmi je zásadní a nikdo jiný je nemůže nahradit. Mohou dětem vše usnadnit, či naopak velmi ztížit. Cílem naší práce je, aby si toto uvědomili a dospěli ke způsobu, jak dětem jejich rozchod usnadnit. Naše poradenská práce proto spočívá také v **edukaci** – informovat rodiče o možných důsledcích porozvodového konfliktu na psychický vývoj dětí<sup>22</sup> (např. kazuistika 3 – odst. 4, 6; kazuistika 7 – odst. 2, 3, 4).

Na negativním vlivu na děti se rodiče většinou shodnou, dokážou i popsat, co děti prožívají. Neshodnou se ale na příčině a řešení. Konkrétním popisem rizikových projevů dětí se zvýšeně zabýváme, sdělení rodičů doplňujeme vlastními poznatky (např. kazuistika 3 – odst. 6, kazuistika 4 – odst. 7). Reakce rodičů jsou různé: vidí vinu v chování druhého rodiče, začnou relativizovat rizikové symptomy, reálně se zamyslí (jedná se o různé způsoby zacházení s nepříjemným faktem). Vysoce riziková situace nastává v případě, kdy jeden či oba rodiče negativní vliv na děti uznají, ale berou jej jako holý fakt: „Máte pravdu, je to bohužel tak, s tím nic neuděláme“ (rodiče v kazuistice 7, př. odst. 3). Důrazně pak upozorňujeme na možné dlouhodobé následky pro děti. Někteří rodiče začnou bohužel reagovat až v momentu, kdy upozorníme, že psychické následky dětí budou znamenat také větší zátěž pro ně jako rodiče. Jedná se o rodiče, kteří se

---

<sup>22</sup> Za tímto účelem jsem po potřeby OSPOD vytvořila písemné poučení pro rodiče – viz Příloha 7.

primárně zabývají sami sebou (jsou zahlceni svým procesem adaptace) a nejsou příliš schopni zaměřit se na děti. Naštěstí se však jedná o zřídka jev.

Rodičům dále podrobně vysvětlujeme, jak **zásadní význam pro své děti mají** a že ani přední odborníci nemohou dětem pomoci tak, jako právě oni. Podporujeme je v hledání, co by dětem pomohlo, co konkrétně mohou udělat, co už dělají, co zvládnou sami a s čím potřebují pomoci.

Důležitým tématem je **oddělení partnerské a rodičovské role** (vyplývá ze závěrů předchozí kapitoly), protože velmi často dochází k jejich promíchání či záměně. Ano, bývalý partner/bývalá partnerka vás zklamal/a, ale zklamal/a také jako otec/matka vaše děti? Hodně pracujeme s konkrétními situacemi a příklady, u kterých jsme byly přítomné, či které rodiče sami popsali. Pokud to je možné, snažíme se, aby si rodiče navzájem přímo či nepřímo řekli, že toho **druhého uznávají jako dobrého tátu/dobrou mámu**, vč. uvedení konkrétních důvodů (např. kazuistika 1 – odst. 1, kazuistika 2 – odst. 3, kazuistika 3 – odst. 4, kazuistika 4 – odst. 1). Pokud rodičům záleží na dobru pro jejich děti (což je naštěstí většina rodičů), bývá to pro ně důležité sdělení. Někdy si totiž svým rodičovstvím nejsou jisti a útoky na druhého jsou jejich obranou (kazuistika 4, odst. 4). Někdy bývá užitečná otázka, zda si toho druhého vybrali za rodiče svých dětí dobrovolně. Odpověď je vždy ano. Ptáme se pak, proč.

Důraz klademe na **neřešení svých sporů před dětmi či s dětmi**, o tom si mohou povídat s kýmkoli jiným a způsobem, jakým chtějí (vtahování dětí do konfliktů rodičů nastalo ve všech kazuistikách, viz kapitola 9.1.1). Pravdou je, že rodiče často negují, že se před dětmi hádají, po čase se však ukáže opak. Nicméně je dobře, že alespoň teoreticky vědí o nevhodnosti přítomnosti dětí při jejich hádkách.

### ***Apelace na rodičovskou zodpovědnost***

S apelací na rodičovskou roli úzce souvisí apelace na jejich zodpovědnost za děti (stává se, že na ni rodiče zapomínají). Velmi podrobně a důrazně vysvětlujeme, že soud neví lépe než oni (resp. neměl by), co je pro jejich děti nejlepší, a pro to, aby zájem dětí naplnili, musí něco udělat právě oni. Kazuistika 3 nabízí paradoxní ukázkou, kam až jsou rodiče v tomto ohledu schopni zajít (soud řeší, kterou školku bude dítě navštěvovat). Často je také potřeba s rodiči probírat, co je zodpovědnost jejich a co zodpovědnost OSPOD (zejména v kazuistice 7, kde bylo opakovaným předmětem sezení vymezování proti řešení SJM). Někteří mají tendenci požadovat, abychom druhého rodiče „opravily“ směrem k jejich představám (např. matka v kazuistice 7).

Stejně tak nepodporujeme přehazování odpovědnosti na druhého rodiče („kdyby nedělal/a tohle, nebyly by děti v tomhle stavu, moje chyba to není, to jeho/její, tak ať s tím on/a něco dělá“) – výrazné v kazuistikách 3 (př. odst. 6) a 7 (př. odst. 4). Označení druhého rodiče za viníka, z čehož pak vyplývá, že snažit se musí on jakožto viník, a rodič „bez viny“ nikoliv, zájmy dětí příliš nepodporuje.

### ***Podpora rodičovských kompetencí***

Podpora rodičovských kompetencí je častým obsahem konzultací, protože rodiče mívají tendenci své kompetence vzájemně snižovat (kazuistiky 1, 2, 3, 4, 5, 7 a 8). Tím de facto snižují také význam druhého jako rodiče, což není příliš konstruktivní a užitečné (viz předchozí dva body). Nezřídka probíráme, že **když jednání jednoho rodiče nezapadá do představ druhého, nejedná se o důkaz jeho nižší rodičovské kompetence** (např. co se týče stravování a oblékání dětí – kazuistika 2, odst. 3).

### ***9.2.2 Poradenská práce s dětmi***

Přímá poradenská práce s dětmi je spíše okrajová a má spíše diagnostický než podpůrný charakter, byť velmi záleží na konkrétním případě. Někdy mají děti navázaný vztah k sociální pracovníci či ke mně (na základě nějaké předchozí spolupráce), někdy se však s dětmi vůbec neznáme. **Pokud jsou rodiče v konfliktu, nemůže být OSPOD jakožto kolizní opatrovník bezpečným prostorem pro systematickou podporu či terapii dětí.** V případě potřeby proto doporučujeme externí odborníky.

Naším úkolem je **zhodnotit riziko** ohrožení vývoje dítěte v důsledku konfliktu rodičů, ale také **hledat pozitivní aspekty**, o které je možné opřít podporu dětí.

### ***Předchozí domluva s rodiči***

Pracovnice OSPOD mohou realizovat pohovory s dětmi i bez předchozího souhlasu rodičů. V případě rozvodových sporů ale tuto možnost prakticky nevyužíváme. Děti mě sice díky práci v terénu znají a pohovory pro ně nejsou ničím neznámým, nicméně pokud žijí v bitevním poli rodičů, je pro ně téma „rodiče“ ohrožující, nechtějí nikomu ublížit tím, co řeknou. Pokud rodiče o pohovoru nevědí, jedná se ještě o náročnější kontext. Proto pohovory s dětmi realizujeme na základě domluvy s rodiči, kteří si mohou vybrat, zda mám děti navštívit ve škole, nebo s nimi přijdou k nám (kazuistika 1 – odst. 1, kazuistika 2 – odst. 1, kazuistika 6 – odst. 1).

### ***Transparentnost***

S dětmi vždy probereme, že pokud o něčem nebudou chtít mluvit, nemusejí. Dále musí vědět, jak se s informacemi, které nám sdělí, bude zacházet – komu je sdělíme apod. Mají také právo říci, že si přejí, abychom si něco nechaly jen pro sebe (tj. neříkaly rodičům). My musíme jejich přání respektovat. Zajímáme se, proč nechtějí, aby to rodiče věděli, a probíráme, že pokud rodiče nebudou vědět, že je něco trápí, nebudou s tím moci nic udělat. Hovor na toto téma ale musí být velmi citlivý a s plným respektem k postoji dětí, aby se necítily pod tlakem.

### ***Respekt k míře sdílnosti***

Stává se, že děti na téma „rodič“ nechtějí mluvit a odbíhají k jiným tématům (kazuistiky 2 – odst. 2, 3 – odst. 3, 7 – odst. 1 a 8 – odst. 2). Naším cílem rozhodně není získat od dětí co nejvíce informací za každou cenu. **I potřeba unikat od tématu je důležitá zpráva.** V žádném případě na děti netlačíme, je nutné respektovat, co nám chtějí říct a co nikoli (příp. že nechtějí říci nic).

Je také možné realizovat více sezení, což bývá užitečné u dětí, které nás neznají či potřebují více času na adaptaci.

### ***Interpretace sdělení***

K interpretaci chování dětí je potřeba přistupovat velmi opatrně, zejména u malých dětí (batolat, předškoláků), jak ukazuje kazuistika 4 (odst. 7). Děti opravdu mohou např. sdělovat, že nechtějí k druhému rodiči. Musíme však velmi podrobně zmapovat celý kontext, abychom mohly zjistit, co tím chce dítě skutečně říci. Obecně se může jednat o projev nejistoty (malé děti často neumějí reflektovat, natož pak jasně popsat, proč jsou nespokojené), nižší schopnosti adaptace na změny, potřebu zavděčit se, udržet si přízeň rodiče, ale také důsledek ovlivňování. Ukázkou je kazuistika 8, kde Ondra sice uvádí, že nechce k otci, ale celkový kontext opravňuje k pochybnostem.

## **9.3 Přínos poradenství poskytovaného OSPODem**

Jaký přínos tedy může mít poradenství poskytované OSPODem (ve smyslu spolupráce sociální pracovnice a psychologky) pro práci s rodinami v procesu rozvodu v kontextu OSPOD?

## **Přínos poradenství**

Otázka přínosu poradenství poskytovaného týmem psychologů a sociální pracovníce na OSPOD, který má v systému detekce a podpory rodin v procesu porozvodové adaptace tak důležitou roli, je velmi zajímavá a pro mě relevantní. **Kazuistický materiál ale neumožnil se touto otázkou zabývat.** K validní odpovědi na ni by bylo potřeba realizovat **srovnávací studii** práce s klienty s a bez použití psychologického poradenství, nikoli pouze případovou studii. Mohu tedy pouze předestřít své **domněnky.**

## ***Psycholog „při ruce“***

Náročnost procesu rozvodu a závažnost celé problematiky rozvodů jsou nediskutovatelné, stejně tak jedinečná pozice OSPOD, co se týče možnosti zachycení rizikových rozvodů. Domnívám se, že pokud právě OSPOD disponuje psychologem, který je součástí týmu, a tedy flexibilně k dispozici, výrazně se **rozšiřují možnosti práce** s rodinami v procesu rozvodu a adaptace na něj. Toto vnímám jako důležité mj. proto, že na rozdíl od většiny psychoterapeutických a poradenských služeb **musí OSPOD pracovat se všemi klienty**, tedy i těmi nemotivovanými.

Na otázku, jak **konkrétně** se možnosti práce rozšiřují, ale nedokážu odpovědět. Odlišení poradenství v rámci sociální práce a psychologického poradenství by vyžadovalo samostatný výzkum – velmi precizní vymezení obou druhů poradenství, precizní záznamy z poradenských sezení apod.

## ***Znalost teorie***

Domnívám se, že teoretická znalost procesu porozvodové adaptace z psychologického hlediska je velmi důležitá – vědět, co prožívají děti a proč, co prožívají rodiče a proč. Je pak možné procesu **lépe rozumět**, cíleněji podpořit rodinu a nechtít po jednotlivých členech rodiny nespílitelné. Pro svou vlastní praxi hodnotím jako zásadní poznatek o nutnosti podpořit rodiče, chceme-li podpořit děti, dále vnímám jako užitečný komplexní přístup (práce s celou rodinou).

## ***Vyhodnocení rizika***

Z lepšího porozumění vyplývá kvalitnější vyhodnocení rizikovosti rozvodu. Spolupráce psychologa a sociální pracovníce pak, vzhledem k širšímu spektru kompetencí, kterými takový tým disponuje, umožňuje komplexnější poradenskou práci s cílem rizika zmírnit.

Domnívám se, že psychologické poradenství je pro práci s rodinami v procesu porozvodové adaptace důležitým přínosem. Tuto domněnku je ale nutné vědecky zpracovat a podrobněji rozvést.

### **Limity poradenství**

Otázka přínosu poradenské práce poskytované OSPOD zůstává nezodpovězena. Kazuistický materiál ale poukázal na některé limity, které kontext OSPOD může znamenat.

Jak je uvedeno na několika místech v předchozím textu, poradenská práce s rodinami v procesu rozvodu má své limity. Prvním z nich je **práce s dětmi**. Pokud jsou rodiče v konfliktu, nemůže být OSPOD jakožto kolizní opatrovník bezpečným prostorem pro systematickou podporu či terapii dětí. V případě potřeby proto doporučujeme externí odborníky.

Druhým limitem je práce s **ex-partnerskou rovinou vztahu rodičů**. Jak ukázaly analýzy kazuistik, emočně neukončený partnerský vztah rodičů může být příčinou aktuálních problémů mezi nimi. Pokud rodiče k tomuto zjištění dospějí (třeba i díky naší poradenské práci), což je v praxi spíše výjimečné (kazuistiky 2 – odst. 3 a 6 – odst. 4), je na místě odkázat na externí odborníky. OSPOD je z podstaty své funkce zaměřen na rovinu rodičovskou a na ochranu dětí a jejich zájmů. Vzhledem k roli OSPOD jako kolizního opatrovníka při soudních jednáních by docházelo k míchání rolí a k jejich nečitelnosti pro rodiče. Řešení ex-partnerských problémů vyžaduje bezpečný a neutrální prostor, který je pouze pro rodiče.

Třetím limitem je práce s **emočním prožíváním rodičů**. Pracujeme samozřejmě také s emoční rovinou. Jednání a reakce jednoho rodiče na různé situace bývají pro toho druhého nesrozumitelné, nečitelné, může je vnímat jako útok či naschvál. Emoce bývají srozumitelnější a umožňují nahlédnout na jiné aspekty osobnosti rodiče. Samotné vyřknutí toho, jak se oba rodiče cítí, usnadňuje směřování od popisování nefunkčních modelů k nim (rodičům) samotným, umožňuje zastavit se. Zázitek, že jejich prožívání je bráno vážně a je mu přikládána důležitost, zmírňuje potřebu bránit se. Z mnoha důvodů je ale nutné přistupovat k práci s emoční rovinou velmi opatrně. **Zakázka našich klientů je řešit problém s druhým rodičem, nikoli sami se sebou**. Kontext OSPOD navíc není bezpečným místem pro otevírání těžkých osobních témat (viz kazuistiky 2 a 4), tím spíše vzhledem k přítomnosti bývalého partnera, která může být již sama o sobě ohrožující.

## 9.4 Role intervenujících subjektů

Jaký konkrétní význam může mít spolupráce institucí a odborníků, kteří participují na řešení rozvodu?

### *Soudy*

Soudy jsou často kritizovány za průtahy v řízení. Ze zkušenosti mohu tuto skutečnost potvrdit, nakonec vyplývá i z kazuistiky 3. **Nakolik dlouhodobost řízení rozšiřuje prostor pro prohlubování patologických vzorců jednání rodičů** (tím, že nedostanou jasné hranice – viz analýza v kazuistice 3)? To je otázka do diskuze, odpovědnost za průběh rozvodového konfliktu nesou samozřejmě především rodiče.

Je ovšem také potřeba uvést, že opatrovnické soudy jsou dlouhodobě velmi přetížené. Pozitivní vývoj v tomto ohledu nelze očekávat, spíše naopak. S účinností novely Občanského zákoníku (od 1. 1. 2014) bude agenda opatrovnických soudů ještě navýšena. A zatím se nezdá, že by adekvátně tomu byl navýšen také počet soudců. V neposlední řadě má svůj vliv také nízká prestiž opatrovnického soudnictví.

### *Soudní znalci*

Vzhledem k nízkému počtu soudně znaleckých posudků v popsanych případech nelze definovat žádné obecnější závěry, pouze otázky vyžadující další zkoumání.

Jak je uvedeno v analýze kazuistiky 3, **vágní či obecné závěry soudně znaleckých posudků nejsou v naší praxi ničím výjimečným**. Diagnostické nástroje a počet vyšetření jsou individuální, v závislosti na konkrétní osobě znalce (kazuistika 3 – odst. 11 vs. kazuistika 5 – odst. 2).

Podle mého názoru ale v některých oblastech nelze nic jiného očekávat. Nemyslím si, že by výstupem znaleckého vyšetření mělo být určení, který rodič je více kompetentní vychovávat děti, má pro výchovu lepší předpoklady, je zkrátka lepším rodičem. Dítě potřebuje oba rodiče, byť jiným způsobem. A to, že je jeden rodič méně stabilní či preferuje jiný styl výchovy, na tomto faktu nic nemění.

Co se týče oblasti diagnostiky osobností patologie rodičů, je poněkud diskutabilní, zda je během jednoho vyšetření zjistitelná. Nicméně pokud je rodič opravdu patologický, tj. ve smyslu závažné psychiatrické diagnózy, bude pravděpodobně v péči ambulantního psychiatra, neboť většina těchto diagnóz se projevuje nejpozději do věku rané dospělosti. A co je důležité, psychiatrická diagnóza sama o sobě neznamená nízké rodičovské kompetence. Záleží na přístupu rodiče, tj. zda se léčí. Neméně důležité je rozlišovat, zda

psychické problémy rodičů jsou reaktivní, tj. způsobené náročným procesem, který rozvod znamená, či rysem jejich osobnosti (viz kapitola 2.1.3).

Kde mám však velkou otázku, zda naše zkušenost se znaleckými posudky vypovídá o obecnější skutečnosti, je oblast **posuzování ovlivňování dítěte rodičem/rodiči**. Popouzení dětí a manévrování s nimi velmi zásadně ztěžuje adaptaci dětí a negativně ovlivňuje jejich psychický vývoj (viz kapitola 2.1.2). Problematika ovlivňování si proto zaslouží mnohem větší pozornost a energii, než vágní a mnoha způsoby interpretovatelný závěr ve znaleckém posudku.

### ***Právní zástupci***

Jak je uvedeno v šesté kapitole a jak naznačují kazuistiky 3 a 8, také právní zástupci mohou ovlivňovat celý proces. V popsáných případech spíše v negativním slova smyslu. Nicméně pokud je možné negativní ovlivňování, je také možné ovlivňování pozitivní. Záleží na profesionalitě a osobnosti konkrétních advokátů.

### ***Psychologové, psychoterapeutové***

Poznatky o roli psychologů a psychoterapeutů jsou velmi sporadické. Otázkou je, nakolik pomohla terapeutka matce v kazuistice 5 zvládnout přístup k dceři. Diskutabilní je přínos spolupráce s psycholožkou dceři v kazuistice 7. Můžeme vycházet „pouze“ z toho, co nám klienti řeknou, což je dobře – potřebují také prostor, který bude jenom pro ně, zcela nenapojený na OSPOD. Kazuistika 8 je naopak příkladem, kdy je spolupráce terapeuta a OSPOD důležitá a musí být propojená (posouzení zátěže kontaktu s otcem nezávislým terapeutem).

### ***Organizace***

Spolupráce rodiče s nějakou organizací se objevila pouze v kazuistice 8, a to v anamnéze. Vyvstala otázka kolem odmítání spolupráce s otcem. Nelze však činit žádné závěry.

#### ***9.4.1 Význam spolupráce***

Je více než zřejmé, že proces rozvodu je spojen s mnoha potřebami rodin, a tedy mnoha zakázkami. Roli OSPOD vnímám mj. jako distributora zakázek. Spolupráce s rodinou dává **možnost zmapovat a definovat problémy**, které mají. Podle „typu“ problému, resp. zakázky, můžeme řešení distribuovat mezi více odborníků (ne všechny zakázky může realizovat OSPOD, viz kapitola 9.3).



Spolupráci OSPOD a **psychologů či psychoterapeutů** vnímám spíše jako okrajovou, tj. spočívající max. v úvodním předání informací souvisejících se zakázkou OSPOD. Tou bývá ve většině případů psychoterapie pro dítě, které se jeví jako ohrožené rozvodovým konfliktem. Párová či individuální terapie je zcela v kompetenci rodičů, jedná se o jejich zakázku, do kterých OSPOD nemá právo zasahovat.

V kazuistikách je zmíněna také **mediace**. Cílem mediace je dohoda rodičů, nikoli řešení jejich vztahu jako v případě poradenství a terapie. V kazuistice 3 jsme přistoupily k žádosti o její nařízení soudem. Reálně spolupráce OSPOD s mediátory neprobíhá, protože ti nechtějí z důvodu zachování neutrality vůči klientům žádné informace o jejich případu.

Co se týče psychologických vyšetření dětí, stává se, že dítě jich musí absolvovat několik (viz kazuistika 8) – odborník nalezený matkou, odborník nalezený otcem apod. Pro soud je však ve většině případů relevantní pouze diagnostika provedená soudními znalci. Jiná vyšetření proto bývají zbytečná a dítě zatěžující.

V případech, kdy **právní zástupci** podporují rodiče v boji, je na místě komunikace OSPOD s nimi (pokud rodiče a právní zástupci svolí) s cílem poučit je o dopadu rozvodového sporu na psychický vývoj dítěte.

Kde vidím velký deficit, je **spolupráce OSPOD a soudů**. V práci s rodinami v procesu rozvodu je někdy zapotřebí uplatnit moc, jakou soud má (viz kazuistika 7), ne vždy ji ale využívá. Myslím, že vzájemný **dialog** by byl velmi užitečný – co může pro dobrý průběh porozvodové adaptace udělat soud a co OSPOD. Domnívám se, že také soudy mají své limity, př. judikáty nadřízených instancí (Nejvyšší soud, Ústavní soud). Nicméně nejsem si vědoma, že by otázky spojené nejen s rozvody, ale se sociálně právní ochranou dětí obecně, byly někdy řešeny společně. V této souvislosti nelze necitovat Dytrycha a kol. (1986): „V případech rozvodů vystupují členové senátu vlastně v důležité roli quasi-terapeutů, kteří vahou své osobnosti a prestiží své instituce, kterou zastupují, mohou výrazným způsobem buď napomoci procesu porozvodové adaptace, nebo jej složitě komplikovat“ (s. 42). Jedná se o téměř třicet let starou publikaci a nezdá se, že by došlo k nějakému významnému posunu.

**Jaký konkrétní význam tedy může mít spolupráce institucí a odborníků, kteří participují na řešení rozvodu?** Význam vidím především v koordinované distribuci zakázek rodiny a širším spektru nástrojů práce s rodinou – bezpečný neutrální prostor, provázení, podpora, kontrola, ale také moc něco nařídit. Důležitá je spolupráce OSPOD a

dětských terapeutů (v případě ohrožení psychického vývoje dítěte), k ostatním odborníkům může OSPOD doporučovat, ale přímá spolupráce není nutná, často ani z důvodu potřeby bezpečného prostoru pro rodiče možná. Spolupráce se soudy, jejíž důležitost nabývá na významu s narůstající rizikovostí rozvodu, má bohužel velké limity.

Problematika rozvodů je opravdu velmi závažná. Pokud se podaří podporu rodiny dobře nastavit, zmírní se riziko ohrožení psychického vývoje dětí.

## 10. Diskuze

Ve shodě s odbornou literaturou se přístup rodičů ukázal jako zásadní pro porozvodovou adaptaci dětí. Děti, které nebyly angažovány do sporů rodičů, byly lépe adaptované, což odpovídá poznatkům Amata (1991) o vlivu konfliktů mezi nerozvedenými rodiči: podle autora negativně ovlivňují psychickou přizpůsobivost dětí a pokud jsou navíc do konfliktů mezi rodiči zatahovány, dochází k negativnímu ovlivnění jejich vztahu k nim (kapitola 2.1.1).

Trnka (1974) a Plaňava (2000) považují za důležitý protektivní faktor porozvodové adaptace dětí silnou vazbu na některého člena rodiny, která podle Trnky (1974) podmiňuje dobrou adaptaci i u dětí, jež byly přítomné hrubým hádkám a násilnostem mezi rodiči (kapitola 2.1.1). V rigorózní práci se jako klíčový faktor ukázala schopnost rodičů zaměřit se na děti a jejich potřeby a oddělovat roli bývalého partnera od role rodiče – nějakým způsobem angažovány do konfliktu byly všechny děti, ale děti rodičů, kteří toto dokázali, byly lépe adaptované. Domnívám se, že uvedená schopnost rodičů může s vazbou dětí k nim souviset – pokud se rodiče i přes nároky, které pro ně rozvod znamená, dokážou zaměřit na děti, jsou pro ně zdrojem jistoty a opory, a jejich vztah je proto silnější. Pokud to však nedokážou a jsou zaměřeni primárně na sebe, potřebují získat děti na svou stranu, výsledkem čehož je mj. konflikt loajality. Ve shodě s Plaňavou (1994) a Teyberem (2007) se konflikt loajality ukázal jeho velmi nebezpečný manévr s dětmi (kapitola 2.1.2). Dalším způsobem, jak získat děti na svou stranu, je popouzení vůči druhému rodiči, které Trnka (1974) označuje jako primární faktor zhoršující adaptaci dětí (kapitola 2.1.2). Rigorózní práce potvrdila, že popouzené děti jsou hůře adaptované. Narazila jsem však na otázku validity posouzení ovlivňování – jednalo se o mé závěry, nikoli závěry soudně znaleckých posudků či jiných odborných vyšetření.

Gardner (1996) definuje popouzení jako systematické programování dítěte proti druhému rodiči (kapitola 5.2), což vyvolává představu cíleného a vědomého jednání rodiče. Analýza kazuistického materiálu však poukázala na složitost procesu porozvodové adaptace, mj. co se týče emoční náročnosti. Domnívám se, že rodiče, resp. matky, jednaly v rámci obrany vůči pocitu ohrožení sebeúcty (vyjma kazuistiky 3, kde lze uvažovat o přinejmenším akcentované osobnosti matky), čili nevědomě. Gardner (1996) však zahrnuje podvědomé jednání rodiče pod specifika PAS, kterými se liší od popouzení. Nevědomou motivací samozřejmě nelze jednání rodičů omlouvat, protože v důsledku jejich zaměření na sebe a svou obranu strádají děti (a druhý rodič). Zastávám však názor (v souladu s Gjuríčovou, 2005), že je nezbytně nutné procesu porozvodové adaptace u konkrétní rodiny nejprve porozumět, nikoli vynášet hodnotící soudy. Pokud rodiče označíme za systematického „programovatele“, výsledkem bude pravděpodobně jeho další boj (potřeba rodiče bojovat není, jak ukázaly analýzy, výjimkou), který nikomu a ničemu nepomůže a výsledkem bude naopak spíše gradace patologického modelu jednání.

Jako složitější se ukázalo také Gardnerovo (1996) pojetí PAS, které, dle autora, na rozdíl od popouzení, zahrnuje další aspekty, z nichž jako důležitý vyzdvihuje podíl dítěte, které si scénáře odsuzující a zavrhuující druhého rodiče samo vytváří. Analýzy jednoznačně ukázaly, že negativní postoj dětí k druhému rodiči je adaptační mechanismus, kterým si děti zařizují jistotu ve vztahu s alespoň jedním rodičem. Děti si tedy mohou odsuzující scénáře samy tvořit, ale zásadní je otázka proč. Kromě potřeby zachování jistoty může být odmítání rodiče také prostým nesouhlasným postojem dětí vůči jeho jednání, jak ukázala kazuistika 5.

Kellyová a Johnstonová (2001) považují PAS za kontroverzní koncept. Zdůrazňují především pochybnost teze, že odcizující rodič je hlavní příčinou odcizení dítěte (kapitola 5.2). Odkazují na klinické výzkumy, které ukázaly, že ve vysoce konfliktních rozvodech rodiče často vykazují indoktrinující chování, ale pouze malý počet dětí se odcizí. Ve shodě s těmito autorkami rigorózní práce nastínila, že negativní prezentace druhého rodiče nemusí nutně znamenat riziko narušení vztahu dětí s ním. Záleží na dalších faktorech, zejména na schopnosti zaměřit se na potřeby dětí.

Za velmi důležité pokládám potvrzení vztahu mezi porozvodovou adaptací dětí a rodičů a užitečností celostního přístupu, tj. zaměření na děti, rodiče i celou rodinu (kapitoly 2.1, 2.4 a 4.5). Pro porozvodovou adaptaci dětí je zásadní přístup rodičů (kapitola 2.4). A přístup rodičů podporující porozvodovou adaptaci dětí je podmíněn jejich vlastní adaptací (kapitola 4.5). Analýza podhalila konkrétní vztahy mezi

konkrétními aspekty porozvodové adaptace dětí i rodičů (kapitola 9.1.3). Jako zásadní se ukázaly schopnost rodičů vnímat potřeby dětí, schopnost oddělovat potřeby dětí od svých a rozlišit mezi rolí rodiče a ex-partnera. Rodiče jsou pak schopni být oporou, kterou děti potřebují, a nedochází tak k ohrožení jejich základní jistoty (ohrožení jistoty je spojeno s problematickou porozvodovou adaptací dětí). Rodiče pohlčení svými emocemi a potřebami jsou k potřebám dětí méně citliví (kapitola 9.1.2), což koresponduje s poznatky Amata (1994) a Matějčka (1992) – kapitoly 2.1.1 a 2.3.2.

Stejně jako longitudinální studie Amata a Bootha (1996), ukázaly také výsledky rigorózní práce, že některé z problémů v chování dětí pozorované po rozvodu se vyskytovaly i před rozvodem (kapitola 4.4.4.2).

Výsledky analýz o porozvodové adaptaci rodičů korespondují s vývojovými fázemi rozvodu podle Plaňavy (1994) a úkoly spojenými s psychosociálním rozvodem (Plaňava, 2000, kapitola 4.1). Ne všichni rodiče dospějí do čtvrté fáze, kdy dochází k odpoutání od zaměření na minulost k zaměření na přítomnost a budoucnost (kapitola 9.1.2). Psychosociální úkol oddělení manželství od rodičovství se ukázal jako důležitý, ne-li zásadní, pro porozvodovou adaptaci dětí (viz výše).

Ani v jedné z kazuistik nebyl předmětem řešení nedostatečný styk otců s dětmi. Výzkum Dytrycha a kol. (1986) naproti tomu prezentuje údaje matek, že s dětmi se přestalo stýkat 48,3 % otců (podle údajů otců 25 %). Obojí jsou poměrně vysoká čísla, která by se teoreticky měla mezi osmi analyzovanými případy projevit. Domnívám se, že problematika styků otců s dětmi prošla od dob Dytrychova výzkumu velkými změnami. Např. autory popisovaná tehdejší rozšířená domněnka, že porozvodové adaptaci dospělých i dětí nejvíce prospívá, když se otec s dítětem vůbec nestýká, je dnes nemyslitelná. Současný český diskurz porozvodové péče o děti je naopak spojen mj. s upozorňováním na význam otců pro vývoj dětí, což se zrcadlí mj. v diskuzi kolem střídavé výchovy (kapitola 5.1.3). Domnívám se, že tehdejší diskurz mohl mít na porozvodovou adaptaci velký vliv. Závěry téměř 30 let starého výzkumu jsou proto v tomto ohledu jen málo aplikovatelné na současnost.

Zajímavé poznatky přinesla rigorózní práce ohledně nových partnerských vztahů rodičů. Podle Dytrycha a kol. (1986) a Kovaříka a kol. (1988) se nalezením nového partnera/nové partnerky proces porozvodové adaptace urychluje (kapitola 4.4.5). Analýza však ukázala, že nový partner bývalého partnera může adaptaci také komplikovat, a to v případě, kdy rodič nemá zpracovaný rozchod. Nový partner taktéž znamená nároky na stabilitu a rovnováhu rodinného systému – může mj. způsobovat pocit ohrožení

rodičovského významu u rodiče, se kterým děti nežijí (většinou otců). Oblast výchovy dětí po rozvodu hodnotí otcové podle Kovaříka a kol. (1989) jako nejvíce zhoršenou, emočně strádají ztrátou vlivu na utváření osobnosti dítěte (Dytrych a kol., 1986; kapitola 4.4.4.2). Matčin nový partner toto strádání zřejmě ještě prohlubuje. Snaha otců snížit riziko ztráty významu pro své děti může vést k ne zcela konstruktivnímu jednání. Podporu otců vidím proto jako důležitý úkol poradenské práce. Vzhledem k faktu, že rodina neznamena soubor jednotlivých členů, ale vzájemně provázaný systém (kapitola 2.4), se nabízí otázka, zda by poradenská práce s rodinami v procesu porozvodové adaptace neměla být nějakým způsobem zaměřena také na nové partnery a partnerky, kteří jsou součástí tohoto systému.

Analýza zrelativizovala tvrzení Dytrycha a kol. (1986) o roli vztahu k bývalému partnerovi/bývalé partnerce (kapitola 4.4.2). Podle autorů má v porozvodové adaptaci výraznou roli, závisí na něm rychlost i kvalita adaptačního procesu dospělých i dětí. V teoretické části jsem si kladla otázku, zda tento vztah nemůže být obrazem míry adaptace. Na základě analýz usuzuji, že nekonfliktní vztah mezi rodiči je spíše výsledek procesu adaptace (zpracování emocí, oddělení partnerství od rodičovství), nikoli jeden z jeho předpokladů.

Jeden ze závěrů analýzy znaleckých posudků provedený Pavlátem a Šustou (2008) zní, že 26 % žen trpělo v průběhu rozvodu či po něm nějakou duševní poruchou, ve srovnání se 13 % mužů. Kromě otázky nad obsahem pojmu „duševní porucha“ (viz kapitola 2.1.3) jsem uvažovala nad otázkou, nakolik jsou psychické problémy vyšetřovaných rodičů reaktivní a nakolik rysem jejich osobnosti. Ve shodě s Dytrychem a kol. (1986), podle kterých mezi přirozené důsledky rozvodem způsobené frustrace patří neurotické poruchy (viz kapitola 2.1.3), analýzy poukázaly na neurotické chování rodičů, mj. v důsledku dlouhodobě prožívané bezmoci.

Role OSPOD je, resp. může být, v rámci podpory rodin v procesu porozvodové adaptace velmi významná (viz kapitola 6). Tím spíše, pokud bude OSPOD disponovat adekvátními nástroji. Domnívám se, že mezi tyto nástroje patří psychologické poradenství, byť jsem jeho přínos nedokázala v rigorózní práci výzkumně zpracovat (viz kapitola 9.3). Rozumíme-li prožívání dětí, rodičů a dynamice vztahů v rodině, můžeme pak lépe zacílit podporu. Jako zásadní faktor porozvodové adaptace dětí odhalila rigorózní práce schopnost rodičů nenechat se pohltit pouze svými potřebami, ale vnímat také potřeby dětí, oddělovat je od svých a oddělit roli rodiče od role bývalého

partnera/bývalé partnerky. Poradenská práce by proto měla směřovat tímto směrem, ať již v oblasti vyhodnocení rizikovosti rozvodu, či znalostí aspektů, které je důležité posilovat a podporovat (vyplývá ze znalosti rizik). Konkrétní poradenské intervence se v rigorózní práci podařilo definovat, např. apelaci na rodičovskou roli, rodičovskou zodpovědnost či podporu rodičovských kompetencí (kapitola 9.2.1). Domnívám se, že by bylo užitečné další kvalitativní zpracování přímé poradenské práce, které by pomohlo konkrétněji popsat způsoby práce, specifika kontextu OSPOD pro poradenskou práci a také roli jednotlivých institucí v rámci systému. Rigorózní práce nastínila limity ve spolupráci OSPOD a soudů (viz kapitola 9.4.1) a otázku činnosti soudních znalců, zejména co se týče posuzování negativnímu ovlivňování dětí vůči druhému rodiči.

Rozvod je pro rodiče velmi emočně náročný, zejména pro ty opuštěné (Dytrych a kol., 1996; Novák a Průchová, 2007 – kapitoly 3.3, 4.4.1), což se projevuje mj. v ulpívání na minulosti či potřebě bojovat (viz kapitola 9.1.2). Jak ukázaly analýzy, jedná se o faktory výrazně komplikující hledání cesty smíru s druhým rodičem (a tedy komplikující porozvodovou adaptaci dětí). Potřeba bojovat se např. pojí s prožíváním konfliktu loajality u dětí. OSPOD má možnost tyto rizikové rozvody včas zachytit, zmapovat konkrétní potřeby rodiny a nabídnout adekvátní podporu (viz kapitola 9.4.1). Co se týče podpory rodičů pohlcených emocemi, vidím zde prostor pro externí poradenské a terapeutické služby, zcela nezávislé na OSPOD (viz limity poradenské práce na OSPOD, kapitola 9.3). Pokud budou mít rodiče možnost ošetřit své potřeby, resp. pokud tuto možnost využijí, budou lépe schopni vnímat potřeby dětí.

## **11. Závěr**

Porozvodová adaptace rodin je vzhledem k potenciálním následkům pro psychický vývoj dětí v případě jejího problematického průběhu velmi důležitým tématem. Aby bylo možné děti podpořit, musíme se zaměřit na celou rodinu: je důležité porozumět prožívání dětí, prožívání rodičů i dynamice vztahů a interakcí v rodině. Svou roli má také diskurz porozvodové péče o děti.

Primárním faktorem dobré adaptace dětí je přístup rodičů, konkrétně jejich schopnost vnímat potřeby dětí a oddělovat roli ex-partnera od role rodiče. Snížená schopnost rodičů na tomto poli plyne z emoční náročnosti rozchodu, která může rodiče pohltnout tak, že nejsou schopni zabývat se jinými než svými potřebami. Příčinou je zřejmě prožívání

ohrožení sebeúcty, vůči kterému se rodiče brání, a nemají tak psychickou kapacitu vnímat jiné podněty, než které s jejich obranou souvisejí. Výsledkem je pak jednání v jejich vlastním zájmu, který jde často proti zájmu dětí (opakované osočování a dehonestování druhého rodiče, problémy s novým partnerem druhého rodiče). Důsledkem pro děti je problematický průběh porozvodové adaptace, spojený např. s konfliktem loajality. V kazuistikách zpracovaných v rigorózní práci vykazovaly popsané jednání pouze matky (osm zpracovaných kazuistik však nepředstavuje reprezentativní výběr). Nabízí se proto otázka, zda jednání některých matek nemá souvislost s charakteristikami českého diskurzu porozvodové péče o děti – uvažování v modu viník-oběť spojeným s potřebou vyzdvihnout význam otců.

Pokud však rodiče i přes emoční náročnost rozchodu dokážou potřeby dětí vnímat, porozvodová adaptace dětí probíhá méně rizikově, a to i v případech, kdy jsou děti svědky konfliktů rodičů či je před nimi druhý rodič negativně prezentován. Děti sice vnímají konflikt rodičů a napětí mezi nimi, nedochází u nich ale k ohrožení základního pocitu jistoty.

Rozumíme-li procesu porozvodové adaptace (u konkrétní rodiny), dokážeme zhodnotit nejen rizika, ale také pozitivní zdroje, a můžeme tak rodinu lépe podpořit. Vzhledem ke svému postavení v systému péče o ohrožené děti má, resp. může mít, v tomto ohledu velmi důležitou roli OSPOD. Má-li OSPOD dostatečné nástroje, mezi které patří, podle mého názoru, psychologické poradenství, může svou roli lépe využít ve prospěch klientů, tj. rodin ohrožených problematickým průběhem procesu porozvodové adaptace.

V některých případech může být velmi důležitá také role soudů – jasné nastavení hranic, kompetence hodnotit a rozhodovat. V rámci systému péče o ohrožené děti však není jejich spolupráce s OSPOD nijak nastavena. Započítí dialogu mezi OSPOD a soudy, s veškerým respektem k nezávislosti soudů, vidím jako potenciálně užitečný krok.

Jako přínosné se jeví další kvalitativní zpracování přímé poradenské práce, které by pomohlo konkrétněji popsat intervence OSPOD (s psychologem/psycholožkou v týmu), jež jsou užitečné, tj. pomáhají předcházet hlubokým konfliktům či alespoň jejich gradaci. K realizaci tohoto cíle by byla nutná komparativní studie – porovnat různé způsoby práce OSPOD s rodinami v procesu rozvodu. Dílčím výsledkem by pak mohlo být vymezení přínosu psychologického poradenství v kontextu OSPOD, které jsem v rigorózní nedokázala postihnout.

Psycholog/psycholožka v týmu sociálních pracovníků/pracovnic OSPOD však nemusí být přínosem pouze pro rozvádějící se a rozvedené rodiny, ale pro rizikové rodiny obecně. OSPOD musí do určité míry pracovat se všemi klienty, tedy i s těmi z různých důvodů nemotivovanými. Spektrum problematiky, kterou zahrnuje sociálně-právní ochrana dětí, je velmi široké, různá je také závažnost problémů – OSPOD musí pracovat s rodinami, kde dochází k zanedbávání, týrání či sexuálnímu zneužívání dětí, k domácímu násilí. Musí také pracovat s rodiči s náročnými osobnostními charakteristikami. Vzhledem k zásadní roli, kterou OSPOD v systému péče o ohrožené děti zastává, považuji za důležité co nejvíce možnosti práce OSPOD rozšířit. Domnívám se, že psycholog/psycholožka jako součást týmu OSPOD je jednou z cest, jak toho dosáhnout.



## Seznam použité literatury

- AMATO, Paul R. Children's Adjustment to Divorce: Theories, Hypotheses, and Empirical Support. *Journal of Marriage and the Family*. 1993, vol. 55, s. 23 – 38.
- AMATO, Paul R. Life-Span Adjustment of Children to their Parents' Divorce. *The future of children*. 1994, vol. 4, No. 1, s.143 – 164.
- AMATO, Paul R. The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*. November 2000, vol. 62, s.1269 – 1287.
- AMATO, Paul R.; BOOTH, A. A Prospective Study od Divorce and Parent-Child Relationship. *Journal of Marriage and the Family*. 1996, vol. 58, s. 356 – 365.
- AMATO, Paul R.; GILBRETH, Joan G. Nonresident Fathers and Children's Well-Being: A Meta Analysis. *Journal of Marriage and the Family*. 1999, vol. 61, s. 557 – 573.
- AMATO, Paul R.; KEITH, B. Parental Divorce and the Weil-Being of Children: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*. 1991, vol.110, No. 1, s. 26-46.
- BAKALÁŘ, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2
- DUDOVÁ, R. Rozporuplné diskurzy otcovství. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2006, r. 7, č. 2. Dostupné také z WWW: <http://www.gendersonline.cz/cs/issue/6-rocnik-7-cislo-2-2006>.
- DUDOVÁ, R.; VOHLÍDALOVÁ, M. Rodina a rodičovství v individualizované společnosti. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2005, r. 6, č. 1. Dostupné také z WWW: <http://www.gendersonline.cz/cs/issue/3-rocnik-6-cislo-1-2005>.
- DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986.
- DYTRYCH, Z.; SCHÜLLER, V.; PROKOPEC, J.; MATĚJČEK, Z. *Porozvodová adaptace a možnosti jejího ovlivňování*. Praha: MPSV ČSR, 1986.
- GARDNER, R. A. *Syndrom zavrženého rodiče*. Praha: MPSV, 1996. ISBN 80-85529-22-X
- GARDNER, R. A. Commentary on Kelly and Johnstons's „The Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrome. *Family Court Review*. 2004, vol. 42, No. 4, s. 611 – 621.
- GJURIČOVÁ, Š. Syndrom zavrženého rodiče? *Právo a rodina*. [online]. 2005, vol. 7, No. 10. [citováno 2013-2-9]. Dostupný z WWW: <<http://www.rodinnaterapie.cz/index.php?page=zavrzenyrodic>>.

- HALLMAN, M.; DIENHART, A.; BEATON, J. A Qualitative Analysis of Fathers' Experiences of Parental Time after Separation and Divorce. *Fathering*. 2007, vol. 5. No. 1, s. 4 – 24.
- HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X
- HASTRMANOVÁ, Š.; DUDOVÁ, R. Otcové, matky a porozvodová péče o děti. *Sociologické studie Sociologického ústavu*, 2007, č. 7. Dostupné také z WWW: [http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/258\\_SS\\_07\\_07.pdf](http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/258_SS_07_07.pdf) .
- HENDRYCH, D. a kol. *Právní slovník*. Praha: C. H. Beck, 2003. ISBN 80-7179-740-5
- HUURRE, T.; JUNKKARI, H.; ARO, H. Long-term Psychosocial effects of parental divorce. A follow-up study from adolescence to adulthood. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*. 2006, vol. 256, s. 256 – 263.
- KELLY, Joan F.; JOHNSTON, Janet R. The Alienated Child. A Reformulation of Parental Alienation Syndrome. *Family Court Review*. 2001, vol. 39, No. 3, s. 249 – 266.
- KLIMEŠ, J. *Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu*. [online]. 2009. [citováno 2013-3-2]. Dostupné z: < [http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava\\_vychova.pdf](http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/stridava_vychova.pdf) >.
- KOVAŘÍK, J.; ALAN, J.; PETROVÁ, I.; TUTTEROVÁ, J. *Rodina po rozvodu. Závěrečná zpráva II. etapy*. Praha: Výzkumný ústav rozvoje a práce Bratislava, pobočka Praha, 1988.
- KOVAŘÍK, J.; ALAN, J.; TUTTEROVÁ, J.; VOŇKOVÁ, J. *Typologie rodin po rozvodu. Závěrečná zpráva*. Praha: Výzkumný ústav rozvoje a práce Bratislava, pobočka Praha, 1989.
- KRÁTKÁ, A. *Dítě a rozvod rodičů. Psychologické a právní problémy*. Brno, 2009. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita, Fakulta právnická, Katedra právní teorie.
- KRATOCHVÍL, S. *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-646-9
- KRUMREI, E.; COIT, C.; MARTIN, S.; FOGO, W.; MAHONEY, A. Post-divorce Adjustment and Social Relationships: A Meta Analytic Review. *Journal of Divorce & Remarriage*. 2007, vol. 46, s. 145 – 166.

- MANDEL, S.; SHARLIN, Shlomo A. The Non-Custodial Father: His Involvement in His Children's Lives and the Connection Between His Role and the Ex-Wife's, Child's and Father's Perception of That Role. *Journal of Divorce & Remarriage*. 2006, vol. 45, s. 79 – 95.
- MATĚJČEK, Z. *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Praha: H&H, 1992. ISBN 80-85467-53-4
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-7367-504-2
- MATĚJČEK, Z. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0000-0
- MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 1997. ISBN 80-85121-89-1
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-247-1362-4
- MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-624-1
- MUSIL, L. *Ráda bych vám pomohla, ale ... . Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9
- NAVRÁTIL, P. Vybrané teorie sociální práce. In Matoušek, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7
- NOVÁK, T.; PRŮCHOVÁ, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3
- PAVLÁT, J. Děti po rozvodu rodičů – souhrn anglofonních a našich prací. *Československá psychologie*. 2012, r. 56, č. 3, s. 221 – 231.
- PAVLÁT, J.; ŠUSTA, M. Děti v rodičovských soudních sporech. *Československá psychologie*. 2008, r. 52, č. 5, s. 548 - 467.
- PETERSON, James L.; ZILL, N. Marital Disruption, Parent-Child Relationships, and Behavior Problems in Children. *Journal of Marriage and the Family*. May 1986, vol. 48, s.295-307.
- PLAŇAVA, I. *Jak se (ne) rozvádět*. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-7169-129-1
- PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.

- POUPĚTOVÁ, Š. *Netrapte se po rozvodu*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2046-3
- PROKOPEC, J.; SCHÜLLER, V.; DYTRYCH, Z. Rozvody pražských manželství – situace tři roky po rozvodu. *Demografie*, 1984, r. 26, č. 4, s. 297 – 304.
- PROKOPEC, J.; SCHÜLLER, V.; DYTRYCH, Z. Rozvodová situace mladých mužů z Prahy. Některé výsledky dlouhodobé studie. *Demografie*, 1986, r. 28, č. 2, s. 128 – 134.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6
- RADIMSKÁ, R. Nová moc matek a stará moc otců. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2004, r. 5, č. 1. Dostupné také z WWW: <http://www.genderonline.cz/cs/issue/26-rocnik-5-cislo-1-2004>
- RAUS, P. *Spojenci namísto protivníků*. Praha: Návrat domů, 2012. ISBN 978-80-7255-265-8
- SATIROVÁ, V. *Společná terapie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-303-1
- SCHÜLLER, V.; PROKOPEC, J.; DYTRYCH, Z. Dítě jako „objekt“ v rozvodovém procesu. *Demografie*, 1985, r. 27, č. 3, s. 221 – 227.
- SCHÜLLER, V.; DYTRYCH, Z.; PROKOPEC, J. Adaptace na rozvod u mladých žen. *Demografie*, 1986, r. 28, č. 1, s. 4 – 11.
- ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0
- ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Krize. Psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0888-4
- ŠTECH, S. Angažovanost rodičů ve školní socializaci dětí. *Pedagogika*, 2004, r. 54, č. 4, s. 374 – 388.
- ŠŤASTNÁ, A. Mezigenerační přenos rozvodového chování na příkladu České republiky a v mezinárodním srovnání. *Demografie*, 2005, r. 47, č. 1, s. 21 – 31.
- TEYBER, E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7
- TRNKA, V. *Děti a rozvody*. Praha: Avicenum, 1974.
- VYBÍRAL, Z. Psychoterapie v Evropě. In Vybíral, Z. a Roubal, J. (eds.). *Současná psychoterapie*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-682-7
- WALLERSTEIN, Judith S. Through a child's eyes: How to help the youngster cope. *Family advocate*. 1990, vol. 13, No. 1, s.25-27.

- WARSHAK, Richard A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-089-8.
- WILLI, J. *Párová terapie*. Hradec Králové: Konfrontace, 1998. ISBN 80-86088-02-2
- WILLI, J. *Psychologie lásky*. Praha: Portál, 2002. ISBN 978-80-7367-895-1
- ZVOLSKÝ, P. a kol. *Obecná psychiatrie*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-494-2

**Příloha 1: Rozvody podle počtu nezletilých dětí z manželství (ČSÚ)**

OBYVATELSTVO		POPULATION											
Rozvody podle počtu nezletilých dětí z manželství													
Rok	Celkem	Počet nezletilých dětí z manželství						Minors from the marriage					
		absolutní hodnoty						relativní hodnoty					
Year	Total	Number						Percentage					
		0	1	2	3	4	5+	0	1	2	3	4	5+
1980	27 218	7 910	10 333	7 480	1 243	193	59	29,1	38,0	27,5	4,6	0,7	0,2
1981	27 608	8 018	10 282	7 670	1 378	191	69	29,0	37,2	27,8	5,0	0,7	0,2
1982	27 821	7 785	10 216	8 173	1 408	184	55	28,0	36,7	29,4	5,1	0,7	0,2
1983	29 319	7 982	10 639	8 884	1 543	221	50	27,2	36,3	30,3	5,3	0,8	0,2
1984	30 514	8 442	11 081	9 155	1 580	202	54	27,7	36,3	30,0	5,2	0,7	0,2
1985	30 489	8 428	11 160	9 072	1 567	201	61	27,6	36,6	29,8	5,1	0,7	0,2
1986	29 560	8 184	11 036	8 583	1 527	175	55	27,7	37,3	29,0	5,2	0,6	0,2
1987	31 036	8 414	11 812	9 054	1 532	169	55	27,1	38,1	29,2	4,9	0,5	0,2
1988	30 652	8 507	11 793	8 732	1 399	177	44	27,8	38,5	28,5	4,6	0,6	0,1
1989	31 376	8 754	12 319	8 766	1 344	143	50	27,9	39,3	27,9	4,3	0,5	0,2
1990	32 055	8 920	12 709	8 956	1 276	153	41	27,8	39,6	27,9	4,0	0,5	0,1
1991	29 366	8 313	11 638	8 076	1 176	134	29	28,3	39,6	27,5	4,0	0,5	0,1
1992	28 572	8 086	11 365	7 873	1 094	120	34	28,3	39,8	27,6	3,8	0,4	0,1
1993	30 227	8 467	12 415	8 119	1 073	120	33	28,0	41,1	26,9	3,5	0,4	0,1
1994	30 939	8 650	12 902	8 124	1 091	146	26	28,0	41,7	26,2	3,5	0,5	0,1
1995	31 135	9 027	12 880	8 003	1 046	144	35	29,0	41,4	25,7	3,3	0,5	0,1
1996	33 113	9 675	13 690	8 504	1 056	154	34	29,2	41,3	25,7	3,2	0,5	0,1
1997	32 465	9 862	13 274	8 144	1 006	144	35	30,4	40,9	25,1	3,1	0,4	0,1
1998	32 363	10 727	12 607	7 802	994	183	50	33,1	39,0	24,1	3,1	0,6	0,2
1999	23 657	9 480	8 199	5 248	632	80	18	40,1	34,6	22,2	2,7	0,3	0,1
2000	29 704	10 637	11 084	7 015	813	127	28	35,8	37,3	23,6	2,8	0,4	0,1
2001	31 586	11 037	11 940	7 586	868	121	34	34,9	37,8	24,0	2,8	0,4	0,1
2002	31 758	11 346	11 756	7 667	833	122	34	35,7	37,0	24,2	2,6	0,4	0,1
2003	32 824	12 119	11 748	7 929	853	132	43	36,9	35,8	24,2	2,6	0,4	0,1
2004	33 060	12 255	11 802	7 993	855	126	29	37,1	35,7	24,2	2,6	0,4	0,1
2005	31 288	12 078	10 872	7 376	808	115	39	38,6	34,7	23,6	2,6	0,4	0,1
2006	31 415	12 412	11 004	7 085	774	98	42	39,5	35,0	22,6	2,5	0,3	0,1
2007	31 129	12 721	10 345	7 189	726	114	34	40,9	33,2	23,1	2,3	0,4	0,1
2008	31 300	13 104	10 358	6 989	729	95	25	41,9	33,1	22,3	2,3	0,3	0,1
2009	29 133	12 282	9 533	6 538	665	91	24	42,2	32,7	22,4	2,3	0,3	0,1
2010	30 783	13 143	9 853	6 903	745	112	27	42,7	32,0	22,4	2,4	0,4	0,1
2011	28 113	12 282	8 948	6 074	673	95	41	43,7	31,8	21,6	2,4	0,3	0,1

**Příloha 2: Vybrané demografické údaje v České republice 1989 – 2010 (ČSÚ)**

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
<b>Počet obyvatel k 31. 12. (v tis. osob)</b>	10 362	10 364	10 313	10 326	10 334	10 333	10 321	10 309	10 299	10 290
muži	5 036	5 037	5 006	5 013	5 019	5 020	5 017	5 012	5 009	5 005
ženy	5 326	5 327	5 307	5 312	5 315	5 313	5 305	5 297	5 290	5 284
v tom ve věku:										
0 – 14	2 253	2 194	2 121	2 065	2 010	1 948	1 893	1 843	1 795	1 751
15 – 64	6 817	6 868	6 877	6 933	6 981	7 029	7 056	7 078	7 102	7 127
65 a více	1 292	1 302	1 315	1 328	1 343	1 356	1 372	1 388	1 402	1 411
v tom ve věku (v %):										
0 – 14	21,7	21,2	20,6	20,0	19,4	18,9	18,3	17,9	17,4	17,0
15 – 64	65,8	66,3	66,7	67,1	67,6	68,0	68,4	68,7	69,0	69,3
65 a více	12,5	12,6	12,8	12,9	13,0	13,1	13,3	13,5	13,6	13,7
v tom podle rodinného stavu (v %):										
svobodní/é	37,2	37,0	36,9	36,8	36,9	37,0	37,1	37,2	37,2	37,3
ženatí/vdané	49,7	49,8	49,5	49,4	49,2	48,9	48,6	48,3	48,0	47,7
rozvedení/é	5,4	5,6	5,7	5,9	6,1	6,4	6,6	6,9	7,2	7,5
ovdovělí/é	7,6	7,5	8,0	7,9	7,8	7,8	7,7	7,6	7,6	7,5
<b>Sňatky</b>	81 262	90 953	71 973	74 060	66 033	58 440	54 956	53 896	57 804	55 027
Průměrný věk svobodných ženichů	24,6	24,0	24,7	24,8	25,4	26,1	26,7	27,1	27,6	28,1
Průměrný věk svobodných nevěst	21,8	21,4	22,3	22,6	23,2	23,9	24,6	24,9	25,4	25,8
Sňatky na 1000 obyvatel středního stavu	7,8	8,8	7,0	7,2	6,4	5,7	5,3	5,2	5,6	5,3
<b>Rozvody</b>	31 376	32 055	29 366	28 572	30 227	30 939	31 135	33 113	32 465	32 363
z toho podle délky trvání manželství (v letech):										
0–1	2 825	2 834	2 668	2 274	1 855	1 724	1 388	1 372	1 366	1 584
2–5	9 178	9 727	8 850	8 657	9 423	9 366	9 342	9 091	8 142	7 442
6–9	5 623	5 781	5 523	5 596	6 135	6 283	6 541	7 441	7 656	7 424
10–14	5 561	5 448	4 749	4 531	4 797	4 935	5 180	5 683	5 871	6 162
15–19	4 142	4 221	3 843	3 710	3 937	4 029	3 926	4 128	4 003	3 995
20 a více	4 047	4 044	3 733	3 804	4 080	4 602	4 758	5 398	5 427	5 756
Průměrná délka trvání manželství (roky)	10,3	10,1	10,1	10,2	10,3	10,5	10,5	10,6	10,7	10,8
Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi (v %)	72,1	72,2	71,7	71,7	72,0	72,0	71,0	70,8	69,6	66,9
Úhrnná rozvodovost (v %)	37,2	38,0	34,8	33,9	36,2	37,5	38,4	41,8	42,1	43,1
Rozvody na 1000 obyvatel středního stavu	3,0	3,1	2,8	2,8	2,9	3,0	3,0	3,2	3,2	3,1

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<b>Počet obyvatel k 31. 12. (v tis. osob)</b>	10 278	10 267	10 206	10 203	10 211	10 221	10 251	10 287	10 381	10 468	10 507	10 533
muži	5 001	4 997	4 968	4 967	4 975	4 981	5 003	5 026	5 083	5 136	5 157	5 169
ženy	5 277	5 270	5 238	5 237	5 237	5 240	5 248	5 261	5 298	5 331	5 350	5 364
v tom ve věku:												
0-14	1 707	1 664	1 622	1 590	1 554	1 527	1 501	1 480	1 477	1 480	1 494	1 518
15-64	7 153	7 179	7 170	7 196	7 234	7 259	7 293	7 325	7 391	7 431	7 414	7 379
65 a více	1 418	1 423	1 415	1 418	1 423	1 435	1 456	1 482	1 513	1 556	1 599	1 636
v tom ve věku (v %):												
0-14	16,6	16,2	15,9	15,6	15,2	14,9	14,6	14,4	14,2	14,1	14,2	14,4
15-64	69,6	69,9	70,2	70,5	70,8	71,0	71,1	71,2	71,2	71,0	70,6	70,1
65 a více	13,8	13,9	13,9	13,9	13,9	14,0	14,2	14,4	14,6	14,9	15,2	15,5
v tom podle rodinného stavu (v %):												
svobodní/é	37,3	37,4	37,6	37,7	37,9	38,1	38,3	38,6	38,8	39,2	39,6	40,0
ženatí/vdané	47,6	47,4	46,6	46,2	45,8	45,4	45,0	44,6	44,2	43,8	43,3	42,7
rozvedení/é	7,6	7,8	8,2	8,4	8,7	9,0	9,3	9,5	9,7	9,8	10,0	10,2
ovdovělí/é	7,5	7,4	7,6	7,6	7,5	7,5	7,4	7,4	7,3	7,2	7,1	7,1
<b>Sňatky</b>	53 523	55 321	52 374	52 732	48 943	51 447	51 829	52 860	57 157	52 457	47 862	46 746
Průměrný věk svobodných ženichů	28,5	28,9	29,3	29,7	30,3	30,5	30,8	31,0	31,2	31,4	32,0	32,2
Průměrný věk svobodných nevěst	26,2	26,5	26,9	27,3	27,7	28,0	28,1	28,4	28,6	28,8	29,2	29,4
Sňatky na 1000 obyvatel středního stavu	5,2	5,4	5,1	5,2	4,8	5,0	5,1	5,1	5,5	5,0	4,6	4,4
<b>Rozvody</b>	23 657	29 704	31 586	31 758	32 824	33 060	31 288	31 415	31 129	31 300	29 133	30 783
z toho podle délky trvání manželství (v letech):												
0-1	1 293	1 263	1 298	1 270	1 331	1 283	1 157	1 280	1 376	1 555	1 523	1 358
2-5	5 402	6 559	6 521	6 580	6 548	6 395	5 984	6 066	5 767	5 889	5 462	6 035
6-9	5 265	6 302	6 289	5 761	5 590	5 737	5 245	5 578	5 330	5 126	4 700	4 768
10-14	4 418	6 180	6 960	7 000	7 148	6 994	6 089	5 681	5 424	5 148	4 771	4 997
15-19	2 759	3 797	4 408	4 772	5 188	5 439	5 521	5 479	5 480	5 493	4 933	5 098
20 a více	4 520	5 603	6 110	6 375	7 019	7 212	7 292	7 331	7 752	8 089	7 744	8 527
Průměrná délka trvání manželství (roky)	10,8	11,0	11,3	11,5	11,8	11,9	12,2	12,0	12,3	12,3	12,5	12,7
Podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi (v %)	59,9	64,2	65,1	64,3	63,1	62,9	61,4	60,5	59,1	58,1	57,8	57,3
Uhmná rozvodovost (v %)	32,5	41,4	44,7	45,7	48,0	49,3	47,3	48,7	48,7	49,6	46,8	50,0
Rozvody na 1000 obyvatel středního stavu	2,3	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2	3,1	3,1	3,0	3,0	2,8	2,9



**Příloha 3: První sňatky podle věku ženicha a nevěsty (ČSÚ)**

OBYVATELSTVO				POPULATION						
První sňatky podle věku ženicha a nevěsty										
<i>First marriages by age of bride and groom</i>										
Věk	2005		2008		2009		2010		2011	
	ženich	nevěsta	ženich	nevěsta	ženich	nevěsta	ženich	nevěsta	ženich	nevěsta
Age	Groom	Bride	Groom	Bride	Groom	Bride	Groom	Bride	Groom	Bride
<b>Celkem Total</b>	<b>38 347</b>	<b>38 605</b>	<b>38 038</b>	<b>38 117</b>	<b>34 865</b>	<b>35 203</b>	<b>34 414</b>	<b>34 734</b>	<b>33 371</b>	<b>33 443</b>
16	3	17	1	9	-	9	-	5	-	7
17	2	27	2	10	1	16	2	18	1	13
18	65	423	39	278	35	241	31	167	32	167
19	150	747	110	548	76	406	71	383	80	287
20	305	1 247	246	944	176	787	161	654	135	537
21	562	1 797	431	1 311	351	1 088	323	957	289	859
22	925	2 330	726	1 905	591	1 501	492	1 393	466	1 298
23	1 398	2 829	1 116	2 450	909	2 026	798	1 840	772	1 712
24	2 152	3 663	1 590	3 125	1 356	2 664	1 209	2 532	1 134	2 389
25–29	19 128	19 353	16 083	18 310	13 608	16 732	12 791	16 313	11 961	15 376
30–34	10 103	5 026	12 805	7 518	12 425	7 856	12 761	8 215	12 019	8 204
35–39	2 146	760	3 251	1 215	3 668	1 380	4 063	1 745	4 618	2 013
40–44	740	177	891	259	896	254	953	299	1 083	357
45–49	296	89	291	97	343	106	379	109	404	116
50–54	201	58	211	61	200	68	193	47	164	51
55+	171	62	245	77	230	69	187	57	213	57

**Příloha 4: Přehled o délce soudního řízení ode dne nápadu do dne právní moci podle předmětu a výsledku: Okresní soudy – počet věcí (spisů)**

*Zdroj: Statistický přehled soudních agend, rok 2011, druhá část, s. 69,  
<http://cslav.justice.cz>*

	<1M.	1-2M.	2-3M.	3-4M.	4-5M.	5-6M.	6-12M.	1-2R.	>2R.
101 - První rozhodnutí o výchově dítěte - svěřeno matce	270	2221	4792	3642	2188	1456	3221	1109	361
102 - První rozhodnutí o výchově dítěte - svěřeno otci	19	141	280	239	173	99	246	125	40
103 - První rozhodnutí o výchově dítěte - svěřeno do společné popř. střídavé výchovy obou rodičů	24	119	267	181	117	73	170	78	24
191 - První rozhodnutí o výchově dítěte - pro případ rozvodu svěřeno matce	301	2214	4184	2667	1445	916	1875	534	138
192 - První rozhodnutí o výchově dítěte - pro případ rozvodu svěřeno otci	26	207	338	228	145	90	211	94	32
193 - První rozhodnutí o výchově dítěte - pro případ rozvodu svěřeno do společné popř. střídavé výchovy obou rodičů	35	225	404	228	121	69	176	67	19
105 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno matce	20	91	209	185	124	79	218	74	17
106 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno otci	26	163	347	249	176	110	272	101	22
107 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno oběma rodičům	2	8	11	7	5	5	3	3	1
109 - Další rozhodnutí o výchově dítěte (změna výchovného prostředí) - svěřeno do společné popř. střídavé výchovy obou rodičů	4	27	59	48	17	21	62	26	6

**Příloha 5: Konceptualizace vztahů dětí a rodičů podle Kellyové a Johnstonové**

A) Kelly, Johnston, 2001, s. 252

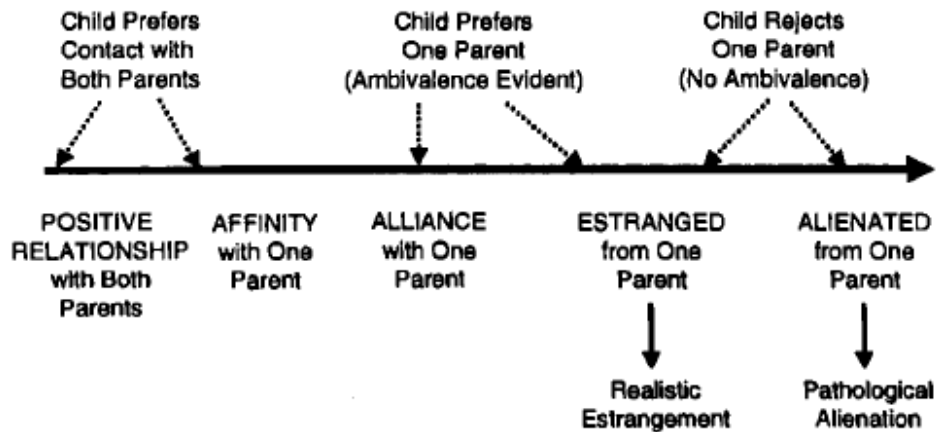


Figure 1. A continuum of children's relationships with parents after separation and divorce.

B) Kelly, Johnston, 2001, s. 255

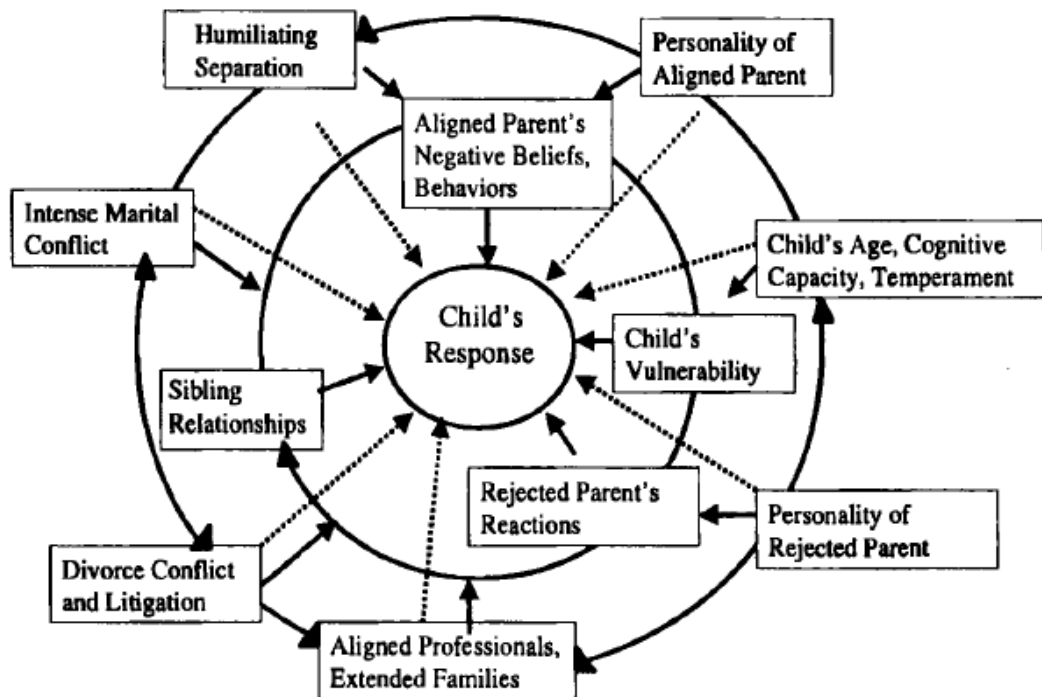


Figure 2. Background factors, intervening variables, and the child's response.

## Příloha 6: Průměrná délka řízení v měsících

(Statistický přehled soudních agend, rok 2011; <http://cslav.justice.cz/>)

### Průměrná délka řízení v měsících

Rok	Odsouzené osoby			Občanskoprávní spory			Péče o nezl. děti
	pro tr.činy OS	pro přečin OS	KS jako soudy I.st.	celkem bez rozvodů	věci důch.zab.	rozvody	
1983	2,6	2	7,6	5,7	4,8	5,1	4,3
1984	2,7	2,1	7,2	6,1	4,5	5,2	4,3
1985	2,7	2	7,7	6,4	4,7	5,4	4,1
1986	2,6	1,9	6,3	6,3	4,8	5	4,3
1987	2,6	2,1	7,4	6,8	4,7	5	4,4
1988	2,5	2	7,1	7	4,8	5	4,4
1989	2,2	1,6	7,4	6,5	4,6	5	4,5
1990	2,2	1,6	7,3	6,4	5,3	4,9	4,5
1991	2,9	x	6,4	6,9	6	5,4	5,1
1992	3,9	x	9,2	7,3	6,5	5,9	5,8
1993	4,5	x	10,2	8,7	8	6,7	6,7
1994	5,6	x	13,2	10,4	9,2	7,3	7,4
1995	6,0	x	15,2	12,1	9	x	7,9
1996	6,4	x	17,3	13,2	8,9	x	8,4
1997	7,8	x	18,1	14,7	9,7	x	8,1
1998	9,6	x	17	14,7	10,6	x	7,7
1999	8,6	x	17,8	15,4	9,7	x	7,2
2000	8,3	x	16,6	17,8	9,7	x <sup>4</sup>	7,4
2001	8,7	x	20,6	17,9	8,9	x	7,3
2002	8,9	x	23,8	18	8,1	x	7,2
2003	8,8	x	24,9	17,9	8,2	x	7,0
2004	8,7	x	27,3	18,0	8,2	x	6,9
2005	8,4	x	22,9	14,7	10,9	x	6,8
2006	8,0	x	23,5	17,5	10,6	x	6,4
2007	7,4	x	23,4	16,4	10,6	x	6,2
2008	7,3	x	23,2	16,4	10,6	x	5,8
2009	7,1	x	20,4	12,1	7,1	x	5,8
2010	6,9	x	22,4	10,5	7,6	x	5,8
2011	6,4	x	22,9	10,2	9,7	x	5,7

x nesleduje se

## Příloha 7: Poučení pro rodiče v rozvodovém řízení

**Oba rodiče mají odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče, nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí být přítom zájem dítěte (Úmluva o právech dítěte, čl. 18, odst. 1).**

Milí rodiče,

Vaše rozhodnutí rozvést se, je v případě, že spolu máte nezletilé děti, **velmi závažné rozhodnutí**, které zásadním způsobem změní životy všech členů rodiny.

Proces rozvodu bývá často velmi náročný pro **všechny zúčastněné** – rodiče, děti, příp. jejich blízké. Mějte ale na paměti, že Vy, rodiče, jste dospělí a z nějakého důvodu jste se rozhodli manželství ukončit. Děti se s tímto Vaším rozhodnutím musí vyrovnat. A záleží pouze na Vás, rodičích, zda jim to usnadníte či naopak ztížíte.

Jako rodiče máte **rodičovskou zodpovědnost**, kterou zákon č. 94/1963 Sb. o rodině vymezuje jako souhrn práv a povinností:

- a) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- b) při zastupování nezletilého dítěte,
- c) při správě jeho jmění (§ 31 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.)

Při výkonu práv a povinností jsou rodiče **povinni důsledně chránit zájmy dítěte**, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje (§ 32, odst. 1 a 2 zákona č. 94/1963 Sb.)

Rodičovská zodpovědnost **náleží oběma rodičům** (§ 34, odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.), tedy nejen tomu, který má děti v péči.

---

### Co znamená „chránit zájmy dítěte“?

---

Stává se, že rodiče **zaměňují své zájmy za zájmy svých dětí**.

Konec vztahu bývá často spojen se silnými emocemi: vztekem, bolestí, zklamáním a smutkem. Můžete se na partnera/partnerku zlobit, protože vám ublížil/a, může Vám být mnohé líto. Může se také stát, že to, co partner/ka dělá či říká je pro vás nesrozumitelné, nečitelné či nepochopitelné. Uvědomte si ale, že se jedná o Váš postoj k bývalé/bývalému jako k partnerce/partnerovi, nikoli jako k matce/otci vašich dětí. **To, že zklamal/a Vás jako partner/ka nemusí znamenat, že zklamal/a Vaše děti jako otec/matka.** Dávejte si pozor, abyste role partnera a rodiče nemíchali dohromady.

Máme zkušenost, že pro rodiče bývá těžké vystoupit ze zloby na toho druhého, přestat řešit, jaké všechny negativní vlastnosti má a jaké všechny negativní skutky kdy spáchal/a, příp. ještě určitě spáchá. Věříme a bereme vážně, že se zlobíte a že se necítíte dobře. **V žebříčku nejnáročnějších životních situací je rozvod na druhém místě**, Vaše prožívání je proto zcela normální a přirozené – patří k procesu rozchodu. Je srozumitelné, že o mnohém potřebujete mluvit. Snažte se z toho ale vynechat Vaše děti, které opravdu nepotřebují poslouchat, jak a v čem je druhý rodič špatný (o tom se můžete bavit s kýmkoli jiným). **I když jste se rozhodli nebýt nadále partnery, rodiči stále zůstáváte. Oba. A Vaše děti rodiče stále potřebují. Oba.** Na to nikdy nezapomeňte.

**Je pouze na Vás, rodičích, zda svým dětem rozvod usnadníte či ztížíte.**

Zejména mladší děti si rozvod často vykládají jako **svoji chybu, cítí se vinné za to, že už nejste spolu** a přemýšlí o tom, co udělaly špatně. Můžete jim vysvětlit, že to tak není, můžete jim ale také přidat další zátěž.

- ❖ Budete-li se snažit, ať již vědomě či nevědomě, děti jakýmkoli způsobem získat na svou stranu (tj. např. připomínat jim, že Vy jste z mnoha důvodů ten lepší rodič), dostanete je do tzv. **konfliktu loajality**. Děti nechtějí řešit, to, co řešíte Vy jako bývalí partneři, chtějí a potřebují vás oba jako rodiče. Pokud jim to svým přístupem neumožníte, nutíte je do nejnemožnější volby, jaké můžete – vybrat si jednoho z vás. A to je chránění **Vašich zájmů, ne zájmů dětí**.
- ❖ Pokud je pro Vás přesto důležitější prezentovat sebe jako lepšího rodiče (tzn. **je pro Vás důležitější starat se o sebe než o děti**), uvědomte si, co tím svým dětem způsobujete. Děti potřebují vědět, že je mají oba rodiče bezpodmínečně rádi. Pokud jim dáte podmínku, že je budete mít rádi, pokud nebudou mít rádi toho druhého, nutíte je se této podmínce přizpůsobit a zajistit si tak přízeň alespoň jednoho rodiče. **Nezaměňujte pak ale negativní postoj dětí k druhému rodiči jako sebezáchovný mechanismus za jejich spontánní postoj!**

#####

- ❖ Budete-li ale respektovat, že Vaše děti mají druhého rodiče stále rádi a nebudete-li soupeřit o přízeň dětí, umožníte jim zažít **jistotu**, kterou v rámci změn, které pro ně Váš rozchod znamená, potřebují.
- ❖ Budete-li se s dětmi **otevřeně bavit** o tom, co potřebují vědět, **budou Vás vnímat jako oporu** a pomůžete jim vyrovnat se s tím, co je pro ně těžké.
- ❖ Zvládnete-li **respektovat bývalého partnera jako rodiče** (se stejnými právy a povinnostmi jako máte Vy), zvládnete také nenabourat základní jistoty Vašich dětí.

**Zákon říká, že rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče. Rodiče mají jít osobním životem a chováním svým dětem příkladem (§ 32, odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb.)**

**Jako rodiče jste pro Vaše děti nejdůležitější osoby.** Jste pro ně nejen vzorem, ale také základnou, pomocí které se učí o životě. **Je pouze na Vás, co je naučíte.**

- ❖ Pokud budete na zmínku o druhém rodiči reagovat uštěpačnými poznámkami, naučíte je o druhém rodiči raději nemluvit a pečlivě si hlídat, co, kde a jak mohou říci.
- ❖ Pokud budete dávat najevo smutek, že si děti užijí hezké chvíle i s druhým rodičem, nejen s Vámi, naučíte je cítit se provinile za to, že s druhým rodičem zažívají radost.
- ❖ Nezládnete-li se dohodnout, jak budete Vaše děti vychovávat a každý budete podporovat něco jiného (abyste se proti druhému rodiči vymezili), naučíte je kličkovat a využívat (zneužívat) Vašich bojů ve svůj prospěch.
- ❖ Stejně tak budete-li se chtít ukázat jako „ten lepší“ rodič a budete dětem mnohé dovolovat a dopřávat (lépe a více než ten druhý).

#####

- ❖ Budete-li mít radost, když si děti užijí čas strávený s druhým rodičem, naučíte je, že není špatně mít rád vás oba.
- ❖ Zvládnete-li diskutovat o výchově a být jednotní, vybavíte je do života tím, co byste jim rádi předali a naučili je.

---

**Pokud cítíte, že s druhým rodičem nedokážete v žádném případě vyjít,  
využijte naši pomoc**

---

Víme, že rozchod je velmi **těžký proces nejen pro vaše děti, ale i pro Vás a tuto skutečnost respektujeme**. Pokud cítíte, že na bývalém partnerovi/bývalé partnerce nejste schopni najít nic zvlášť dobrého, věřte, že i když se snažíte, vaše děti to poznají. Pokud v něm vidíte pouze bývalého partnera/bývalou partnerku (s tím, co Vám kdy provedl/a) a ne rodiče vašich dětí, jste na nejlepší cestě dětem rozvod značně ztížit. Využijte proto pomoc, kterou vám náš OSPOD nabízí.

Věřte, že je možné se tzv. **dobře rozejít**. Rozvod/rozchod nemusí nutně znamenat nekonečné hádky, neshody a osočování. Záleží pouze na Vás, jak bude celý proces probíhat.

Nedohodnou-li se rodiče o podstatných věcech při výkonu rodičovské zodpovědnosti, **rozhodne soud** (§ 49 zákona č. 94/1963 Sb.). Naše zkušenost ale je, že **žádný soud nemůže rozhodnout, co je pro vaše děti nejlepší** tak, abyste byli spokojeni Vy i vaše děti. **To můžete a musíte pouze Vy**. Nebo si myslíte, že instituce mají rozhodovat za Vás? Že zájmy vašich dětí mají chránit instituce, ne Vy? Že instituce vědí lépe než Vy, co vaše děti potřebují?

#### **Co můžeme nabídnout**

- pomoc zjistit, jak se cítí vaše děti a co potřebují
- pomoc v hledání způsobu, jak váš rozvod dětem usnadnit
- podporu ve vytvoření dohody přijatelné pro vás oba – zacílit dohady na podstatné, odstínit nepodstatné
- pomoc najít, co vám jde, co umíte, co zvládnete
- pomoc vyznat se v tom, co prožíváte
- kontakty na další odborníky – poradce, terapeutky, mediátory

#### **Co nenabízíme**

- nerozhodujeme za vás, jak má vypadat správná výchova – jak často a dlouho si mají děti čistit zuby, v kolik hodin mají chodit spát, co mají jíst, jak a kdy se mají učit apod.
- nepodporujeme boje mezi vámi – cílem spolupráce není rozhodnout, kdo z vás je lepší, ale pomoc vašim dětem zvládnout rozvod
- neřešíme a nerozhodujeme, kdo z vás je více nekompetentní k výchově
- nerozhodujeme, na čí straně je pravda – kdo přišel pozdě, kdo za něco může, kdo, co, kdy nejasně řekl, kdy, kdo, co udělal dětem apod.

V ..... dne

**podpis matky**

**podpis otce**

---

**Příloha: Situace, ve kterých často dochází k neshodám rodičů**

---

**1) Nemoc dítěte**

Může se stát, že je dítě nemocné v době, kdy má odjet k druhému rodiči. Nemoc dítěte bývá interpretována jako důvod, proč se nemůže konat styk s druhým rodičem. Rodiče pak kontaktují ošetřujícího lékaře s žádostí o vyjádření a OSPOD s žádostí o stanovisko.

*Stanovisko OSPOD k bodu 1):* Obecně platí, že běžná nemoc není překážka ke styku s druhým rodičem. Je na rodičích, aby se domluvili na způsobu dodržování pokynů lékaře: změna styku, klidový režim u druhého rodiče (úprava plánovaného programu), převoz autem, průběžné informování druhého rodiče o stavu dítěte apod.

**2) Nespokojenost jednoho rodiče s režimem, jaký má dítě u druhého rodiče**

Nespokojenosti se mohou týkat různých oblastí:

- způsobu stravování dítěte – mnoho uzenin a jiných nezdravých jídel, stravování v posteli apod.
- denní režim – dítě chodí spát pozdě/brzy, tráví příliš času u PC apod.
- běžné povinnosti – dítě se nemusí věnovat domácím pracím/musí se jim věnovat až příliš, vypracovávání domácích úkolů v nevhodnou dobu apod.

**3) Dítě tráví čas s někým jiným než druhým rodičem**

Stává se, že v době, kdy je dítě u druhého rodiče, netráví čas s ním, ale někým jiným, např. prarodiči. Toto není shledáno jako přijatelným, neboť když je dítě u druhého rodiče, musí být s ním. Čas strávený např. s prarodiči je interpretován jako důkaz nízkého zájmu rodiče o dítě.

*Stanovisko OSPOD k bodům 2) a 3):* Oba rodiče mají stejná rodičovská práva a povinnosti. Je plně v jejich kompetenci, jak si čas s dítětem zorganizují. To, že jeden dělá něco jinak než druhý, ještě nemusí znamenat, že to je špatně.

**Naším obecným doporučením pro vás, rodiče, je, abyste se nejprve poctivě zamysleli nad tím, zda výhrady, které máte k péči druhého rodiče, opravdu souvisí se zájmem dítěte, nebo spíše s vaším napjatým vztahem s druhým rodičem jakožto bývalým partnerem/bývalou partnerkou.**